

TŪRISTU BIBLIOTĒKA NR. 6

Latv. Nod.

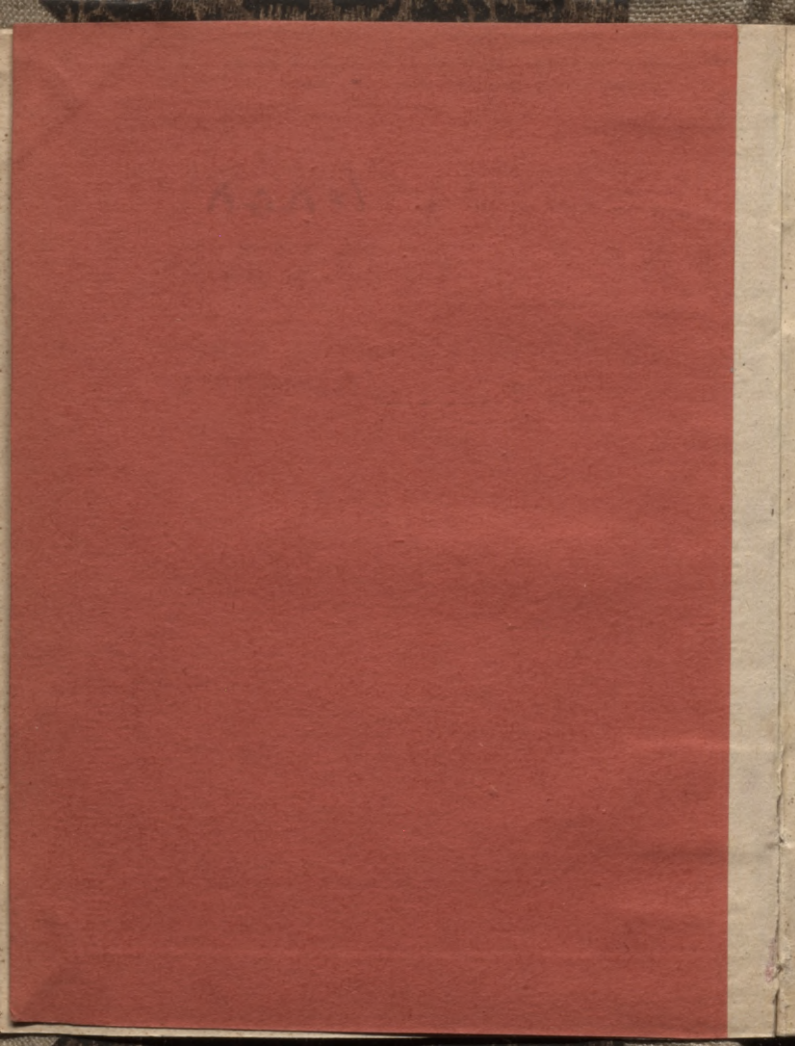
TURISTU MARŠRUTI TALSU NOVADĀ

**CEĻVEDIS UZ KANDAVU, SABILI,
TALSĪEM UN VALDEMĀRPILI**

PIELIKUMĀ: NOVADA KARTE

1 9 3 7

S. L. MINISTRIJAS TURISMA NODAĻAS IZDEVUMS

TURISTU BIBLIOTĒKA NR. 6

Vanags, Kārs Latv. Ned.

TURISTU MARŠRUTI TALSU NOVADĀ

CEĻVEDIS UZ KANDAVU, SABILI,
TALSĪEM UN VALDEMĀRPILI

L 89-1 / 28

m/f

Pielikumā: novada karte

Sabiedrisko lietu ministrijas Turisma nodaļas izdevums

1937

0306077185

L. V. R.

~~№ 351315~~

~~Sf - 13232.k~~

„Latvju Kultūra”, Rīgā, Tērbatas ielā 15/17

TURISTU MARŠRUTI TALSU NOVADĀ

Kur, puisīti, tu tecēji
sārkaniem kamzoliem?
Cauri Rīgai, caur Tukumu
uz krāšņajo Kurzemi.
(Tautas dziesma.)

Latvju turists neceļo izpriecās pēc, tas ceļo, lai ko mācītos un redzētu, lai saaugtu ar savu tautu un dzimto zemi. Un tiešām, nekas nespēj sniegt tik daudz vērtīgu ieguvumu, kā ceļojumi pa Latviju, kur turists uz katra soļa mācās pazīt dzimtenes daļumu, vēsturi un etnografiju. Un kā vienu no izdevīgākām, interesantākām un ērtāk apceļojamām vietām ikvienam turistam var ieteikt **Talsu novadu**, kur kalni, ezeri un upju lejas rāda Latvijas dabas krāšņo burvību, kur daudzie pilskalni stāsta par kuršu senajām varoņgaitām, kur pilsdrupas un bij. muižu pilis atgādina drūmākās dienas mūsu tautas dzīvē, kur daudzas senas sētas rāda šī novada etnografiskās īpatnības, rāda vietējās ierašas, tikumus un saimniecisko dzīvi. Ka Talsu novadā ceļotājam tiešām daudz ko redzēt un ka tas, mājās atgriezies, būs apmierināts, par to vislabāko liecību dod ievērojamais dzimtenes apceļotāju skaits, kas ik vasaru, bez sevišķas propagandas, dodas uz šo apvidu. Visvairāk turisti gan apmeklē Kandavas-Sabiles turisma marš-

rutu, ko tieši svešnieki — vāci jau pirms pasaules kara dēvēja par „Kurzemes Šveici“. Nekādas „Šveices“ tur nav; šādi epītēti, kas katru krāšņāku dzimtenes vietu sauc par Šveici, skaistuma „pērli“ u. tml., izskaužami, tomēr tas liecina, ka šis musu dzimtas zemes stūrītis ir īpatni skaists. Pēdējās vasarās, pateicoties nacionālā turisma aicinājumam apceļot dzimto zemi, turistus redz nevien daudzīnātajā Kandavas-Sabiles maršrutā, bet nedēļām ilgi tie klīst jau pa Talsu novada visattālākām un klusākām vietām, kuŗas visas saista dzimtenes ceļnieka uzmanību gan no daiļuma, gan vēsturiskā, vai tautas īpatnību vielokļiem.

Šajā isajā ceļvedi, apskatot populārākos turistu maršrutus Talsu novadā, kā turistu maršrutu izejpunktus minēšu novada pilsētas — attiecīgā apvidus saimnieciskos, garīgos un vēsturiskos centrus, no kuŗiem tad risināsies tālākās turistu gaitas gan uz apkaimes interesantākām vietām, gan uz tuvākām kaimiņu pilsētām. Turistiem - dzimtenes apceļotājiem tas dos lielāku pārskatāmību un, galvenais — iespēju pašiem brīvi, pēc individuālas patikas un gaumes, tāpat arī atkarībā no laika, sīkāk sastādīt un variēt savas ceļojumu gaitas.

1. K A N D A V A

1. **Safiksme:** Tuvākā dzelzeļa stacija — Kandava 7 km no pilsētas centra. Autobusu safiksme ar pilsētu uz katru vilcienu. Veduma maksa 80 snt.. Nobraukšanas vieta no stacijas — stacijas laukums, bet pilsētā — tirgus laukums (tālr. 72; atiet ikdienas, pēc 1936. g. vasaras saraksta, plkst. 7.30; 13.40 un 19.00). Privātus auto tālākiem izbraukumiem izīrē J. Paulis (tālr. 72) un V. Segrums (tālr. 76). Tuvākās pilsētas: Sabile 14 km, Tukums 32 km un apriņķa pilsēta Talsi 30 km. Kandavā 203 nami un 1700 pastāvīgi iedzīvotāji (86,5 proc. latviešu).

2. Apmešanās un uzturs:

a) **Viesnīcas:** E. Jēgermaņa viesnīca, Sabiles ielā 3, tālr. 10 (7 istabas, sākot no Ls 1,50); A. Dedraudža viesnīca Lielajā ielā 14, tālr. 49 (3 istabas, sākot no Ls 1,50).

b) **Pansijas:** H. Velcera pansija, Priežu ielā 6 un E. Dravnieka pansija, Zemītes ielā 17. Uzņem pansionārus tikai iepriekš piesakoties.

c) **Restorāni un ēdienu veikali:** J. Andersona restorāns, Lielajā ielā 16; M. Zandberga ēdienu veikals, Lielajā ielā 27; L. Rozenštama ēd. veikals, Lielajā ielā 25 un O. Bāres ēd. veik., Lielajā ielā 16. Pilsētā vairākas maiznīcas, kur dabūjams arī piens, tēja vai kafija patērēšanai uz vietas. Nedēļas tirgus trešdienās. Interesanti gada tirgi 29. jūnijā un pirmdienā pēc Jēkabdienas.

3. **Turistu aģents:** S. L. Min. Turisma nodaļas aģents Hermanis Bergs dzīvo Liepu ielā 4 (no plkst. 9—17 sastopams grāmatu veikalā Lielajā ielā 8). Informācija Kandavas apkārtnes apceļošanai.

4. **Turistu mītne:** Kandavas pilsētas valdes turistu mītne Milenbacha pamatskolā, Ozolu ielā 3. Pārzinis vietējais turistu aģents. Pārnakšņojums 50 snt.

5. **Turistu kartes:** Ceļojumam ieteicama Armijas štāba kartes (1:75.000 mērogā) 23. lapa, P. Mantnieka „Lielās Latvijas kartes” (1:300.000 mērogā) 2. lapa. Turistu maršruts Kandava — Sable atzīmēts uz Turisma nodaļas izdotās topografiskās pastakrtes (maksā 5 snt.). Kandavas skatu kartes dabūjamas A. Berga veikalā, Lielajā ielā 8.

6. **Pasts un tālgrāfs:** Lielā ielā 27, tālgrāfs un tālgrāfs darbojas diennaktī, pasts no plkst. 9—15.

Senā Kursā sadalījās trijās daļās: Rietumkursā — Bandavas, Ventavas un Piemāres zemēs, Austrumkursā — Vanērijā un Dienvidkursā — Mēguvē. Vanērijā ietilpa arī Kandavas, Sabiles, Talsu, Dundagas u. c. novadi-valstiņas, kas dalījās kiligundās un sīkākos apciemos, kurus valdīja vecākie, kungi un lielkungi. Zemi pārklāja piļu tīkls pilskalnos, kurus pakājās veidojās apdzīvotas vietas. Pētījumi liecina, ka kuršu pilskalni izbūves ziņā daudz pārāki par daudzīnātiem Zemgales pilskalniem.

Skaistā un vēsturiskā **Kandava**, kurus centrs atrodas Abavas senlejas labā krastā un viņpus Abavas, kur veidojas pilsētas jaunākā daļa — Jaunkandava, bijusi apdzīvota jau aizvēstures laikos. Sen pirms vācu iebrukšanas mūsu tēvu tēvu zemē, plašus Abavas apgabalus, līdz pat Talsiem un Tukumam, apdzīvojuši latvi. Pēdējo reizi Kandavas kuršu pils (Cadowe) — viens no senās Vanērijas valsts centriem

— chronikās minēta pāvesta vice legāta Alnas Balduīna vēsturiskajā 1231. g. 17. janvāra līgumā ar kuršiem: kuršu karalis Lameķis kopā ar kuršu bajoriem ielūgts pie Balduīna, apsolas padoties kristīgai ticībai, uzņemt savās valstīs priesterus, un cīnīties pret pagāniem, Kursai paturot savu patstāvību, vecās tiesības un likumus. Ordenis šo līgumu nozog, Lameķa pāvestam dotos ķīlniekus atņem un 1245. g. ordeņa mestrs Groningenas Dīriķis nodevīgi iebrūk Kursā, ar lielu nežēlību un varmācību sagrauj Vanēmijas valsts organizāciju un atsevišķo novadu valstis. Kopš šī laika kādreiz brīvo un laimīgo Vanēmijas valsti vēsturē turpmāk dēvē par „Miera Kursu“ jeb Vredekuroniju. 1242. g. notiek nesekmīgais kuršu dumpis, pēdējais mēģinājums nokratīt svešo jūgu. 1253. g. 4. aprīlī ar viltu, zobenu un uguni iegūto kuršu zemi iebrucēji — ordenis un bīskaps — galīgi sadalīja. Ordenis ieguva arī K a n d a v u, kuŗa palika par ordenim padoto apkārtējo novadu centru, kamēr bīskapa zemju centrs bija Ārlava. Šai laikā (1254. g., pēc citām ziņām gan tikai 1312. g.) ordeņa mestrs Seines Eberhards uzcēl Kandavas mūra pili, kuŗas atliekas vēl tagad redzamas. Pils apkaimē ar laiku izcēlusies pilsētiņa, kuŗā zemes kolonizācijas nolūkā nometināti vācu amatnieki un tirgotāji. Kandavas pili dzīvojis Kuldīgas komturam padots zemes soģis — fōgts, kas no šejienes, līdz pat 16. g. s., sprieda tiesu un ievāca nodevas no Kandavas fōgtejas zemniekiem. Kandavas fōgts pārraudzīja arī Sabiles un Talsu novadus, kuŗu soģiem bija ierobežotākas tiesības.

gadā pakļāva Tukuma virspilskungam. Hercogu laikos Kandavas pili mitinās pilskungs (visā hercogvalstī bija 4 virspilskungi un 8 pilskungi), kuŗš hercoga vārdā pārvaldīja savu apgabalu un bez administratīvām lietām iztiesāja arī hercoga zemnieku un krimināllietas. 1600. g. zviedri, apm. 4000 vīri, hercoga Kārļa Sedermanlanda vadīti, uzbruka Kursas piekrastei un hercoga kaŗaspēku padzina līdz pat Kandavai, kuŗu tomēr neieņēma. Kad patstāvīgais Kursas hercogs Vilhelms Noldes notikuma dēļ (sk. „Turistu bibliotēku“ Nr. 2) zaudē savu valdnieka troni un Polija savu lēņu zemi — Kursas hercogisti pievieno Zemgales hercogvalstij, 1618. g. poļu kaŗavadonis Radzivils Kandavas pili pieņēma vietējo muižnieku uzticības zverastu. 1625. g. Kandavas pili notika sarunas starp hercogu Fridrichu un zviedru kaŗavadoņa Delagardī sūtņiem par hercogvalsts neitralitāti. Slavenā hercoga Jēkaba laikā Kandavā ierīkoja līnu austuvi, salpetŗa vāŗitavu, pulveŗa dzirnavas, bet pilsētas tuvākā apkaimē — darvas ceplis.

Kaŗā starp Zviedriju un Poliju zviedri jau 1656. gadā caur Kandavu un Talsiem devās laupīt uz poļiem piederošo Ārlavu. Vēlāk zviedri ielauzās hercogistē, sagūstīja hercogu Jēkabu (1658. g.) un, siŗodami pa Kursu, izlaupīja arī Kandavu: 1659. g. 16. jūnijā zviedri, pēc ilgākas Kandavas apšaudīšanas no kr. Abavas krastā (apskatīt „Zviedru skanstis“), plkv. Brennera vadīti, ieņēma pili un nopostīja pilsētu. Vēl reizi Kandavai zviedru uzbrukums bija jāzstur Ziemeļu kaŗa laikā, kad 1703. g. Kārļa XII vadītie ka-

reiviskie ziemeļnieki atkal izlaupija Kandavas pili. Ka-
rā sistās brūces nebija vēl sadzījušas, kad 1710. g.
pilsētu un tās plašāko apkārtni piemeklēja „melnā
nāve“ — drausmīgā mēra sērga, kuŗai par upuri kri-
ta gandrīz visi iedzīvotāji: no 600 iedzīvotājiem pil-
sētā palikuši vairs tikai 2 amatnieki. Pagāja vairāk
kā 100 gadi un arī tad vēl Kandavā bija tikai 450
iedzīvotāji, — tik postoša bijusi šī nelaime. Kur
reiz atradās pilsētnieku mājas, tagad bija tīrumi un
atmatas. 1727. g. caur Kandavu savā bēdīgā ceļo-
jumā uz Usmu devās zakšu Morics (sk. 46. lpp.),
un krievu kaŗaspēks tajā pakaļ.

Hercoga pilskungs zviedru 1659. g. iebrukumā kriet-
ni izpostitajā Kandavas pilī dzīvoja līdz pat 1750.
gadam, pēc kam pārcēlās uz pilsētu, bet ar 1819. g.
uz Talsiem. Līdz 1819. g. Kandava bija pirmā un
lielākā pilsēta apgabalā. Pēc hercoga pilskunga dzi-
vokļa pārcelšanas Kandavas pilsētā, sirmā bruņnieku
pils palika neapdzīvota. Lai izsargātos nelaiemes, daļu
nedrošo pils mūru nojauca jau 1840. gadā. Senču
sviedriem celtās un tagad sagrūvušās Kandavas pils
prāvos laukakmeņus kandavieši sekmīgi izlietoja sa-
vu ēku būvei (lielais vairums Kandavas ēku, biežo
ugunsgreķu dēļ, ir no mūŗa). Pēc 1900. g. ordeņa
pilskalnā ierīkots pilsētas parks. Austrumos no or-
deņa pilsdrupām, apm. 11 metrus aiz kādreizējās pils-
sienas, virzienā uz Abavu, redzam ipatnu četrstūrainu
(katra ēkas siena ap 12 m gaŗa) divstāvu sargu
torni no pils būves laikiem, ar apm. 2 m biezām sie-
nām. Ordeņa laikā šo ordenpils sargu torni (priekš-

torni) ar pakalnā stāvošo bruņnieku pili savienojis sevišķs tilts, kas no pils pagalma gājis pa gaisu un beidzies torņa jumtā. Par šo interesanto tiltu stāsta vairs tikai senās chronikas. Vēlāk hercoga Jekaba laikā, šis ordenpils priekštornis pārbūvēts un noderejis Kandavā ierīkotām hercoga pulveža dzirnavām, kas ražoja labu pulveri, ko par dārgu naudu (16 $\frac{1}{2}$ dalderiem centnerā) pārdeva Rīgai. Kad Rīgā sāka ievest lētāko Zviedrijas pulveri, Kandavas pulversudmalas izbeidza savu darbu, jo hercogvalsts necīgās vajadzības pilnā mērā apmierināja Skrundas pulveža sudmalas. Vietējie iedzīvotāji šo bruņnieku pils sargu torni tagad sauc vienkārši par „pulveža torni“, tas pieder kādai privātai personai, kuŗa to gan izrentējusi, bet par kopšanu negādā, tā kā jau tagad jūtams laika zoba postošais iespaids. Torņa iekšiene interesanta podiņu krāsns.

Kandavas vārds saistās arī ar slavenā krievu ģenerāļa grāfa Totlebena vārdu: Kandavā Totlebena vectēvs Frīdrichs apprecējis latvieti atraitni Klāvs, viens no viņu dēliem bija vēlākā ģenerāļa tēvs.

Pilsētas sirdī, pie tirgus laukuma, netālu no baznīcas, atrodas sens Kapu kalns, tagad apmūrēts un kokiem apaudzis. 1905. g. notikumi skāra arī Kandavu, — tās apkaimē piedzīvotas soda ekspedīcijas briesmas (smagi sistas 20 personas). Pasaules kaŗa laikā (1915. g. rudenī) trīsceturtdaļas Kandavas iedzīvotāju devās sūrajās bēgļu gaitās. Latvijas tapšanas laikā vācu dzelzdivīzijas soda ekspedīcija noga-

linājusi ap 30 iedzīvotājus. Mūsu varonīgie karavīri Kandavu galīgi atbrīvo 1919. g. 14. martā.

Kandavai ir liela nākotne kā kūrvietai, jo tā atrodas kalnainā apgabalā, viņas krāšņā apkārtnē (Abavas ieleja ar augstiem krastiem un dziļām sāngravām), sausais un veselīgais augstienas gaiss jau tagad katru vasaru saista daudzus vasarniekus. Kandavu, kā kūrvieta, sevišķi svarīgu dara Kandavas sēravoti, kas ir līdzīgi Ķemeru un Baldones sēravotiem, to radioaktivitāte, pēc prof. Kupča domām, pat pārspējot pēdējos (ar sevišķiem panākumiem dziedina reumatiskās slimības). Kandavas sēravoti izsniedz līdz 300 sērūdens un ogļskābās vannas, kā arī dūņu kompreses dienā. Tuvākā nākotnē te pacelsies moderna Kandavas sēravotu iestādes ēka, kuņas būvdarbi jau sākti.

KAS TURISTAM KANDAVĀ JĀREDZ?

1. **Kuršu pilskalns**, saukts arī par Baznīckalnu. Pilskalns atrodas pilsētas ziemeļu galā, ejot uz Tukumu, pa kr. ceļam, bet nākot no stacijas uz pilsētu — pa labi ceļam. Chronikās Kandavas senču pils pēdējo reizi minēta 1231. g. Jādāmā, ka Kandavas kuršu pils bijusi līdzīga pārējām Kursas pilīm: pilskalnā atradusies guļkoku celtne ar pagrabiem, virstāvā — guļkoku nocietinājumi ar torņiem. Kandavas pilskalna plakums 1040 kv. m, viņa augstums stāvākās nogāzēs 10 m; pilskalnā 3 m augsts uzbedums un 1 m augsts mitņu slānis. Pilskalns labi uzglabājies un vēl nav arhαιoloģiski izpētīts, bet tā ap-

kārtņē atzīmēti vairāki akmeņslaikmeta atradumi. Veci ļaudis stāsta, ka pilskalnā bijis caurums: ja pa to ielaiduši pili, tā pēc laika izpeldējusi Abavā. No pilskalna jauks skats uz Abavas leju, Jaunkandavu un ordeņa pilskalnu ar pulveža sudmalu torni. Pie tuvējām Kāruma mājām senču kulta vieta — Upurvieta, kādas parasti atrodam visu pilskalnu tuvākā apkaimē.

2. **Ordeņa pilsdrupas** (vēsturi sk. 7. lpp.), kas ir niecīgas atliekas no kādreizējās bruņnieku pils, kuŗa bijusi ap 30 m plata, četrstūraina, ar galveno torni pilskalna šaurajā ziemeļu galā, kuŗā vēl 1870. g. bijuši redzami ordeņa pils vārti. Pili reiz apjoza apm. 150 m garš un 50 m plats aizsargmūris, aiz kuŗa austrumos, virzienā uz Abavu, vēl tagad redzams masīvs četrstūrainis senās ordeņpils priekšstornis (tā sauc. „pulveŗsudmalas“), ko reiz tilts savienojis ar ordeņpili (sīkāki sk. 10. lpp.). 1898. g. krievu valdība ordeņa pilskalnu atdevusi pilsētas pašvaldībai, kuŗa te ierīkojusi parku (1902. g. pirmo kociņu iedēstījis pilsētas galva). No bruņnieku pilskalna austrumpusē skats uz Abavas leju.

3. Vēsturiskā **Kandavas baznīca**. Bez baznīciņas — pils kapellas ordeņa pils austrumu spārnā, kuŗā līdz pat 1617. g. notikuši dievkalpojumi, pirmā Kandavas baznīca celta 1518. g., no koka, nosaukta Sv. Marijas vārdā, un atradusies iepretim pilsētai Abavas kr. krastā. Gadu maiņās koka baznīciņa vairākkārt atjaunota, bet vēlāk tomēr pilnīgi sabrukusi. Tagadējā vietā (Abavas l. krastā) Kandavas baznīca pir-

KANDAVAS PĀGASTS

- 1 EV. LUT. BAZNĪCA
- 2 PILSDRUPAS
- 3 PULVERA DZIRNAVAS
- 4 KURŠU PILSKALNS
- 5 PILSĒTAS POLICIJA
- 6 PĀMĀTSKOLA - TŪRISTU MĪTNĒ
- 7 PILSĒTAS VALDE
- 8 KANDAVAS PĀGASTA VALDE
- 9 ŠMITA SANATORIJAS DAUNCELTNE
- 10 KANDAVAS VIRSMĒŽNĒCIĒBA
- 11 KANDAVAS ĪECIRKĻA MIERTĪESA

mo reizi celta pēc 1567. g., latvju un vācu draudzēm. Arī šis dievnams bijis no koka, vairākkārt atjaunots, līdz 1687. g. viņa vietā uzcēla pirmo mūra baznīcu, kas 1728. g., ērģelnieka vainas dēļ, nodega, pēc kam, 1736. g., tai pašā vietā, uzcelta vēl tagad redzamā Kandavas baznīca, ar apm. 32 m augsto torni (1889. g.). Viens no Kandavas mācītājiem — Beķers (1787.—1821. g.) bijis labākais runātājs visā Baltijā. Kāda vēlāka Kandavas mācītāja dzimta (Bernēvici) devusi Kursai 16 latvju draudžu mācītājus, starp tiem arī pēdējo Kursas ģenerālsuperdentu, kuŗš bija rosīgs pārvācošanas idejas propagandētājs un rūpējās par Kursas kolonizāciju no vāciem (pēc viņa plāna Kursā vajadzēja noņemt vairāk kā 2 milj. vācus). 1905. g. nemieru laikos baznīcēni jaukuši dievkalpojumu, nepārtraukti dziedot „Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils“.

Baznīcā apskatāmi: a) pasaules kaŗā un Latvijas atbrīvošanas cīņās kritušo Kandavas draudzes kaŗa vīru piemiņas plāksne (iesv. 1930. g. 22. jūnijā); b) ievērojami baroka kokgriezumi (piem. apustuļa Lūkasa tēls kancelē) gan kancelē, gan altārī, lielkungu solā (pa kr. no altāŗa) u. c., kāda apkārtceļojoša Tiroles kokgriezēja 17. g. s. meistardarbs. Līdzīgi kokgriezumi redzami vēl Tallinnā — Sv. Olafa baznīcā. Altāŗa gleznas (Kristus pie krusta) autors (1855. g.) ir Drēzdenes mākslas akadēmijas prof. Kristjanis Arnolds. Baznīcas ērģeles būvētas 1864. g. Liepājā. Pie baznīcas kapšeta.

4. **Kandavas peldu iestāde**, Abavas kreisā krastā, ikvasaru izsniedz līdz 10.000 sēra un dūņu vannas.

Sēravotus 1902. g. atradis Ž. Dannenbergs, kas pats slimojis ar reumatismu un uzgājis savos laukos avotu ar savādu smaršu, kuņā sācis mazgāt kājas. Kad D. sajutis, ka tas paliek veselāks, tas uzcēlis dēļu būdu, ierīkojis vanniņu, bet ārpusē, uz stakļiem, katlu sēravota ūdens sildīšanai. Tāds ir Kandavas sēravotu iestādes pirmsākums. Netālu no vecās sēravotu vietas top jaunā sēravotu iestāde. „Čusku purvā“ pie sēravota aug rets stāds mūsu dzimtenē — čužas: sikām lapiņām, dzelteniem ziediem, vaivariņu augstumā. (Kandavas skolotāja K. Veinberga plašā herbarijā redzam, ka pie Kandavas aug arī kāda reta orchideja, alpu platkājiņi).

5. **Kandavas jaunā K. Milenbacha skola** (1936. g. izmaksājusi 120.000 ls), kur 2 ha plašo dārzu iekārtojušas un atdāvinājušas skolai Latv. Universitātes studentu vienotnes (iekārtoti mācību, botāniskais un mazpulku dārzi, kokskola un izmēģinājumu lauciņi). Pazīstamais valodnieks K. Milenbachs Kandavā sācis savas pirmās skolas gaitas. Skolas priekšā E. Zvirbuļa skulptūra „Meitenite ar puķi“.

6. **Gleznainie Abavas krasti**. Ikvienam, kas Kandavā bijis kaut tikai pāris stundas, katrā ziņā jāapmeklē Riebiņpakalns, no kuņa atvešanas brīnišķs skats. Pie Riebiņpakalna, netālu no jaunās skolas, top Kandavas sanātorija, kas Kandavai pavērs plašas nākotnes izredzes.

7. **Kandavas mācītāja muiža** chronikās minēta jau 16. g. s. Tag. mācītāju muižas nams, arhitektōniski

skaista celtne, (latniskā klasicismā) celta 1730. g. Jauks kolonnu portiks. Sk. tālāk.

8. **Velna ala**, pie Baltā kroga (sk. 20. lpp.).

Dārzkopjiem no Kandavas jāmēro ceļš uz Pūri (sk. 20. lpp.). Ekskursijas no Rīgas labprāt uzmeklē arī Valdeķus. Bij. Rūmenes muižas dendroloģiskais parks, kuŗu iekārtojis kādreizējais Rīgas pilsetas dārzu direktors Kuphaldts, panicis un skatu sasta vairs tikai 17 piramides ozoli.

Lai redzētu patieso šī novada dabas skaistumu, un kurzemnieku dzīvi darbā un atpūtā, jāiet kājceļojumā uz Sabili, tikai ne pa šoseju un lielceļu, bet pa Abavas, Imulas un Amulas krastiem.

APKĀRTNES MARŠRUTI:

1. **Tukums—Kandava**, kājām, 30 km.

2. **Kandavas dzc. stac. — Kandava**, ar autobusu vai kājām, 7 km. Lielisks satiksmes ceļš turistu ved gar Līgas ūdenstvaika dzirnavām, Ozolkalnu (te jāizkāpj tiem, kas brauc ar autobusu uz pilsetu un tālāk jāiet kājām; no Ozolkalna glezns skats uz Abavas leju), Kandavas kuršu pilskalnu (sk. 14. lpp.), līdz pa ļoti stāvo Lielo ielu (īpatnī nami, kam lejas gals par 1 stāvu augstāks kā augšgals) ieejam pilsetā.

3. **Pūres dzc. stac. — Kandava**, 9 km. Pūre apskatīt ievērojamo Zemkopības ministrijas dārzkopības izmēģinājumu staciju (bij. muižas pili) un fermu. Koku skola, ārstniecības stādu audzētava, zivju dīķi, plaša

vīnogu audzētava u. t. t. Pūres bij. muiža no Pūres dzelzceļu stacijas 3 km, Kandava 9 km. Arī Pūres kuršu pils bijusi senās Vanērijas valsts centrs, kas minēts arī 1231. g. kuršu līgumā ar vāciem. 1253. g. sadalot kādreiz brīvo Kursu starp ordeni un bīskapu, Pūri (chron. Pyrre) ieguva vācu ordenis.

Pūri, kopā ar Paduri, ordeņmestrs Konrads Fitinghofs 1407. g. izlēno Klāvam Frankam, kuŗa dzimtai tā pieder līdz 1690. gadam. 18. g. s. Pūre apvienoŗa ar 3 citām muižām.

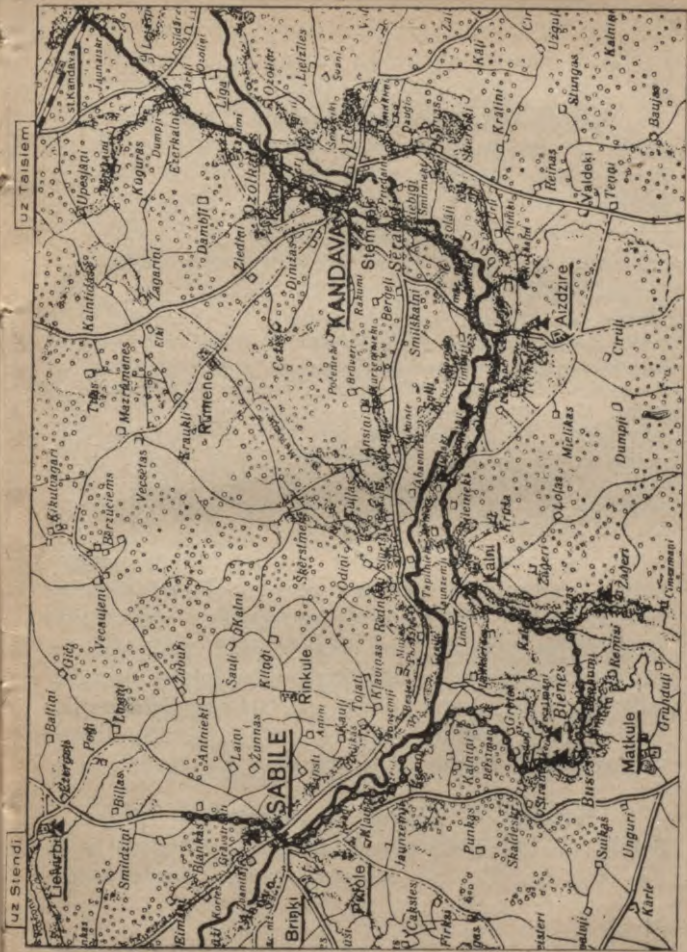
Apskatāma Pūres muižnieku kapliŗa. Pūres baznīca celta 1805. g. 1 km ziemeļos no skolas senŗu pilskalns Vecā Pūre jeb Muŗu kalns (jauks skats uz Abavas leju un Kandavu). Krāšņākās vietas Pūrē: Jāņukalns, Pūres upes krasti ar ozolu birzīm, un Jaunsudmalu ezera apkārtne. Jauks gājiens pa Abavas krastiem uz Kandavu. Gleznainā Abavas ieleja ģeoloģiski veidojusies šūdoņiem kūstot. Abavas senleja, kas no Pūres iet līdz Līgas dzirnavām un tālāk gar Kandavu, Kalnamuižu un Sabili līdz pat Sventei, ir jaukāka senleja Latvijā. Reiz, diluvija laikā, kad parādījās pirmie alu cilvēki, Abavas senleja savienoja Jelgavas baseinu ar Ventas baseinu.

4. Kandava — Mācītāja muiža — Kalnamuiža — Buses pilskalns — Sabile.

Sabile no Kandavas pa lielceļu 14 km, bet tūristam šī gaita neko nesniedz, tādēļ ceļojumam jāizvelas pievestais 25 km garais maršruts.

Pēc Kandavas pilsētas apskates tūristam jādodas uz Riebiņpakalnu (krāšņs skats), pēc kam jāapmek-

le Kandavas mācītāja muiža (4 km; sk. Mācītāja muižas 1730. g. dzīvojamās ēkas jauko kolonnu portiku, dārza pusē; sk. 17. lpp.). Mācītājmājā no 1821.—1836. g. dzīvoja Bēthovena sirds draugs Kārlis Amenda (sk. Talsus). No Mācītāja muižas jāiet līdz Zvejniekiem, tālāk pāri Abavai līdz Velna alai (ala smilšakmens iezī, baltās smiltis pārdotas stikla fabrikai, te atrastas bruņu zivju atliekas). 1905. g. daudziem ala nodērējusi par patvērumu no soda ekspedīcijas). Uz kāpjot pa Velna alas krauju augšā, nonākam pie Baltā kroga, kuŗa laukos atrodas milzīgs Velna akmens. Kandavas apkaime bagāta dižakmeņiem, sauktiem arī par svētakmeņiem. Tālākais ceļš turistu ved uz Kalnamuižu (dzirnavas, Amulas krāšņo krastu nobrukumi), tad pa Amulas krastiem uz augšu līdz Skudrām, no šejienes uz tuvējo Imulu, pāri tai gar Imulas kr. krastu lejup līdz Matkules Buses pilskalnam, tālāk gar Abavas kreiso krastu līdz Sabilei, kuŗā ieejam pa stāvo Talsu ielu. Jāaizrāda, ka Abavas skaistākie krasti sākas aiz Kalnamuižas un iet līdz pat Sventei. J. Janševskis „Mežvidu ļaudis“ Abavu cildina kā svētupi, kuŗu mācītāji un kungi „nav varējuši nei mums atņemt, nei kā iznīcināt“. (Mazāk pazīts, bet ļoti jauks ir maršruts, kad pie Skudrām pie Amulas pāriet uz Imulu, iet vien tālāk gar tās krastiem līdz Zilēm, kur pāriet Imulai pāri un dodas lejup līdz 3 m augstam Saules ūdenskritumam. No šejienes uz Rumstrautiem un tieši uz Matkuli un Buses pilskalnu.) Matkules Buses pilskalns, kuŗa vārds mi-

Turistu galta (— — —) no Kandavas uz Sabili

nēts vēl 1231. g. Iigumā, ir varens pilskalns (27 m) Imulas l. krastā, uz zemes raga, kuŗu no trim pusēm aptiek Imula (lielisks skats uz Imulas leju!). Arī Matkule reiz bijusi brīvās kuršu Vanēmijas valsts patstāvīgs centrs. Pilskalna stāvākā nogāze vairāk kā 20 m augsta, pilskalna plakums 1250 kv. m. Pilskalna ziemeļu galā reiz bijusi ieeja senču pili, bet dienvidus galā — aizvēsturiska pilsētas vieta. Kurši te dzīvojuši jau ap 9. g. s. Pilskalns vēl neizpētīts.

Teika stāsta par ganiņu, kas pie pilskalna ganījis govīs. Ikdienas no pilskalna pacēlusies daiļava, kas ganiņu cienājusi gardiem ēdieniem un teikusi, ka tad, kad viņš būšot 15 gadus vecs, nogrimusē pils pacelšoties virs zemes un tas kļūšot par ķēniņu. Tikai, no Dieva puses, nevienam neko neesot brīv stāstīt. Bet mājnikiem licies savādi, ka ganiņš mājās vairs nekā neēdis, tie viņu nopēruši, līdz zēns izstāstījis par daiļo viešņu un tās gardajām maltītēm. Otrā dienā jaunava raudādama vēl parādījusies ganiņam un tik vēl pateikusi, ka 100 gadus tai bijis jāpavada pazemē, bet viņa nepaklausības dēļ būs tur jādzīvo vēl 1000 gadus...

Pie pilskalna, Buses mājās, vecākā turistu apmetne Latvijā, laipnais Busenberga tēvs (viņš arī vietējais turistu aģents) lūdz turistus parakstīties viesu-turistu reģistrācijas grāmatā, kas iesākta 1911. gadā un kuŗā daudzu tagadējo sabiedrisko darbinieku jaunības laiku paraksti. Buses mājās pazīstamās Sabiles Buses brīvdabas vīnogu šķirnes audzētava. No Busēm var apmeklēt Ūauķu krāci (augšup pa Imulu).

5. Kandava — Aizdzire — Zemīte — Aizupe — Sabile, 50 km. Maršruts: Kandava — Mācītāja muiža (sk. 17. lpp.) — bij. Aizdzires muiža. **Aizdzirē** ap-

skatīt muižas parku; apkārtņē atrasti libiešu kapu uzkalniņi.

Aizdzire ir sens ciems, piederīgs pie Kandavas ordeņa fōgtējas. 1467. g. ordeņa mestrs izlēņoja, pēc kuršu lēņu tiesībām, plašus laukus lībietīm Indriķim Mustam (must lībiski — melns). 1522. g. Aizdzirē uzcēla baznīcu. 1538. g. Aizdiri no Musta mantiniekiem atpirka ordeņmestra padomnieks Brīgens. (Stendes īpašnieks). Ar 1714. g. muiža piederēja grāfam Koskulim, vēlākā Piltenes prezidenta dzimtai.

Aizdzires ķieģelnīca (dib. 1872. g.) ir lielākā visā Talsu novadā. No Aizdzires caur Dzelzkalnu mežsargmājām ceļš ved uz Zemīti (11 km). Bij. Zemītes muižā tagad Zemkopības ministrijas dzirnavas, muižas pils savā laikā bija viena no skaistākām Kursā.

14. g. s. beigās ordeņa mestrs Zemīti izlēņoja Stekemestam, bet pēc tā nāves, 1437. g., Buteleram, ar noteikumu, ka viņam jāapprec Stekemesta meita, tiklīdz tā būs pieaugusi. 1679. g. Zemīti nopirka Brandenburgas plkv. Lēbels, kas to pārdeva kapf. Mirbacham. 1750. g. muižu manto poļu ģenerāladjutants un slepenpadomnieks Indriķis Pletenbergš, pēc kuŗa nāves Zemīti pārdod izsolē.

Jaukākās vietas: bij. muižas parks ar dzirnavu ezeru, leļpus pēdējā skaista grāva.

Tālākā gaita uz Matkules mežniecību (6,5 km) un Aizupi (2 km). **Aizupes** bij. muižas pils tirā klasicisma stilā celta 1823. g. Interesanta iekšiene (atļauju pils apskatei dod pārvaldnieks Zefeldts). Vietējais turistu aģents K. Bachs dzīvo pamatskolā.

Aizupes muižu 1793. g. no grāfa Hardenberga nopirka hercoga padomnieks Hāns, pēdējā dēls, kas dzīvoja arī Aizupē, 19. g. s. (1824.—1827. g.) bija Kursas un Vidzemes gubernātors, vēlāk senātors.

Pēc Aizupes apskates dodamies tālāk uz bij. Vānes muižu (8 km; pa ceļam apskatīt baznīcu) — bij. Matkules muižu (5 km) — Kalnamuižu (1 km) — Plosta krogu un tālāk, pa Abavas kr. krastu, līdz Sabilei (16 km).

Šī maršruta variants: Kandava — Valdeķi — bij. Kukšas muiža (ceļusies no Pēterā, Jēkaba un Klāva Kukšu mājām, kuŗas 1530. g. ordeņa mestrs Plettenbergs izlēņoja Tidevicam, kuŗu dzimta 1695. g. muižu pārdod Kursas kancleram Brakelīm) — Zemīte — Aizdzire — Kalnamuiža — Sabile.

6. Kandava — Cēre (10 km) — Zentene (7 km) — Dzirciems (4 km) — Sēme (10 km) — Tukums (15 km).

Cēre minēta chronikās jau 1352. g. (Cayre), kad tā izlēņota kādam Indriķim no Rīgas.

Ar 1503. g. Cēre pieder Altenbokuma dzimtai (viens no Altenbokumiem vēlāk bija Tobago salas gubernātors), kas muižu tiktālu nolaida, ka ziemā logiem stiklu vietā bija jāliek dīķa ledus plāksnes... Vēlāk Cēri iegūst hercoga staļļmeistars Finke.

Apskatīt jaukos Bebrupes ličus un, atkarībā no laika, Celpju kalnus (106 m).

Bij. Zentenes muižas pils piešķirta pagasta pašvaldībai pamatskolas ierīkošanai. Muižas pili cēlis firsts Līvens ap 1850. g., vēlā klasicisma stilā (pilastri un jōniešu kolonnas). Pils parkā apakšzemes eja un veca baznīca.

Ordeņa mestrs 1540. g. Zenteni izlēņo ordeņa padomniekam Brigenam (sk. Aizdžire un Stende), līdz 1818. g. tā pieder hercogienes atraitnes, vēlākās Krievijas ķeizarienes Annas Ivanovnas galma maršālam Sakenam.

Apkārtņē 9 ezeri, no tiem lielākie Vaskaru un Dursupes ezeri. Pie Sventas mājām dziedinājspējīgs svētavots.

Dzirciemā apskatīt ev.-lut. baznīcu un Lamiņu katoļu baznīcu. Jaukākie dabas skati Kalterkalnā un Dzirciema-Lamiņa ezera krastī. „Birzniekos“ dzimis rakstnieks Birznieks-Upītis. Jaukajā Lamiņu pili (1858. g., cēlis Rīgas tirgonis Fērmanis) mitinas skola. Savā laikā pilsparkis kopts rokoko stilā, pēc Francijas grezno parku paraugiem. Vietējais turistu aģents R. Grīnfelds dzīvo „Krieviņos“.

Ordeņmestrs 1397. g. muižas zemi izlēņoja gaļam Klāvam — Stekemestam. 1745. g. Dzirciemu iegūst poļu un franču virsnieks Līvens. Katoļticīgais Līvens no tēva mantojis arī Sēmes muižu, bet testamentā bijis noteikts, ka mantniekam rūpīgi jākopj uzceltā luterāņu baznīca (tag. mūra dievnams celts vēlāk — 1875. g.) un tas nedrīkst apkaņot savus luterticīgos zemniekus. Ar Polijas ķēniņa rezolūciju šādu testamenta nosacījumu atcēla un 1792. g. Lamiņos uzcēla katoļu baznīcu.

Netālu no Dzirciema atrodas Rindzeles bij. muiža, kas ap 14. g. s., ļoti lielā platībā, no Strazdes līdz pat Engures ezeram, piederējusi latviešiem Dumpjāņiem, pēdējais no Dumpjāņiem 1506. g. nopircis Kandavā namu. Kad viņu mantnieki nokavējuši atjaunot savas lēņu tiesības, varenais ordeņa mestrs Pletenbergas Valters 1526. g. Dumpjāņa zemes sadalīja un izlēņoja pēc sava prāta. 1904. g. muižu mantoja Rīgas pilsētas galva Georgs Armīsteds.

7. Kandava — Zemīte (13 km) — Zante (13 km) — Remte — Saldus (27 km).

Par Zemīti sk. 22. lpp. Zantes vārdu min kāds 1541. g. Kandavas fөгtējas krimināltiesas protokols par Kandavas zemnieku tiesāšanu. Zante toreiz piederējusi Indriķim Zantem. Pēc 1900. g. muižnieks pārdevis zemi 44 vācu kolонistiem. Zantes pili (1910. g., jaunhellēnisma stilā) novietota pamatskola. Vietējais turistu aģents M. Saulīts dzīvo Mežmuižniekos. Apskates vērti ir krāšņie Amulas krasti un grava starp Dziņu dzirnavām (daudzi zivju dīķi un ļoti skaista bērzu birzs) un Zantes muiža. Pa ceļam Smilteņu jeb Zantes kalns (157 m). 4 km no muižas, pie Aizupes Venteļiem, Venteļu pilskalns.

Remtes pils nodedzināta 1905. g. nemieros, bet vēlāk atjaunota; tagad interesantajā pili pagasta valde un skola, bet manēžā — Tautas nams. Remtes ezera krastā, pie muižas, 11 m augsts mūra tornis, tā sauc. peldu tornis. Apskatāms Remtes parks ar medību torni vidū, retiem kokiem, šūnakmens veidojumiem u. c., tāpat arhitektōniski interesantā kapliča pie Remtes baznīcas. Starp pili un baznīcu Ogļaišos Kāķu priede, pie kuņas klaušu laikos izpildīti muižas sodi. No Remtes tālākais turistu maršruts uz Brocēniem — Saldu, vai arī Bīdene — teiksmainais Zebras ezers.

8. Kandava — Strazde — Lībagi — Talsi (30 km). Ikvienam turistam būs liela bauda kājām veikt ceļu no Kandavas līdz Talsiem (kalni, lejas un likumi).

Strazdē (13 km no Kandavas, 17 km no Talsiem) apskatāma bij. muižas pils — tag. skola.

Chronikās Strazde pirmo reizi minēta 1291. g. Viens no viņas vēlākiem īpašniekiem — Buflars (līdz 1690. g.) bija pulkvedis poļu armijā. Chronikas 15. g. s. te min arī kādu latviešu ciemu ar svētbirzi.

Apskates vērtā arī Strazdes „Baltā baznīca“, celta ap 1590. g. (altāris no 1664. g.). Jauks Dzegužu pilskalns pie Dzegūžiem (2 km).

Libāgos (10 km no Talsiem) apskatīt Mežapils jeb Mežītes pilskalnu un Elku kalnu. Libāgu Andumos upužozols ar 20 galotnēm, bet Andumu mežā redzams akmeņiem aplikts uzkalniņš — te sena upužu vieta; teika stāsta, ka te sirmos laikos dzīvojis priesteris Tors. Bulniekos — „Raganu kapi“. Libāgu muižas centrs piešķirts pagasta pašvaldībai.

2. S A B I L Ē

1. **Safiksme:** Tuvākās dzc. stac. Sabile 11,5 km un Stende 13 km. Kaut gan stacija Sabile ir tuvāka, tomēr labāka ceļa dēļ visi tūristi parasti izmanto Stendes staciju, kuŗa ir lielāka dzelzceļa mezgla stacija (stacijā bufete, laikrakstu galds u. t. t.). Starp Sabili un Stendes staciju regulāra autobusa satiksme. Nobraukšanas vieta uz staciju no K. Ievkalna viesnīcas, Talsu ielā 4 (1936. g. ikdienas plkst. 6.10 un 19.30, bez tam vēl trešdienās plkst. 24.00), nobraukšana no Stendes stac. uz Sabili plkst. 7.35 un 20.20 un bez tam vēl ceturtdienās plkst. 4.30. Veduma maksa vienā virzienā Ls 1,10 no pers. Tuvākās pilsētas ir Kandava 14 km, Talsi 26 km, Tukums 46 km. No Stendes stacijas autobusu satiksme Stende—Kuldīga (47 km) caur Rendu (no stac. ikdienas plkst. 4,30). Rīga no Sabiles pa zemes ceļu 115 km. Privātus automobiļus izbraucieniem pa apkārtni Sabilē izīrē K. Neilands, Rīgas ielā 26 (tālr. 57) un Ž. Kreicbergs, Talsu ielā 10. Pilsētā 1817 pastāvīgu iedzīvotāju (79,2 proc. latvi, 15,5 proc. žīdi un 2,6 proc. vācieši).

2. **Āpmešanās vietas un uzturs.** a) **Viesnīcas:** K. Ievkalna viesnīca-traktieris, Talsu ielā 4, tālr. 15; 4 ist., par 1,50 snf. (1 gulta) un 3 ls (2 gultas) diennaktī. Brokastis 40—70 snf., pusdienas no 80 snf.—1 ls, vakariņas no 70 snf.—1 ls. b) **Panzijas:** J. Rudziša panzija „Kurzemes šveice“, Ventšpils ielā 50, tālr. 79; 8 istabās, vanna, duša, tenisa laukums, garaža, laiva, makšķerēšana. Pilna panzija 3,30—4 ls dienā. **Ā. Reze-**

arī izrakumi Sabiles Krievu kapos). Pidvāles kuršu pili, kas atradusies tag. Sabiles vietā, kronikas pirmo reizi min 1231. gadā. (Kuršu līgumā ar Alnas Balduīnu starp Vanēmijas valsts centriem minēta arī Piedewalle.). 1253. g. 4. aprīlī, daļot iekaroto Miera Kursu starp bīskapu un ordeni, Sabiles novadu iegūst bruņnieku ordenis. Ierīkojot savu piļu tiklu — „dze-gūžu ligzdas“ — zemes vieglākai apspiešanai un ērtākai izmantošanai, ordenis arī šeit, Abavas krastā, domājams, pēc Durbes kaujā (1260. g.) saņemta pieriena, uzceļ mūra bruņnieku pili. Kad īsteni Šabiles ordeņa pils uzcelta — nav zināms, tikai kronikas jau 1282. g. minēts kāds Sabiles pils fөгts (soģis) Jānis. Iespējams, ka jau pēc 1240. g. vāciem Pidvāles pils apkaimē bijusi sava nocietināta vieta, jo 1253. g., kad vāci izbeidza kuršu valsts pastāvēšanu un zemi sadalīja savā starpā, dališanas līgumā blakus Pidvalei tiek minēta jau arī Sabile. Sabile bijusi mazāka fөгtēja, tās fөгts bijis cieši padots Kuldīgas komturam, vēlāk — Kandavas fөгtam. Pie ordeņa pils, Abavas labā krastā, uz pakalnu terasēm, nodibinājas apdzīvots miests, kas kronikās gan tikai minēts ar 1462. g. Brīvo kuršu vasaļu pārvācošanas nolūkā ar 15. g. s. Dievzemītē ar plašiem solījumiem iepludināja vācu kolonistus; šai laikā arī Sabile apmetās vācu amatnieki un tirgoņi. Par Sabiles ordeņa pili ļoti maz ziņu: tā atradusies starp tag. tirgus laukumu un pamatskolu, pils bijusi četrstūrainā būve, ap kuŗu bijis liels grāvis. 1321. g. Sabiles bruņnieku pils pārbūvēta, bet 1563. g. pils jau bi-

jusi tiktālu sagrūvusi, ka tās tuvumā pat baidījušies novietot liелgabalus. 1794. g. pils vietā bijušas vairs tikai nožēlojamas drupas, kas arī jo drīzi nozudušas (pils drupu akmeņi jau pēc 1600. g. izbūvēti baznīcas remontā un mūra žoga celšanai ap dievnamu, vēlāk tos iebūvēja arī pilsoņu namos). Hercogu laikos Sabile padota Kandavas pilskungam. Jau Gothards Ketlers nodibina Sabile pirmo skolu. Nemitīgajos zviedru-poļu karos, kad i viens, i otras valsts kaņapulki laupīdami siroja pa Polijas vasaļu zemi — Kursas hercogisti, nācās ciest arī Sabilei. Tā vēl 1703. g. Kārļa XII zviedri izposta Sabiles pilsētu. 1710. g. hercogvalstī plosas briesmīga mēra sērga, visi Sabiles iedzīvotāji atstājuši savas mājas (skaitā 17) un devušies projām mežos. Hercoga Jekaba laikā Sabile ierīkotas linaustuve, kaļķu cepļi, mēchaniska rūpniecība un darvas cepļi. 1727. g. caur Sabili uz Usmu devās zakšu grāfs Morics ar savu kaņaspēku, tāpat tiem sekojošie krievu pulki (sk. 45. lpp.). Pēc sērgām un nemitīgiem kaņiem, šai laikā Sabile bijusi stipri panikusi. 18. g. s., kā senrakstos lasām, Sabile vēl dzīvojušas 9 brīvu latvju ģimenes, kas bijušas neatkarīgas no dzimtskunga. 19. g. s. vidū Sabile ir žīdiska pilsēta: 1863. g. no 947 iedzīvotājiem tikai 76 latvieši, bet žīdu vairāk kā 73 proc., latvju ieplūdums sākās, kad atcēla kustības ierobežojumus, pēc kam pilsēta pārlatviskojās. 19. g. s. beigās Sabile visā Kursā pazīstama ar saviem ieslavētiem ādmiņiem. 1905. g. nemieri saviļņoja arī Sabiles iedzīvotājus: te notika plašāki miņiņi, bet vēlāk Strun-

ķu priedēs sodekspedīcija nošāva vairākas personas. Latvijas varonīgā armija Sabili galīgi atbrīvoja no svešā jūga 1919. g. 13. martā.

Sabiles sirmo pagātni tagad atgādina vairs tik pilsētas ģērbonis: zelta laukā vīnogu ķekars ar lapām dabiskās krāsās, jo ordeņa laikos, 16. un 17. g. s., Abavas l. krasta nogāzēs atradušies plašas vīnogu plantācijas un Sabiles vīns bijis iecienīts visās Kursas ordeņpilis un sūtīts pat uz ārzemēm. Šo pašu iemeslu dēļ arī slavenais vācu ordeņmestrs Pletenbergas Valters ikgadus rudenī, vīnogu ievākšanas laikā, uzturējies Sabilē, kad te sarīkoti lielražas novākšanas svētki. Tagad pilsētas valde nodomājusi atjaunot seno Sabiles slavu un ierīkot plašas brīvdabas vīnu plantācijas pilsētas jauko pakalnu nogāzēs (pirmā kārtā blakus pilskalnam). Seno kuršu pilsvieta — Pīdvāles kalns — atrodas augstajā Abavas labajā krastā (pilskalna daļa izkopta parkā, ierosināts jautājums par pilskalna atsavināšanu, jo patlaban tas pieder Ratermaņa privātpašumā), nelielu grāvu šķirts no Karatavu kalna. Sabiles ipa nība ir viņas ūdensvads: no kalna avota pa pilsētu tek dzidrš un labs ūdens, kuru atliek tikai uzkrāt spaiņos (pie baznīcas, Ventspils ielā, ierīkotas sevišķas notekas). Vārda pēc Sabile populāra visā Latvijā no sērkociņiem: te agrāk darbojās pazīstamā sērkociņu fabrika „Stars“ (Rīgas ielā 20).

Silti ieteicam ikvienam personīgi iepazīties ar Sabili, kas ir viena no skaistākām Kurzemes pilsētām, kas pamazām sabiedrībā tiek iecienīta arī kā kūrvieta

(sevišķi ieteicams plaušu slimajiem: Sabile atrodas ap 80 m virs j. l., sauss gaiss, apkārtne kalnu strauti, nav purvu u. t. t.). 13. Rīgas pilsētas darbinieku slimnīca te jau iekārtojusi ērtu atpūtas namu (Rīgas ielā 43), veselības uzlabošanai (1935. g. te uzturējušās 262 pers.). Abavas krastā, pie Jaunsabiles, vasarnieku iemīļotā peldvieta — „Sabiles jūrmala“. Jaukākais skats uz pilsētu un tās gleznainām mājiņām kalnu nogāzēs atveras no augstā Abavas labā krasta.

Sabiles dabas krāšņums vairākkārt slavēts arī mūsu rakstnieku darbos. Tā piem., Kaudzītes Reinis par Sabili raksta: „Izskatās, ka Sabile sēdētu saulgozī pret kalniem atzvēlusies un Abavā lūkodamies, kuŗas udeņos tikko nemirkst viņas kājas.“ Valdis par Sabili savukārt: „Vai esiet redzējuši Šveices dabas gleznu, kad no augsta kālna, vienā metienā pārredzama liela, plaša ieleja? Jums iepretim, aiz spodri rāmas upītes, novietojusies maza, glīta pilsētiņa. Baltās, sarkaniem dakstiņiem jūmtās mājiņas saspiedušās cieši viena pie otras, un visa mazā ēku kopiņa piekļāvusies bailīgi plata kalna sāniem, it kā patvērdamās no postīgiem kalnu negaisiem. Tā Sabile.“ Arī Skalbe to cildina: „Sabile bija it kā saspiesta starp diviem krastiem. Kas tā par brīnišķu pilsētiņu! It kā meža rožu apdvestas izlikās pirmās sarkanās ķieģeļu mājiņas. Mirdzošs avots pa akmeņiem izliktu grāvīti gar gājēju kājām tecēja pa ieliņu uz leju. Kas kaitēja nedzīvot šai siltajā krasta piegāzē?“

Pilsētas jaunākā daļa — Jaunsabile — veidojas starp tām pašām divu kalnu rindām, uz kuŗām daudzus gadsimtus ritējusi sirmās un skaistās Sabiles dzīve. Pilsētas tiesības Sabile ieguva tikai Latvijas laikā — 1919. gadā. Patlaban Dzelzceļu virsvalde izdara pētīšanas darbus jaunai dzelzceļu linijai, ko domā izbūvēt pēc apm. 3 gadiem. Ja izšķirsies par plat-

sliežu dzelzceļa būvi, tad jaunais dzelzceļš ies no Kuldīgas līdz Sabiles pilsētai, tad gar skaisto Abavas ieleju vairākus kilometrus Kandavas virzienā un tālāk cauri Kandavas pilsētai līdz stacijai. Pēc šādas uzlabotas satiksmes kā Kandava, tā Sabile ātri izvērtīsies par lielākiem turisma centriem, kas pacels visa novada saimniecisko un kultūrálo labklājību.

KAS TURISTAM JĀREDZ SABILĒ?

1. **Sabiles senču pilskalns** — senās Pīdvāles pils vieta, uz kalna raga starp 2 grāvām, stāvajā Abavas ielejas krastā. Pilskalns zināmā mērā atgādina Kandavas kuršu pilskalnu. Rags atdalīts ar grāvi un uzbedumu, pirms tā — vēl otrs grāvis. Pilskalna plakums 2700 kv. m, stāvākās nogāzes līdz 15 m (skaists skats!). Arī te reiz atradusies varena kuršu pils guļkoku celtne ar torņiem un nocietinājumiem (sk. tālāk par Talsu kuršu pili). Zinātniski pilskalns vēl nav izpētīts, bet viņu pārveidojot par parku (te rakti celiņi), atrastas senlietas (krama cirvis, dzelzs šķepu gali, labība u. c.). Krievu valdīšanas laikā pilskalns atdots privātā īpašumā. Tagad ierosināts viņu atgūt valsts īpašumā. Aiz nelielas grāvas, turpat pie pilskalna, redzams Upuža jeb Kaņatavu kalns, kuņa nozīmi jau izteic tā nosaukums (sirmā senatnē senču upurēšanas vieta — svētnīca, jūgu laikā — soda vieta). Skaisti skati.

Par Sabiles pilskalnu sena teika stāsta, ka te reiz vācu pili dzīvojuši skaistā un bagātā Irmgarde, pēc kuņas tiko-

juši daudz precinieku. Bet jaunava solījusies tikai tam, kurš no Abavas puses pa pilskalna stāvo nogāzi uzjās kalnā. Neviens to nespējis. Reiz tomēr atnācis kāds, kas apņēmies to izdarīt, ja tikai iepriekš viņa zirgam atļaujot apskatīt Irmgardes pili. Tiklīdz zirgs ievests pilspagalmā, tas izvēmis no iekšām ugunsjūru, kas nodedzinājusi pili ar visu princesi. Bet zemi savā starpā sadalījuši mantkārīgie precinieki.

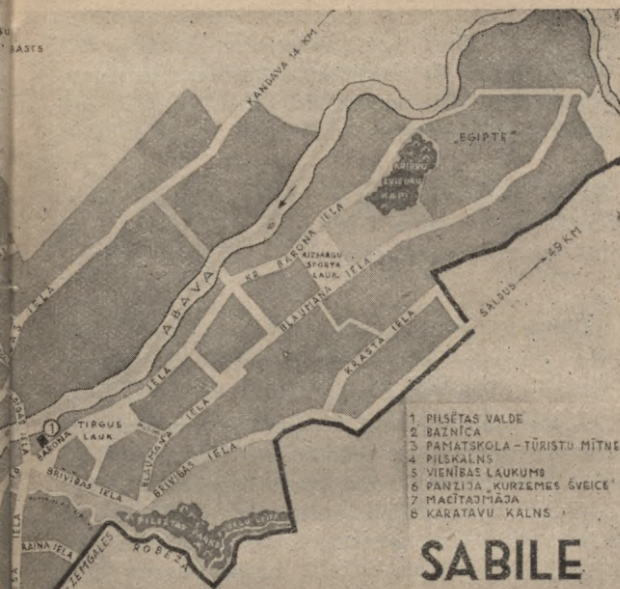
2. Sabiles baznīca, Ventspils ielā 46. Dievnams celts 1567. g., pirmā hercoga Gotharda Ketlera laikā, sākumā bez torņa. Līdz tam Sabilei bija pie bruņnieku pils maza koka baznīciņa - kapella (katoļtic.). 1600. g. baznīca jau bijusi sabrukusi. 17. g. s. vidū, hercoga Fridricha laikā, uzcelta jauna mūra ēka, romāņu stilā, kuŗas vēlākiem remontiem, sevišķi baznīcas koŗa daļai un žoga celšanai, ņemti akmeņi no sadrupušās vācu bruņnieku pils. 1682. g. Sabiles baznīcai uzceltorni, kuŗa galā piramidveidīgs jumtiņš. Dievnams vēl reizi pārbūvēts 19. g. s., kad te arī novieto vecās bruņnieku ordeņa pils baznīciņas-kapellas zvanu, kas liets 1450. gadā. Baznīcas ērģeles no 1859. g.; F. Volfa altārglezna, „Krustā sistais“ 1861. g. pārvesta no Drēzdenes, altārs celts 1876. g. (pseudoampira stilā), tai pašā laikā arī gotiskie soli. Ievērojama baroka kancele, no baznīcas celšanas laikiem (17. g. s.). Valsts vēsturiskā mūzejā Rīgā glabājas no Sabiles baznīcas pārņemts vērtīgs 16. g. s. mākslas darbs — Kristus kokgriezumā, kas reiz atradies baznīcas altārā.

3. Mācītāja muiža, Lāčplēša ielā 20, Abavas kreisā krastā, kuŗas tag. ēkas celtas 18. g. s. beigās. (No seniem mācītājiem atzīmējams kāds Nīzejs (ap

KURZEME

ASTS

- 1. PILSĒTAS VALDE
- 2. BAZNĪCA
- 3. PAMATSKOLA - TŪRISTU MĪTNE
- 4. PILSKALNS
- 5. VIENĪBAS LAUKUMS
- 6. PANZIJA, KURZEMES ĒVEICE
- 7. MACIŅTĀMAJA
- 8. KARATAVU KALNS

SABILE

MATKŪLES PĀGADĒS

TUKUMA APR.

Z E M G A L E

KABĪCĒ 37 KM

1660. g.), kas draudzei no kanceles vienmēr sūdzējies, ka sabilnieks Adelings viņu „apbūris un pataistījis traku“. Adelings par to mācītāju iesūdzējis hercogam, bet 1660. g. Nīzejs tiešām palicis vājprātīgs). No mācītāja muižas skaists skats uz pilsētu un Abavas ličiem.

4. **Sabiles sēravoti**, Abavas kreisajā krastā, iepretim Drubežu mājām (apmē. 2 km). Drubežu kapos, Abavas labā krastā lēzens pilskalns — akmens laikmeta mītne.

5. **Eģiptes jeb Krievu kapi**, Abavas kreisajā krastā. Interesantā 10. g. s. kapu laukā (no lībiešu laikiem) 110 uzkalniņi, kas visi, savā laikā izpostīti no mantračiem.

6. „**Čigānu sala**“ Abavā, 4 km no pilsētas, kas nosaukta pēc senos laikos te mītošiem čigāniem. (Otrs salas nosaukums, Sniķera kalva, mazāk pazīstams). Pirms Pasaules kara zaļumniekiem svētdienās no Sabiles uz Čigānu salu tika pat uzturēta kuģīša satiksme. Aiz Čigānu salas skaists, vairāk kā 2 metrus augsts ūdens kritums — „Abavas Rumba“, ko Abavas gultne izveidojusi dolomitā. Krāšņi skati.

TURISTU MARSRUTI SABILES APKĀRTNĒ.

1. **Sabile — Lielvirbi — Stendes stacija** (14 km; autobusa satiksme).

Lielvirbu bij. muižā spirta dedzinātava, Dzelzsāmuos elektriskā spēkstacija. Akmens ar „velna pēdu“ pie Grāvju mājām (Virbu dzirnavu ceļā). Skaisti Aba-

vas krasti. Ieteicams maršruts kājām gājejiem no Sabiles uz Stendes stāciju. Vietējais tūristu aģents Ž. Lasmanis Virbu pamatskolā. No Stendes atpakaļ uz Rīgu, vai tālāk uz Ventspili, Mazirbi (šaursliežu dzelzceļš), Kuldīgu vai Talsiem (autobusa satiksme).

2. Sabile — Matkules Buses pilskalns — Kalnamuiža — Kandava (25 km, tā sauc. „Kurzemes Šveices“ krāšņuma paraugskats).

Ejam pa Kuldīgas ielu laukā no pilsētas. Pārejām tiltu pār Abavu un pa Abavas kreiso krastu ejam tālāk līdz Imulas grīvai. (Imula savā 48. km garajā ceļā tek uz Abavu ar 1,5 m lielu kritumu.). Turpmākā ceļā apskatām jauko Buses pilskalnu (skaisti skati) un Matkules muižu. Pie Matkules (12 km) ejam pāri Imulai pa Amulas krastiem uz leju (smilšu ieži un alas) līdz Kalnamuižai (7 km), kur Amulai skaistākie krasti. Amula savā 53 km garajā ceļā tek uz Abavu ar 1,3 m kritumu. Pie Kalnamuižas pāri Abavai un tālāk uz Kandavu, vai nu pa lielceļu (10 km), vai gar Velna alu Abavas senlejas kreisā kraujā un Kandavas mācītāja muižu. Tuvāki viss šis maršruts jau apskatīts tūristu gaitās pa Kandavas apkārtni (sk. 19. lpp.).

3. Sabile — „Māras kambari“ (13 km) — Renda (7 km) — Usma (27 km) — Spāre (14 km) — Stende (40 km) — Talsi (37 km).

Kurzemes krāšņākās upes — Abavas skaistākie krasti sākas tikai lejpus Sabiles. Kas ar tiem gribētu iepazī-

ties, lai šoreiz atsakas no daudzīnātā gājiena uz Kandavu, un uzsāk labāk ceļojumu līdz Rēndai (1 dienas gaita, 20 km), pa Abavas krastiem, pa ceļam apskatot jau pieminēto Čigānu salu un Sabiles Rumbu (sk. 38. lpp.). Abavas skaistākie krasti vērojami aiz Rumbas, starp Lejniekiem un Bļodām. Ējot tālāk, iepretim Veģu muižai, Abavas kreisā krastā redzam Valgales ieteku, kuŗas labajā krastā, iepretim Milzavas grīvai, atrodas pilskalns un netālu no Milzavas-Valgāles satekas, viņpus upes — Baznīcas kalns, kuŗa pakājē daudz senkapu (sk. pielikumā novada kārti). Arī **Valgale** ir viens no kuŗšu Vanemijas valsts centriem, Valgales pils (chronikā Gale Walle) minēta arī 1231. g. kuŗšu līgumā ar Balduīnu. Par Baznīckalnu teika stāsta, ka te sensenos laikos izvēlušies divi zvani, kas visur skanējuši „Sabile-Sabile-Sabile!“ Zvani izvadāti pa vairākām vietām, bet aprimuši tikai tad, kad novesti Sabilē. Tā no šiem zvaniem Sabile tad arī esot ieguvusi savu tagadējo nosaukumu. Baznīcas kalna apkaimi tādēļ vēl šodien sauc par Vecsabili.

3 km augšpus Valgales grīvai atrodas **Valgale** (7 km no Sabiles). Valgale pirmo reizi chronikās pieminēta jau 1389. g., kad Kandavas fogts pārdod pļavas gabalu „Valgales pagastā“. 1613. g. Valgali nopircis hercoga Fridricha no Prūsijas „izrakstītais“ padomnieks Trankvics. Vēlāk Valgale ir kroņa muiža, kur visilgāk pastāv klaušas — līdz pat 1871. g., kaut gan tās jau bija aizliegtas ar 1867. g. Vecās muižas pils vietā tagad uzcelts pagasta nams. Skaistākās vietas

apkārtne Sņķeru kalns, Sudmalu līcis un Valgales krasti pie Krašņiem. Vietām Valgales pagastā vēl uzglabājusies īpatna celtniecība: visas saimniecības ēkas, celtas viena otrai galā, bet katrai atsevišķs jumts (piem. Remesas, apm. 1 km no pilskalna). Valgales nosaukums nozīmē „vaļas galu“ — brīvvaldis, kam vēsturisks pamats. 1905. g. nemieros Valgalē sākas pirmie streiki: kartupeļu stādīšanā nodarbinātās kalpu sievas demonstratīvi atstāj darbu un iesniedz baronam rakstiskas prasības, kas arī apmierinātas. Vēlāk Valgales Kalniekos draguni ielēna 14 revolūcionārus, no kuriem, pēc māju aizdedzināšanas, 13 nošāva (vairākus nošāva peldot pār Abavu).

No Valgales turpinām savu ceļu pa Abavas labo krastu, līdz Jaunlankām (leļpus Kalīšiem; Kalīšos pieturvieta autobusam Stende — Renda — Kuldīga), kur, netālu no Abavas krasta, Abavas senlejas labā kraujā, pie Stepju mājām, jaukā gļavā atrodam skaistas sarkanā smilšakmens alas, tā sauc. „Māras kambarus“ (3 augstas alas pa labi, 1 pa kreisi, bez tam vairākas zemākas un aizbīrušas alas), kuŗas daudzkārt interesantākas par popularajām Siguldas (Pēterā), Turaidas (Gūtmaņa) un Krimuldas (Velna) alām. Visā Kurzemē bez Māras kambariem līdzīga apmēra alas redzamas vēl vienīgi pie Šlīteres (Dāvida ala). „Māras kambaru“ alas vēl pag. gadsimta sākumā izlietotas kā kulta vieta. Ir nostāsti, ka gaišās mēneša nakts Māras kambaros redzamas nāras — svētmeitas dejojām un aužām. Bet ja kāds tām tuvojoties, tas paliekot mēms uz visiem laikiem. Ja Māras kambaros rokot,

lāpsta atduroties pret ko cietu, nedrīkst ar lāpstu piesist, citādi sadragāšot svētmeitai galvu... Augšpus Māras avota ietekas redzama vēl kāda sagrūvusi ala, kuņā senos laikos dzīvojuši laupītāji, kas uzbrukuši pa Abavu braucošiem tirgotāju kuģiem un laupījumu paslepuši alās. Kam laiks atļauj, ieteicams tuvāki iepazīties ar šo apkārtni. (Tuvējā Kališu muižā 1905. g. nošauti vairāki revolūcionāri. Kališu ezers atrodas augstā Abavas terasē 75 m virs Abavas, otro zemāko terasi šķērso vairākas grāvas, pa kuņām pavasaros uz Abavu putodami gāžas neskaitāmi strauti. Starp šiem augstumiem un Kališu bij. muižu atrodas jau pieminētie „Māras kambari“).

Pēc Māras kambaru apskates dodamies uz **Rendas** ciemu, Abavas kreisā krastā. Rendas bij. muižas pils celta uz bij. hercogu medību pils pamatiem. Hercoga Jēkaba laikā Rendā bijušas rosīgas kokapstrādāšanas, fosfōra, parfimēriju un ziepju rūpniecības, linaustuve, stikla fabrika (Rendas „Glāzumos“), papīra dzirnavas, darvas un kaļķu ceplī u. tml. Rendas zāģu sudmalās sagatavoja kokus, piemērotus kuģu būvēm, kurus pa Abavu pludināja uz Ventspili, no kurienes tos eksportēja uz Holandi un Franciju. Rendas krāšņā apkārtne daudz meža, ezeru, lielākais no tiem Segliņu (saukts Dambja) ezers, no kuņa iztek krāšņa lauku upīte ar augstiem krastiem, kuņa līdz Abavai plūst ar vairāk kā 30 m kritumu. Šo dabisko spēka avotu hercogu laikā (ap 1650. g.) izmantoja vairākiem rūpniecības uzņēmumiem: vienīgām Kursas eļļas dzirnavām, papīru fabrikai (Rendā ražoja labāko rak-

stāmpapīru), diviem dzelzs āmuriem (no šiem laikiem vēl tagad te uzglabājies māju nosaukums Dzelzsāmuri, kur atradies dzelzsceplis, lietuve un kaltuve), vara āmura u. c.; izstrādājumus ērti pa Abavu un Ventu noveda uz Ventspils ostu eksportam. Reiz, kādā pavasarī, palu laikā, neuzmanības dēļ savlaicīgi neatvēra slūžas, straume pārrāva mākslīgo dambi (pie tag. Dambju mājām) un dažās stundās apludināja plašu apkārtni un izpostīja visas rūpniecības iestādes. Daļu no hercogu laiku rūpniecībām uz Dzelzsāmuru-Lauku upītes atjaunoja Brinkens, bet tā kā dzelzsāmurs, kaparāmurs un papīrfabrika nesa tikai zaudējumus, tos izbeidza pirms apm. 30 gadiem.

Pie Rendas mācītāja muižas vērts apskatīt pie Abavas Valdats ietekas krāšņo grāvu. Valdats upītē divi jauki ūdenskritumi. Viņpus Abavas ielejas Lielrendas bij. muižas pilī mitinas skola, parkā varenī ozoli un liepas. 1935. g. novembrī Rendas baznīca nosvinēja savu 100 gadu jubileju; šai dievnamā jau 1843. g. pacelts zvans ar uzrakstu latvju valodā. Rendas kapsētā dzejnieka Kārļa Hugenberģera kaps. (Hugenberģers, būdams vācu mācītājs, savos darbos apzīmējis latvju valodu par mīlīgu, jauku, skanīgu un visur derīgu, bet viņa dzejā izpaužas mīlestība uz latvju tautu). Rendas apkārtnē vairāki pilskalni (0,5 km no mācītāju muižas pie Valdātiem; pie Lejas Vizumiem; Mordaiķiem u. d. c.). Arī Rendas staltā kuršu pils (chronikā Rende) Abavas krastā minēta, kā viens no Vanemijas valsts centriem kuršu 1231. g. līgumā ar Alnas Balduīnu. Paša Rendas ciemā 57 mājas ar 394 iedzīvotājiem (ciemā dzi-

vo ap 120 atsevišķas ģimenes). Ciemā maiznīca, pārtikas preču tirgotavas, tējnīca un bufete ar ēdieniem (lauksaimniecības biedrības „Avots“ namā). Ciemā satiksmē ar veciem ļaudīm var ieklausīties īpatno tāmnieku dialektu (kuršu valoda lībiešu izrunā: „saguļ trīs nakts rijē un cetortē ritē pāiet mā“). No Rendas tuvākā dzelzceļa stacija Stende 25 km, Kuldīga 24 km (autobusu satiksme), Sable 20 km. Rendas turistu aģents A. Ziverts sastopams pagasta namā.

No Rendas turistu-dzimtenes ceļinieku tālākais ceļš ved uz Usmu. (Šo maršrutu var arī grozīt tādejādi, ka no Rendas vispirms dodas uz Spāri, sk. karti pielikumā, vēlāk uz Usmu. Gaita Renda — Spāre ved tūristu gar gleznainiem ezeriem: gar Segliņa ezera labo krastu uz Mordangu, pie virsmežniecības Mežkungas ezers, blakus Ziloņa ezers, netālu Gulbja u. c. ezeri. Tālāk nāk skaisto Mordangas (Mordangas, Kalvenes, Egļu u. c.) ezeru grupa. Mordangas ezeri savstarpēji saistīti, 74 ha lieli, ideāli peldēšanai).

Jauka pastaiga pa mežu, gar jauncelto Usmas baznīcu (11 km no Rendas, prof. Kundziņa un arch. Ārenda būvmets), kas iesvētīta 1936. g. 15. novembrī. Dievnams celts guļbūvē, viscaur ieturēts latviskā gaumē, soli pēc saiešanas namu veida novietoti baznīcas vidū. L. Liberta atlārglezna „Kristus uz ūdens“. Kā zināms vecā, 1703. g. celtā Usmas baznīca aizvesta uz Rīgu, kur novietota kā izcils objekts Brīvdabas muzejā. (Brīvdabas muzejā no Usmas apkārtnes atrodas arī vēl kāds cits etnografiski rets objekts: 19. g. s. sākuma darvas ceplītis). Kapos, iežogojumā pie Usmas

baznīcas, apglabāti pišļi, ko atrada vecās, nojauktās Usmas baznīcas pagrabos.

Ļaudis zin stāstīt, ka ap Usmas ezeru kopš mēra laikiem klīstot ļauna pareģe — Gaŗā sieva, ietinusies baltā vilainē: kuŗš to sastopot, tas saslimstot. Gaŗā sieva visbieŗāk redzēta vecos kapos pie baznīcas. Stāsta, ka tā ir kādas nelaimīgās nepieņemtā dvēsele, kas mirusi aiz bēdām, kad viņas vīrs un dēls noslikuŗi Usmas ezerā.

Uz Usmu turisti dodas plaŗā un skaistā Usmas ezera dēļ. Daudzinātais Usmas ezers, skaistākais ezers visā Kursā, ir ceturtais pēc lieluma ezers Latvijā, tas ir 3970 ha (38,78 kv. km) liels, viņa krasta līnijas gaŗums 73,6 km! Kaut gan Usmā ietek 9 upītes, tas galvenos ūdeņus ņem no apakŗzemes avotiem. Usmas ezera skaistajā austrumu krastā, apm. 1 km DR no baznīcas, ievērojam senu pilskalnu — Govskalnu (ŗoti stāvs nobrukums — krasta izskaloŗanas sekas) un Lielgabalu kalnu, kas savu nosaukumu vēl uzglabājis no Zakŗu Morica dēku laikiem (sk. 46. lpp.). Visapkārt krāŗņa apkārtne (līŗi, jomi un ragi). Interesi saista senie Usmas pietekupju nosaukumi: Struncele, Baŗģava u. c. Turistam ieteicams ieklausīties vecāko ļauŗu ipatno izrunu — tas tāmnieku dialekts! Vēl jāpiemin, ka Usmas ezera tagadējā izteka Engurupē kādreiz bijusi ietēka. Pats Usmas ezers cēlies sirmā senatnē, tulīt pēc ledus laikmeta ŗļudoņu atkāpŗšanās, kad tas bijis savienots ar Baltijas jūru. Pastāv uzskats, ka Usmas ezers ir bijuŗā jūŗas joma, kāda piem. vēl tagad ir Kurŗu joma. Usmas ezera piecas salas sadala ezeru „ŗertēs“. Lielākā no salām ir Viskūŗa sala (3 kv. km), kas arī apdzīvota, tai

pēc lieluma seko Morica sala (800 kv. m), Zossaliņa. Lielā un Mazā Alkšņu salas. Par savu lielo populāritāti Usmas ezeram jāpateicas Moricsalai, ap kuŗu saistas interesanti vēsturiski notikumi. (Parcelties uz Morica salu var Usmas „Mauriņos“, pie skolas, Hermansona laivās. 1937. g. vasarā nodibinās ērtu satiksmi ar Turisma nodaļas jauniegādāto motorlaivu, pēc kuŗas jāgriežas pagasta valdē.)

18. g. veco Kursas un Zemgales hercogu Frīdrichu Vilhelmu 1710. g., politisku iemeslu dēļ, apprecināja ar krievu cara Pēterļa Lielā 17 g. veco brāļa meitu Annu Ivanovnu (sk. „Tūristu bibliotēku“ Nr. 2). Pēc lepnām kāzām, kas notika Pēterpilī, jaunais hercogs ceļā uz dzimteni — Jelgavu nopietni saslima un kādā pasta stacijā Ingrijā tas nomira. Hercogištes tronī palika jaunā hercogiene — atraitne, (vēlākā lielās Krievijas ķeizariene), bet zemi līdz jauna hercoga ievēlēšanai pārvalda hercogs Ferdinands (herc. Annas mir. vīra tēvocis). Nu Jelgavā no malu malām saradās augstdzimušu precinieku bari. Starp tiem nopietnākais kandidāts uz svabado hercoga troni izrādas Saksijas grāfs un franču maršāls Morics, Polijas ķēniņa un Saksijas kūrfirsta Augusta Stiprā un Kēniņsmarkas grāfienes skaistās Auroras ārlaulības dēļ, sava laika valdzošākais vīrietis. 1726. g. Morics ierodas Jelgavā un bagātīgi izšķērdēdams naudu, ko tam deva mīlošā māte un mīļākā Parīzē (pazīstamā aktrīse Ādrienna Lecuvrē), tas dabūn savā pusē landtaģu, kas viņu jau 26. jūnijā ievēl par Zemgales un Kursas jauno hercogu. Tas nepatika otram nopietnākam troņa tīkotājam — iespaidīgājam cara Pēterļa mīlulim un Katrīnas I favorītam Meņšikovam, kas panāk, ka varenais Pēterpils galms nepiekrīt Zakšu Morica kandidātūrai. Jūlija sākumā Meņšikovs, lielāka draguņu pulka pavadīts, ierodas Jelgavā, kur izceļas sadursmes starp grāfa Morica kaŗa kalpiem un brutāliem krieviem. Bet tad, kāda mīlas piedzīvojuma dēļ hercogiene Anna liedz Moricam savu atbalstu un, Krievijas sūtņu iespaidots, poļu ķēniņš Āugusts izsludina to par „dum-

pinieku un bandītu". Grāfs Morics, atsaukdams uz 2. jūnija landtaga lēmumu, spītīgi turas pie savām tiesībām uz hercogvalsts troni, vākdams ap sevi spēcīgu gvardiju, kuŗā iestājās arī daudzi varonīgi latvi. 1727. g. martā nepaklausīgo grāfu nāk pārmācīt krievi, arī poļi uz Lietuvas robežas savākuši 5000 vīru lielu kaŗaspēku, lai ar stingru roku ievestu savā lēnu zemē — Zemgales un Kursas hercogvalstī atkal kārtību. Tomēr grāfs Morics vēl nepadodas, 1727. g. augustā tas ar savu gvardiju, apm. 900 vīriem (300 kareivjiem un 600 apbruņotiem zemniekiem) un pāris lielgabaliem nocietinājās vienā no Usmas ezera salām (tag. Morica salā), uzceldams tur skanstis. Te viņu ielenc apm. 1000 vīru liels krievu kaŗapulks, ģen. Lasī vadībā. Lielgabalu kalnā uzstāda artilēriju salas apšaudīšanai, un 17. augustā krievu ģenerālis Bibikovs uzaicina salinieku garnizonu padoties, ultimātīvi dodot grāfam laiku „apdomāties”. Redzēdams, ka spēle būs jāzaudē, Zakšu Morics naktī pirms krievu uzbrukuma uz kumeļa pārpeld prāvo ezeru un caur Ventspili aizbēg uz Vāciju. (Moricsalas mežsargs zin tūristiem parādīt vietu, kur Morics it kā pašlēpis savu naudas lādi, kas vēl šodien nav atrasta). Vēlāk grāfs Morics kļūst slavens kā Francijas maršāls (Ludviķa 15. laikā) cīņā pret Angliju. Kursā saņemto pārestību Morics gan tik drīzi neaizmirsā un līdz pat 1750. g. tas katrā izdevīgā gadījumā uzstājās kā pretendents uz hercoga troni, kuŗu, kā zinām, ieguva hercogienes Annas, kas ar 1730. g. kļuva par Krievijas valdnieci, mīlulis Ernsts Johans Bīrons.

Flōras ziņā bagātā 80 ha lielā Moricsala (pie augsta ūdenslīmeņa salas platība samazinās—applūst) jau 1912. g. ieskaitīta kā dabas rezervāts dabas pieminekļu sarakstos. Še grib uzglabāt dabu, kāda tā bijusi pirms daudziem gadsimtiem. Pilsētnieku pārsteidz krāšņā veģetācija un platlapju kokiem bagātais mūža mežs, „džungļos“ redzami 40 m, augsti un vairāk kā 5 metrus resni koki, augstākās egles pat pāri 45 m. Ir redzams kāds zibena nosperts, sakritis ozols,

kuŗa dobumā var sastāties ap 40 cilvēku. Dabas zinātnieki te atzīmējuši 26 veģetācijas tipus, reģistrēts, ka salā aug 404 ziedaugu un paparžveidīgo augu sugas. Moricsalā liela putnu bagātība (melnie stārķi, dzegūzes, dzeņi u. d. c.). Salas apmeklēšanai nepieciešama sevišķa atļauja, kas iepriekš izprasāma no Mežu departamenta Mežiericības daļas.

Teiksmaino Morica salu iespējams apmeklēt arī nogalē jeb vikendā (Rīga — stac. Usma — pagasta namskola — Moricsala un atpakaļ).

Pēc Moricsalas apskates pārceļamies uz Usmas skolu. Pie Usmas 1. pak. pamatskolas redzama Elku liepa jeb Svētliepa ar 12 žuburiem — pudurā saaugušas 12 liepas, Veci ļaudis gan apgalvo, ka šī dižā liepa neesot tā Elku liepa, pie kuŗas vēl pag. g. s. upurēts senču dieviem. Īstā Elku liepa esot tikai ar 9 žuburiem un atrodoties ezera krastā, kādas jaunsaimniecības (13. F) robežās.

Kas Usmā pārnakšņo, tam otrā ritā vēl ieteicams, ja laiks atļauj, apskatīt Baņgavas jaukos krastus (pie Žatiem) un Enguri (pie Gaiļiem). Usmas apkaimē ļoti daudz ezeru. Skaistākie no tiem Mordangas ezeri (divi saistīti ezeri, 74 ha, Spāres pag.) un ezeru virkne ap tiem. Jaunceltais pagasta nams atrodas kādreizējās Usmas muižas dzīvojamās ēkas vietā. Usmas pag. turistu aģents ir pag. darbvedis P. Princis. Motorlaiva braukšanai pa ezeru. Tuv. dzelzceļu stacija Usma 5 km, tuv. pilsēta Talsi 38 km, Ventspils 54 km.

Tūristu tālākais maršruts no Usmas ved uz Radziņkrogu un **Spāri**. (14 km no Usmas, 24 km no Talsiem).

Spāri jau 16. g. s. vācu ordeņmestrs izlēvoja no fran-ku zemes ieceļojušam ordeņa kancleram Višeram. 18. g. s. muiža tiek pārdota un īpašnieki vairākkārt mainās. Spāres muižas bij. pils celta 1790. gadā, klasicisma ietekmētā baroka stilā. Tagad Spāres bij. muižā spirta de-dzinātava. Sakarā ar Maskavas — Ventspils dzelzceļa būvi amatnieki, strādnieki un tirgoņi lika pirmos pama-tus tag. Spāres ciemam (pie dzelzceļa stacijas), pir-mās 7 mājas uzceltas laikā no 1898.—1901. g. Tagad ciems krietni vien paplašinājies: patlaban ciemā ir 49 mājas un ciemā dzīvo 90 atsevišķas ģimenes (249 iedzīvotāji). Ciemā viesnīca (tālr. 29), pasta kantoris un vairāki veikali. Tuv. dzc. stacija Spāre 0,1 km. Rīga no Spāres 132 km. Kam laiks atļauj Spārē ilgāk uzkavēties, ieteicams sīkāki iepazīties ar tās mežaino apkārtni (meži aizņem 57,6 proc. no pagasta kopplatības, aņamzeme tikai 14%), kas dabas ziņā itin jauka: bez Usmas ezera Spāres pagastā vēl 13 citi prāvi ezeri, 4 upes un Udru un Lāveņu kalni. Krāšņākie skati pie Gulbju ezera (113 ha). Apskates vērtā arī arhitektoniski īpatnā, astoņstūrainā Spāres baz-nīca, ko cēlis 1747. g., hercoga Birona trimdas laikā, muiž-kungs Rādens. (Mācītājs dzīvo Stendes mācītājmui-žā). Baznīcai raksturīgs, ka tā ir bez torņa. No 1926.—28. g. baznīca būves nedrošības dēļ bija slēgta, pēc kam atjaunota. 1928. g. draudzi apkalpoja tag. Biskapa tēvs prof. Dr. T. Grinbergs. Altāra glez-na „Krustā sistais“ O. Henera otas (1867. g.), ēr-ģeles ar baroka prospektu 1865. g., interesanti arī baroka stilā darinātie stikla kroņlukturi. Spāres ka-

pos atrodami tīra klasicisma stila divi kapakmeņi (urna un obelisks).

Vēl jāatzīmē, ka Spāres pagasts agrāk saucās par Spārnes pagastu, kas pēc prof. Dr. J. Endzelīna domām ir arī latviskākais un pareizākais vietas vārds, cēlies no ezera, kas saukts par Spārni, pēc spārņveidīgiem ličiem. Tag. nosaukums Spāre cēlies no vāciskā un krieviskā pagasta apzīmējuma (Spahren, Sparenskaja).

No Spāres turistiem jādodas uz tuvējo **Stendi** (sk. pielikumā novada karti).

Stendes ciems, tāpat kā Spāres ciems, izcēlies Ventspils — Maskavas dzelzceļa līnijas izbūves laikā, pie Stendes stacijas. Agrāk tas saukts par Renču ciemu. Ciemā 119 mājas, kuņās dzīvo 263 atsevišķas ģimenes (719 iedzīvotāju). Ciemā istabas ceļotājiem (pie Gulbja, tālr. Stende 38 un Freiberga, tālr. 33), vairāki veikali un bufete dzelzceļu stacijā. No ciema autobusu satiksme ar Talsiem, Sabili, Kuldīgu un Dundagu, bet šaursliežu dzelzceļš savieno Stendi ar Roju, Mērsragu, Valdemārpili, Dundagu, Mazirbi un Ventspili. No Rīgas Stende 124 km.

Turistu uzmanību vērta ir Stendes bij. muiža (6 km no Stendes ciema, 8 km no Talsiem), kuņā tagad mitinās Stendes valsts selekcijas stacijas ferma (am-pira stila cetne). Šai fermai piekrit jo svarīgs uzdevums mūsu valsts lauksaimniecībā — pavairot un nodot lauksaimniekiem labas sēklu šķirnes. Jaunu sēklu šķirņu izaudzēšanai un ārzemju šķirņu pārbaudei te ikgadus iesēj 20.000 atsevišķus izmēģinājuma laucīņus. Fer-

mas galvenā nozare laukkopība. Interesanti ir vecie muižas staļļi, kas celti stingrās arhitektūras formās (klasicismā).

Stende vecos laikos bija visvērtīgākā muiža Kursā, tās pirmais īpašnieks bija vestfalis Vilips Brīgens (līdz tam plašie lauki tika izlēpoti dalīti, vairākiem vasaļiem), kuŗam 1528. gadā ordeņmestrs Pletenbergas Valters izlēpoja šo apvidu. Vēlāk šis pats Brīgens ir ordeņa padomnieks un uzticības vīrs (sūtnis pie ķeizara Kārļa V, tas reprezentē vācu ordeni Augsburgas reichstagā u. t. t.), kuŗa nopelnus Kārlis V pat atzīmējis sevišķā diplomā. Jau tūlīt pēc muižas iegūšanas Brīgens Stendes katoļu baznīciņu pie Sabiles ceļa pārveido luterāņu dievnāmā. Pēc viņa nāves Stendi 1556. g. manto tā dēls Everts, kuŗš ir pirmā hercoga Gotharda Ketlera padomdevējs un Kursas baznīcu vizitātors, viņa dēls savukārt 1625. g. vadīja Kursas muižniecību un zemniekus cīņā pret zviedriem, kas pa hercogisti plosas „kā traki vilki un lāči”. Kāds Jelgavas rātskungs savās atmiņās par šī laika zviedru negatīvām rakstīja, ka briesmīgāk nevarējuši rīkoties „pat ne žīdi, turki un tatari”... 1713. g. Stendes Brīgens bija Kursas hercogvalsts kanclers (viņa laikā uzsākta tag. Stendes baznīcas būve). Kad vēlāk hercoga troņa dēļ sākās cīņas starp „karoliniešiem” — pa hercoga Bīrona trimdas laiku jaunievēlētā hercoga, Zaksijas prinča Kārļa piekritējiem un „ernestīniešiem” — trimdā esošā hercoga Ernsta Johana Bīrona domu biedriem, Stendes īpašnieki nostājās pirmo pusē un Ernsts Brīgens, kā muižniecības maršāls, vada kampaņu pret Bīronu. 1774. g. Polijas ķēniņš viņam par godu līcis kaldināt pat sevišķu piemiņas medaļu. 1780. g. Ernsts Brīgens izdeva saviem dzimstcilvēkiem sevišķus likumus, ar kuŗiem cenšas pacelt zemnieku tikumisko stāvokli. Ir pat kāds nostāsts, kur šis muižnieks prasījis no kaimiņu muižnieka gandarījumu par tā zemnieka apvainošanu.

Pēc Valsts selekcijas stacijas fermas apskates (te iegūtas vairākas jaunas kultūraugu šķirnes, kas vērtīgākas par ārzemju izkoptām šķirnēm) ir vērts vel

aplūkot Brigena spirta dedzinātavu un ūdensdzirnavas, pēc kam apmeklēt Stendes baznīcu (7 km no Stendes ciema un 7 km no Talsiem). Pirmā Stendes baznīca šai vietā celta herc. Gotharda Ketlera laikā 1576. g.; no koka. Līdz tam dievvārdi notika mazā baznīciņā pie Sabiles ceļa, kuŗā agrāk, pirms 1528. g., kamēr Stende vēl nepiederēja Brigeniem, notikuši katoļu dievkalpojumi. Kad 1576. g. celtā baznīca palika veca, 1700. g. sākumā iesāka celt jaunu akmens dievnamu, ko galīgi pabeidza tikai 1751. g. Vēlāk baznīca vairākkārt remontēta (ievērojami biezas akmens mūra sienas). Napoleona kara laikā, 1812. g., dievnama sudraba altāra lukturus, kristāmo trauku un upuŗa maku paņēma franči kā kontribūciju. 1905. g. nemieros Stendes baznīcā iemests akmens un bērzā uzvilīts sarkanais karogs, ar ko arī revolucionāri apmierinājušies. Stendes baznīca bagāta mākslas amatniecības darbiem (piem. vērtīgās 18. g. s. altāra skulptūras — eņģeļi un vāzes — Karalauču mākslinieku darinātas). Jaukā barokā altāra centrā J. Rozentāla otas „Kristus debesbraukšana“ (1903. g.). 1935. g. daļu no Stendes baznīcas vērtīgās iekārtas (vecās skulptūras, kokgriezumiem bagāto kungu solu u. c.) pārvietoja uz Rīgu, Valsts vēsturiskā muzejā. Baznīcai ērģeles būvētas Vācijā 1898. g. Dievnamā 3 zvani (2 ar vācu uzrakstiem no 1763. un 1815. g., bet trešo, 1891. g. Laidzē lieto zvanu rotā latvisks uzraksts). Kopš 16. g. s. mācītāji šai baznīcā sprediķojuši latvju valodā (vācu sprediķi notikuši tikai lielo svētku pirmajā dienā). Dievnamā apskatāma arī 1934. g. atklātā pie-

miņas plāksne 43 Latvijas atbrivošanas cīņās un pasaules karā kritušiem stendniekiem. Stendes 6-kl. pamatskola pabeigta 1935. g. (izmaks. ap Ls 55.000). Stendes pag. „Dankumos“ aug 7 bērzi uz 1 celma. Stendes „Vicežos“ rikšotāju audzētava. Pagasta robežās darbojas arī ķieģeļu un kaļķu cepli (var interesēt tos, kas vēlas redzēt lauku rūpniecības). Jāpiemēta, ka Stende hercoga laikos jauki apskatīta J. Janševska „Mežvidu ļaudis“.

No Stendes nav vairs tālu jāiet līdz **Talsiem**. Par Talsiem sk. 55. lpp.

Tiem turistiem, kas Talsus jau labi pazīst, varu ieteikt jau no Spāres uzsākt citu maršrutu: caur Ugāli doties uz Ventspili, bet šis gaitas apraksts piekrīt jau nākošiem „Turistu bibliotēkas“ izdevumiem. (Derētu tik aizrādīt, ka Ugāles baznīcā apskatāmi vēsturiski trauki, svētozols pie Veckukšiem, akmens ar „velna pēdu“ Dampeļos un jaukais Ilziņu ezers. Ugāles mežos parasti notiek diplomātiskas medības).

3. T A L S I

1. **Safiksme.** Talsu stacija uz šaursliežu dzelzceļa līnijas Stende—Dundaģa—Ventspils. Pilsētas centrs 10 min. gājumā no stacijas. Starp staciju un priekšpilsētu tā sauc. Krievu rags. Automobiļi tālākiem izbraukumiem pa Talsu apkaimi dabūjami Brīvības ielā 5 (tālr. 45). Tuvākās pilsētas Valdemārpils 16 km, Sabile 25 km, Kandava 30 km, Tukums 52 km, Ventspils 82 km. Dzelzceļu mezgls Stende 13 km. Autoturistiem Rīga 119 km. Pilsētā 4116 pastāvīgu iedzīvotāju (82 proc. latvji, 12 proc. žīdi un 3 proc. vācieši).

2. **Āpmešanās un uzturs.** „Stacijas” viesnīca, Stacijas ielā 1, tālr. 228 (6 ist., sākot no Ls 1,50), P. Freiberga viesnīca un traktieris, Kr. Valdemāra ielā 20, tālr. 216 (2 ist., sākot no Ls 2,—), Sadraudzīgās biedrības viesnīca iebraucējiem un restorāns, Lielajā ielā 23, tālr. 165 (8 ist., sākot no Ls 1,50), „Talsu” viesnīca, Lielā ielā 24, tālr. 238 (8 ist., sākot no Ls 2,—, restorāns), „Kurzemes” viesnīca, Brīvības ielā 7; tālr. 77 (2 ist., sākot no Ls 2,—, restorāns). Lētas pusdienas Valsts Talsu mājturības skolā, Mīlenbacha ielā 30, tālr. 200 (2 ēdieni 60 snt., 3 ēdieni 80 snt.). Ēdienu veikals: Zvaigžņu ielā 7. Nedēļas tirgi otrdienās un piektdienās.

3. **Piemīņlietas:** Talsu māla trauki pie Rozenšteina, Raiņa ielā 12 (plašāka māla trauku rūpniecība, nodarbina 5 cilvēkus); latviskie un lētie R. Priedes koka izstrādājumi (alus kausi, cības u. d. c. jaukas lietas) dabūjami grāmatnīcā „Kultūra”,

Sadraudzīgās biedrības namā, Lielajā ielā 23. Labas Talsu skatu kartes pie fotografa K. Celmiņa, Lielajā ielā 7.

4. **Turistu mītne:** Talsu pilsētas pamatskolā, Gaismas ielā 1, Vilkumuižas ezera krastā, tālr. 9. Pārnakšņojums 50 sant. Darbojas no 1. jūn. — 1. okt. (Pamatskolas ēka nobeigta 1926. gadā, tā izmaksājusi 114.000 ls).

5. **Turistu aģents:** pilsētas pamatskolas pārzinis J. Zvirbulis, pilsētas pamatskolā, tālr. 9. Bez tam informāciju tūristiem laipni sniedz K. Celmiņš, Lielajā ielā 7 (noorganizē arī tūristu grupu pavadonību).

6. **Turistu ceļojumu kartes:** Armijas štāba kartes (1:75.000) 23. lpp., P. Mantnieka „Lielās Latvijas kartes” 2. un 1. lapa. Šoseju un zemes ceļu departamenta „Latvijas ceļu karte tūristam”, 7. un 8. lpp.

7. **Pasts un telegrafs:** Kalna ielā 4, darbojas diennakti.

Varena kuršu pilskalna pakājē un Vilku muižas un Talsu ezeru stāvājos krastos paceļas Talsi — Kursas īpatni skaistākā pilsēta. Ja mūžīgā pilsēta Romaguļ uz 7 pakalniem, tad šī skaistākā pilsēta mūsu dzimtās zemes dienvidos un rietumos izaugusi uz 9 kalniem un talsenieki ir bezgala lepni uz to. Jau vecos laikos Talsi gleznaini nosaukti par „Kurzemes septiņkalnu pilsētu”. Nav vairs otras tādas pilsētas visā Latvijā, kurā ielas vijas tik līkloču kalnos un kuŗas apkārtnē tik pārbagāta augstiem, mežainiem kalniem, stāvām nogāzēm, dziļām grāvām un daudziem gleznainiem ezeriem kā Talsi. Skaistie Talsi turklāt ir bagāti vēsturiskiem notikumiem. 1936. g. vasaras izrakumi Talsu pilskalnā deva sensacionālus rezultātus: te atraka pirmo ozolu pili, dzelzs kausējamās krāsnis un daudzas vērtīgas senlietas, kādas nevienā Eiropas valstī līdz šim vēl nav atrastas. Pateicoties tais-

ni šiem Talsu pilskalna izrakumiem, mēs, tagad iegūstām neapstrīdamus lieciniekus, ka seniem kuršiem bijusi spēcīga nacionāla kultūra, attīstīta valstiska organizācija ar plašiem tirdznieciskiem sakariem, rosīga saimnieciska iekārta. Tā Talsi devuši mūsu senvēstures spilgtākos pieminekļus, kas norāda, ka jau sirmā aizvēsturē mūsu tauta bija garīgi, politiski un saimnieciski attīstīta, bet ne mežoņi, ar koka vāļem, kā gadu simtus to sludināja svešie vēsturnieki.

Sirmajā pagātnē te atradusies spēcīga kuršu pils, kas ietilpa kuršu Vanēmijas valstī. (Pirms kuršu ienākšanas te dzīvojuši libieši, kuņi jo ātri uzsukuši latvisko kultūru un pārkuršojušies.). 1230. g., kā ziņāms, Rietumkursā slēdza ar vāciem par padošanos kristīgai baznīcai līgumu, gadu vēlāk — arī Vanēmijas valsts, kas vēlāk saukta par Miera Kursu (chronikās Vredekuronija). Šai 1231. g. 17. janvāra rakstiskā līgumā starp kuršu lielo valdnieku Lameķi un pāvesta vicelegatu Alnas Balduinu, tad arī pirmo reizi minēts Talsu (chronikā Talse) vārds, kā viens no Vanēmijas valsts centriem. Talsu pils bija Lameķina valsts pierobežas pils, varenī nocietināta pils (pēc līdzšinējiem izrakumiem Talsi ir visnocietinātākā pilsvieta Latvijā), kuņas dižā pilskalna pakājē mierā un laimē zēla Sentalsu pilsēta. Pēc prof. A. Tenteļa domām Talsu pilskalnā atradusies paša ķēniņa Lameķa pils, jo pierādīts, ka šis daudzcinātais kuršu valdnieks dzīvojis kādā no pilskalniem uz ziemeļiem no Ventas, kas it kā norādītu uz Talsiem. Teikto pastiprina arī vēl tas, ka veci ļaudis zin stāstīt, ka vienu no kalniem pre-

tim Talsu pilsētas dārzam senāk saukuši pa Ķēniņu kalnu, zem kuŗa dusot varens ķēniņš, pēc kuŗa nāves iedzīvotāji cepurēs un priekšautos sanesuši šo kalnu.

Veci talsenieki vēl neskaidri atceras šādu tēvu-tēvu stāstītu teiku par Talsu pilskalnu: senos laikos Talsu pilskalnā esot stāvējusi lepņākā pils visā zemē. Pili, zelta līgzdinā, dzīvojis zelta putniņš un neviens ienaidnieks pili nespējis ieņemt. Pili valdījis varens ķēniņš, kam bijušas divi meitas. Bet te nācis kāds svešnieks, kas izlikdamies par mīlīgu precinieku, nozadzis ķēniņam zelta putniņu ar visu līgzdinū. Nu ienaidnieks viegli varējis ieņemt lepno pili un padzīt viņas saimniekus.

Šī teika ļoti īstēni it kā attēlo seno kuršu likteni (piem. ordenis nodevīgi nolaupīja kuršiem zelta putniņu — Lamekina brīvības kuršu grāmatu, uzsāk barbarisku Kursas iekarošanu u. t. t.).

1253. gadā 4. aprīlī, sadalot Vanēmijas valsti starp Kursas bīskapu un vācu ordeni, (sk. vispārēju novada vēsturi Kandavas aprakstā). Talsus iegūst zemes iekārotāji—bruņnieku ordenis, kas te, netālu no varenā kuršu pilskalna, tag. Dzirnāv- jeb Sudmalkalns, uzcela savu mūŗa pili (pirms 1260. g. liktenīgās Durbes kaujas), pie kuŗas jo drīzi nodibinās arī ciems. Bruņnieku ordeņa akmens cietoksnī apmetas fōgts, padots Kuldīgas komtūram. Lietuvji, kas bija tik ļoti palīdzīgi zemgaļiem atbrīvot viņu dzimteni no dzelzīs kalniem varmākām, netaupa arī Kursu un 1291. g. uzbrūk Talsu vācu pilij un pilsētiņai, izpostot gan plašu apkaimi, bet pili neieņem. Rīmju chronika par šo uzbrukumu sāsta sekoši: „Nu es jums gribu pastāstīt, ar steigu kā uz Kurzemi, pulks lietuviešu nācis bij, un negants prāts tiem steigā bija, ka tos pat manīt

nemanīja. Par Talsiem pils ir jādevē, kas stāv jo-
projām vēl Kurzemē. Tur agri no rīta tie nonāca
un nikni viņai uzbruka. Tik tikko pilsētu noturēja
un pili no tiem paglābt spēja. Kas ārpus pilsētas
atradās, no tiem gan rets kāds izglābās: tas tika gūs-
tīts vai nogalināts. Liels laupījums bij kopā krāts, ko
nešus vai vešus aizvāca. Bet pili stāvēt atstāja.“
(J. Saivas atdzejojums.). Netaisni iegūtās latvju ze-
mes sekmīgākai izmantošanai vācu ordeņa mestrs pla-
šu Talsu apkārtni izlēņo saviem bruņniekiem (šādā
kārtā radušās daudzās Talsu apkārtnes bij. muižas),
bet Talsu ordeņa pils kļūst par ievērojamu administrā-
tīvu centru. 15. g. s. Talsos noietās vācu amatnieki
un tirgoņi, kas iezīmē kuršu un pārkuršoto libiešu
pārvācošanu, kaut gan šai laikā chronikas vēl min
kuršu lēņukungus (piem. 1406. g. ordeņmestrs izlēņo
Didriķim no Talsiem zemi iepreti pilskalnam). Her-
cogu laikmeta saimnieciskā rosība paceļ arī dzīvi Tal-
sos. Tuvējā Dzelzsciēmā 1617. g. ierīko vienu no pir-
majiem dzelzsceļiem Kursā. Rāvu grieza turpat pla-
vās, kur to nosusināja un apstrādāja. 1656. g. sākās
poļu-zviedru karš; kara vētrās līdz ar visu pārējo
zemi daudz cietuši arī Talsi, gan no zviedriem, gan
poļiem (zviedri jau 1656. g. caur Talsiem siro uz
Ārlavu, kuŗa bija Polijas zeme). 1657. g. Talsus pie-
meklē drausmīga mēra sērga. Kad 1658. g. hercogu
Jekabu zviedri nodevīgā kārtā sagūsta Jelgavas pili
(sk. „Tūristu bibliotēka“ Nr. 2) un aizved gūstā,
zemē valda jukas. Arī hercogvalsts ministri (virspa-
domnieki) tika turēti gūstā hercogistes galvas pil-

sētā. Luk, ko par šo laiku savā dienas grāmatā raksta Talsu tirgotājs Bērnets Kediņš: „Ikviens nu dara ko grib. Kurzeme katram pieietama laupīšanai. Nezināja no kā baidīties, no kā nē: ikviens baidījās no otra. Tiesas un taisnība bija iznīcināta.“ Zviedri un poļi laupīdami sīro pa hercoģisti, 1659. g. zviedri ieņēma arī Talsus, lai pili un pilsetu krietni noplicinātu. 1665. g. Talsos ilgāku laiku mitinās atkal poļu armija. Daudz briesmīgāks mēris, kā 1657. g. Talsos plosas 1710. gadā, kad izmirst pilsētas iedzīvotāju lielākais vairums (chronika vēsta, ka Talsos dzīvi palikuši vairs tikai 10 talsenieki). Pēc kara vētrām un sērgām Talsi ir vairs nenozīmīgs lauku centrs. 18. g. s. Talsos, šai Kursas senlatvju centrā, atzīmēti vairs tikai 6 brīvi latvji, neatkarīgi no dzimtskunga. Pilsēta atspīrgst tikai pamazām un vēl līdz 1819. g. viņā ir tikai 200 iedzīvotāji, no tiem lielais vairums amatnieku. Arī Napoleona kara vētras Talsiem neiet secen: 1812. g. te mājō franču kara spēks. Talsu uzplaukšana sākas ar 1819. g., kad uz šejieni no Kandavas pārceļas pilskungs līdz ar visa plašā apgabala pils un apriņķa tiesām. 1826. g. Talsos vēl tikai 383 iedzīvotāju, no tiem 60,8% vāciešu, 22,8% žīdu un tikai 14,8% latviešu, bet 1844. g. jau 852 iedzīvotāju, no tiem jau 44,3% žīdu, 38,6% vāciešu un 13,2% latviešu. Visi Talsu veikali piederējuši žīdiem: tā Talsi no vāciskas pilsētas, pārvērtusies par žīdisku (ienācēji no Lietuvas un Polijas). Vēl 1860. g. no 1200 Talsu miesta iedzīvotājiem 639 ir žīdi. Šai laikā Talsi ir satikšanās vieta visiem ļoti daudzo apkārtnes mui-

žu muižniekiem, ik februāri tie sabraukuši Talsos uz plašākām sanāksmēm, kad Lielā ielā bijusi skatāma ista „muižnieku parāde“. Baronu lielkungu „smalkākai“ gau-
mei Talsu lieltirgotājs — žīds savas preces „augstām kundēm“ apgādājis pat Leipcigas un Nižņij-Novgorodas tirgos. 1872. g., kā raksti vēsta, Talsos notikusi pirmā plašāka latviešu sanāksme — balle, kas atkārtota ik gadus. 1874. g. latviešu ballē jau dziedāta „Dievs svētī Latviju“ un „Lai dzīvo augsti Latvija“. 1881. g. Talsos reģistrēti 3392 iedzīvotāju no tiem 1398 žīdi un 1119 latvieši, bet 1897. g., kad Talsi ieguvuši jau pilsētas pārvaldi (1894. g.), no 4129 iedzīvotājiem jau 2088 ir latvieši, 1402 žīdu un tikai vairs 623 vāciešu. Attīstoties tautas atmodas kustībai un ilgi nomāktai latviskai pašapziņai, Talsi, šis senās kuršu valsts centrs, atkal paliek par latviešu pilsētu (sevišķi pilsētas Jauntalsu daļa). 1898. g. pilsētas domes vēlēšanās no 15 domniekiem 12 ir latvji. 1905. g. sacelšanās laikā Talsos norītejušas asiņainas ielu cīņas. Pirmie revolūcionāri krit kalpu mītiņā pie žīdu kapiem (20. novembrī), kur tos apšauda dragūņi. Vēlāk talsenieki, sagaidījuši palīgus no Dundangas un Tukuma, ielauzušies arsenālā (4. decembrī) kur ieguvuši daudz ieročus. Bet jau nākošajās dienās Talsos notiek asiņaina izreķināšanās un soda ekspedīcija apšauda pilsētu ar lielgabaliem un par sodu un atribībā apšauj (pie vācu kapiem, Leču aplokā un Antīņu priedēs) daudz mierīgu iedzīvotāju un nodedzina vairāk desmit mājas. 1914. g., kad izcelās Pasaules karš, Talsos dzīvoja 5000 iedzīvotāju, bet jau pēc

gada, 1915. g. rudenī, kad pilsetā valda jau vācu kara-
spēks, te palikuši vairs tikai 1100 iedzīvotāji, visi
pārējie bija uzsākuši Kursas bēgļu ērkšķaino ceļu.
Bet arī palikušiem bija sūrs maizes riecieni zem vācu
okupācijas jūga (vāci vietējos latviešus nīda, Talsu
pareizticīgo baznīcā ierīkoja kartupeļu noliktavu u.
tml.). Kad sākās lielinieku terors, Talsos 1919. g.
janvārī par apsardzības komisāru un tribunāla priekš-
sēdētāju ir nežēlīgais bandīts Kretulis (sk. 87. lpp.).
1919. g. 14. martā Talsus ieņēma varonīgā Latvijas
armija, un par Talsu apriņķa komendantu, kam pakļau-
tas arī Kandavas, Sabiles un Valdemārpils kome-
dantūras, tiek iecelts virsltn. Br. Pavasaris, tag. ģe-
nerālkonsuls Ļeņingradā. Velāk, 1919. gada drū-
majās dienās, landesvērs Talsos (pie Suktura ka-
piem) nošāva daudz latvju patriotus, starp tiem
arī pirmo neatkarīgās Latvijas Talsu pilsētas gal-
vu latvi E. Kundziņu, kas pirmais pēc 1918. g. 18.
novembra muižnieku iemīļotos Talsos izkāra svētīto
sarkan-balt-sarkano karogu. No Bermonta bandām Tal-
sus atbrīvoja 1919. g. 24. novembrī, kopš kuŗa laika,
bet sevišķi pēc 1934. g. 15. maija gaišajiem notikumiem,
latviskie Talsi strauji iet augšup.

Ienīstā vācu ordeņa pils gadu maiņās sadrupusi un
tagad vairs pat nav redzamas gandrīz nekādas vi-
ņas atliekas. Pilskalna vietā nu zaļo parks un agrāko
pils vaļņu grāvjos tagad ierīkotas 3 ielas. No ordeņa
pilskalna pa labi redzams Vilku muižas ezers, pie kuŗa
atrodas pirmā hercoga Gotharda Ketlera dibinātā Tal-
su muiža, kuŗā dzīvoja hercoga amtmanis.

Tagad Talsi ir rosīga aprīnķa pilsēta un dzīvs koku rūpniecības centrs. Sevišķi Talsu rosība turistam redzama „Dižmāras tirgū“ (28.—29. aug.), kad te no plašās apkārtnes bez lauksaimniekiem sabrauc arī visi laukstrādnieki, kuŗiem uz vecu ieražu pamata šīs lielās tirgus dienas ir brīvdienas. Pēc sava apbūves veida Talsi ir koša dārzu pilsēta, kur ielas uzkalnos pie Talsu ezera (agr. Martinelli jeb Roņu ezera) iet kalnā un lejā, lejā un kalnā. Stāvājās, šaurajās un līkumotās ielās, kas visai pilsētai piedod savdabīgu romantismu, vietām ierīkotas ērtu kāpņu rindas (piem., 108 kāpnes gar Sadr. biedrību uz kalnā ierīkoto pilsētas dārzu), vietām zem gājēja soļiem paveŗas zemākstāvošo namu jumti (piem., Latvijas bankas nodaļas nama kalna dārzs sākas augšpus jumta malas). Šīs romantiskās Talsu ieliņas un uzeŗas, ziedošie dārzi, saulē vizošie ezeri, kalni un pakalni visapkārt, sniedz turistam, it sevišķi ķiršu un ābeļu ziedu laikā, gleznainus un neaizmirstamus skatus. Lieki vēl pieminēt talsenieku lielo viesmīlību. To simboliski attēlo arī pilsētas ģērbonis: ikviens miļš ciemiņš šeit saņem draudzības vaiņagu. Tādēļ — Jūsu nākošais ceļojums lai vestu uz Talsiem!

KAS TURISTAM JĀREDZ TALSOS?

1. **Kuršu Pilskalns** jeb Klosterkalns, Talsu ezera krastā, pie pilsētas (30 m virs ezera līmeņa, jauks skats no putna lidojuma uz pilsētu). Pilskalns ierī-

kots uz atsevišķi stāvoša paugura, kuŗš ar noraktām terasēm izveidots stāvās nogāzēs, kas augstākās vietās sasniedz pat 25 m augstumu. Pilskalns vispār ir viens no prāvākiem pilskalniem mūsu dzimtenē, tā plakums 4800 kv m, pie kam dienvidus galā tas nostāvināts, uzbeŗot ap 4 m augstu valni. Pilskalna vaļņa austrumu pusē vēl redzama sena uzeja un galvenā ieeja kādreizējā kuršu pili. Valnis ir senā kuršu apcietinājuma pamats. Pilskalna ziemeļgalā plašāks laukums, kas tāpat nobeidzas ar stāvu nogāzi, te senās priekšpils vieta. 1927. g. pilskalns uzkopts par pilsētas parku. Dienvidaustrumos pilskalns ar nelielu grāvu atdalīts no „Baznīckalna“ (uzkāpt!), kuŗā 19. g. s. otrā pusē muižnieki rikojuši „tautai“ svētdienās izpriecas. Agrākos laikos Talsu pilskalnu sauca arī par Klosterkalnu, kaut gan te klosteris nekad nav bijis. Vietējā Brāļu kapu komiteja pilskalnā bija nodomājusi celt pieminekli kritušiem varoņiem (tēln. K. Zemdega mets), tagad šo pieminekli cels Leču jeb Ņeņņu kalnā, iēpretim pilsdārzam, Brīvības ielas malā.

Kāda teika stāsta, ka te, pēc kuršu pils nopostīšanas, it kā bijis klosteris un kaŗatavas, ko jods parāvis — tie nogrimuši. Kad dienas vidū pie pilskalna piedauzot, apakšā it kā dzirdamas dobjas skaņas.

Veci talsenieki vēl šobaltu dien zin stāstīt tēvu-tēvu nostāstus par dižo pilskalnu. Tā pilskalna dienvidgalā agrāk stāvējusi veca rija. Reiz kāda skolniece dienasvidū iegājusi rijā un izfraucējusi dejojot pa piedarba klōnu mazus virņus sarkanos svārkos. Viens no viņiem par to meitenei iecirtis plīķi un teicis, ja šī Lielā piektdienā nenākšot nolūgties, iesistās pļaukas zīme palikšot vaigā visu mūžu. Meitene atnākusi noteiktā dienā pilskalnā un palikusi atkal vesēla. Kā-

da cita, jautrāka teika vēsta, ka pilskalna valņa virsū bijuši divi caurumi, pa kuriem ielaistā pīle pēc laika iznākusi ārā kalna pakājē, kur reiz bijušas dzelzs durvis. Kādu reizi pa caurumiem nolaiests virves galā piesiets šķiņķis, bet kad virve izvilktā — šķiņķa vairs nebijis. Nu sasējuši virknē daudzās gaņas kārtis un ar tām sākuši badīt caurumu, līdz kāds no apakšas dobjā balsī saucis, lai taču nesitot viņiem frakus... Vecos laikos kāds vīrs pusnaktī gājis gar pilskalnu, kur ieraudzījis atvērtas smaigas lielas dzelzs durvis. Vīrs bijis drošs un iegājis pazemē, kur redzējis bagātīgi piekļautus galdus ar zelta traukiem. Iznācis virszemē tas rūpīgi atzīmējis durvju vietu, bet otrā dienā tās tomēr bijušas neatrodamas. Aizbirušie dzelzs vārti, pēc kādas citas teikas, redzami tikai tiem, kas Jāņu naktī pārgērbjoties par lāčiem, uzvelkot mugurā apkārt apgrieztu kažoku, un trīs reizes skrienot apkārt pilskalnam. Kas to izdarot, tas ieraugot zudušos vārtus un drīkstot ieiet pazemē nogrimušā pīlī un papemt pa zelta biķerim. Lai būtu kā būdams, teikai pa daļai sava taisnība — pilskalnā patiešām glabājās ļoti vērtīgs zelts: mūsu senču dzīves un darba senie pieminekļi.

Šovasar visa Latvija dzīvu interesi veltīja Talsiem: te, Talsu pilskalnā, Pieminekļu valde, vēlāk — Latvijas vēstures institūts, izdarīja plašākus izrakuma darbus. Izrakumiem bija necerēti un pārsteidzoši panākumi: zelta podus gan te neatrada, bet vēl daudz ko vērtīgāku — veselu klēpi ar zeltu nesamaksājamu vēsturisku priekšmetu, kas pašķiņ jaunū, līdz šim pilnīgi nepazīstamu lapas pusi Latvijas senvēsturē. Jāpiezīmē, ka šie pirmie plašākie pilskalnu plānu un celtnu konstrukcijas pētīšanas izrakumi, kas šovasar (1936. g.) veikti Talsu pilskalnā, tiks turpināti nākošos gados, jo šīs vasaras izrakumos tika atrakta pilskalna nepilnā $\frac{1}{10}$ daļa (atrusts vairāk kā 3000 senlietu).

Izrakumu darbos vispirms atraka 12 g. s. Sentalsu pili, kas celta uz kādas vecākās pils drupām un, laikam kādā uzbrukumā, nodegusi. Izrakuma materiāli deva pilnīgi jaunas atziņas par seno kuršu piļu nocietināšanas un apbūves veidiem. Sevišķi interesanti izrādījās šis kuršu pils senā uzeja — bruģēts ceļš no sikiem akmentiņiem, kas ieguldīti māla pamatā (atrakts 5. slāni), un aizvēsturiskie pils vārti, kas, ienaidniekam uzbrūkot, noslēdza satiksmi ar priekšpili: vārtus veidoja divi koka torņi uz akmens pamatiem (sk. zīmējumā 1), kas atradās viens no otra nepilnus 2 metrus, bet starp tiem apm. 7 m garš koridors (sk. zīmējumā ab), kuŗa abos galos atradās nocietināti vārti (zīmējumā x). Tā ir asprātīga, labi pārdomāta kuršu pils konstrukcijas sistēma: ja ienaidniekam izdevās ielauzt ārējos vārtus (ax), tas iekļuva garajā koridorī (ab) kā sprostā. Zem kāda ārējo vārtu pakša atrada senču ziedokli — zirga galvas kausu, kas apliecina, ka zirgs kuršiem, tāpat kā visām indo eiropiešu ciltīm, tiešām bijis svēts dzīvnieks. No vārtiem un vārtu torņiem uz katru pusi, visgaŗām pilskalna malai, gāja īpatna augsta koka aizsargsiena guļbūvē (zīmējumā 2). Pils aizsargsiena bijusi gandrīz 2 m plata un sastāvēja no divām savstarpēji savienotām sienām. Lai ienaidnieks pili lēti nevarētu aizdedzināt, aizsargsienas bija apsistas ar 2—3 cm resnām koka kārtiņām, virs kuŗām nāca 5—10 cm biezs māla apmetums. Aizsargsienas virspusē atradušies pārlaidumi, kas pils aizstāvjus aizsargāja no ienaidnieka bultām. Pretim uz-

TALSI

PASTENDES PAG.

- 1 VALSTS ĢIMNĀZIJA UN VĒSTUR MŪZEJS
- 2 PUSĒTAS LĀTVIEŠU PĀMIĀTSK. UNTURISTU MĪTNĒ
- 3 VALSTS LĀTVIEŠU PĀMIĀTSKOLA
- 4 VALSTS MĀJTURĪBAS SKOLA
- 5 SV. LUTERĀNU BAZNĪCA
- 6 BAPTISTU BAZNĪCA
- 7 PAREIZTICĪĢO BAZNĪCA
- 8 SINĀGOGA
- 9 PILSĒTAS VALDE
- 10 PASTENDES PAG. VALDE
- 11 DZELZCEĻA STACĪJA
- 12 PASTS, TĒLEGRĀFS UN TĒLEFONS
- 13 PILSĒTAS ELEKTRISKĀ SPĒKSTACĪJA
- 14 UGUNSDZĒSĒJU DEPO
- 15 LĀTVIJAS BANKAS NODĀLA
- 16 TALSU APRINKA SLIMNĪCA
- 17 POLICĪJAS IECIRKNIS
- 18 TALSU SĀDRAUDZĪGĀ NĪDRTBA

LAIÐZES PAG.

NURMUIÐÅS PAG.

LAIÐZE 9 KM

MĒRSRAGS 42 KM
UPEŠGRĪVA 30 KM

NURMUIÐÅ 10 KM - TUKUMS

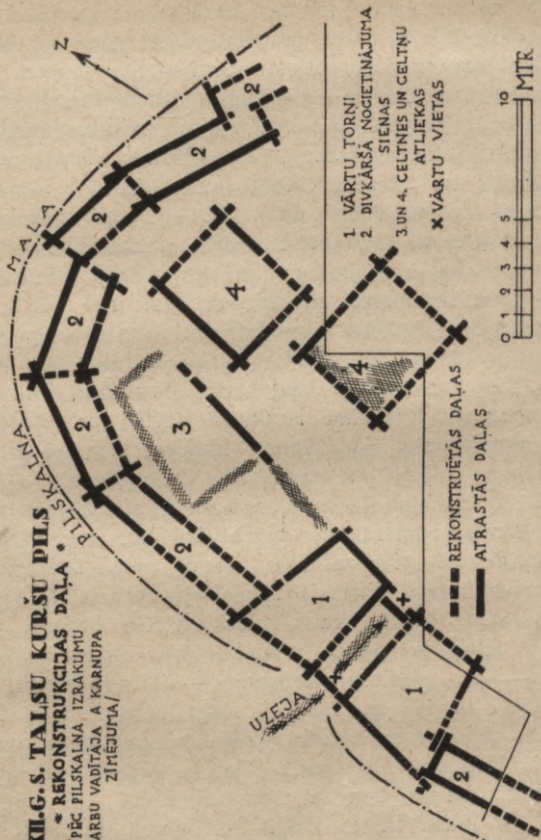
TUKUMS 50 KM

ejai, vārtu iekšpusē, pagalmā, atradās vairākas nelielas koka ēkas (zīmējumā 3 un 4), celtas gulžkoku būvē, ar parastiem pakšu savienojumiem. Ēkas, domājams, bijušas klētis. Lielākās klētiņas (10×8 m) sienu iekšpusē arī bijuse apmesta ar mālu. Baļķu vaiņagi turējušies uz lieliem akmeņiem, bet grīda bijusi pārklāta ar māla klōnu, kas bijis arī virs klēts palievena grīdas. Konstatēts, ka klēti bijuši rudzu un kviešu graudu apcirkņi, tāpat darba rīku noliktava. Mazākā klētiņa (6×8 m) pārsteigusi mūsu etnografus ar savu tipiski latvisko etnografisko formu, tā celta četrstūru vaiņagiem, ar palieveni priekšā, jumts bijis veidots no stipriem kokiem, kas turējies uz sakņu kabām un bijis pārklāts ar biezu velēnu kārtu. Visa klētiņa balstījies uz akmens pamatiem. Daudzie pārņētie graudi vēsta, ka šeit bijuši miežu ražas apcirkņi.

Starp šīs vasaras Talsu pilskalna izrakumos vairāk kā 3000 atrastām senmantām ievēribu pelna seno kuršu naži, urbji, kapļi, bronzas šujamās adatas, kaula pastalu adatas, ilēni, bronzas svaru bumbiņa, siena pļaujamā izkaps, kalēja kaltas dzelzs naglas, pakavi, makšķeres, brīnišķīgi rotātās jostu sprādzes, bronzas kalēju darbnīcas atliekas, rotas lietu lejamās formas, kausējamo podiņu — tiģeļu fragmenti, kaltiņi rotas lietu sikai ornamentēšanai, trināmās galodas, kaulu atslēga, kaula vērpjamie skrieņi, un pat seno kuršu kalēja dzelzs stangas, kam pilnīgs tagadnes stangu izskats. Atraktās trauku lauzkaš rotā skaisti ornamentēti, kādu tai laikā citām sen-

XII-G.S. TALSU KURŠU PILS

* REKONSTRUKCIJAS DAĻA
/ PĒC PILSKALNA IZRAKUMU
DARBU VADĪTĀJA A KARNŪPA
ZĪMĒJUMA /

latvju ciltim nav. Viss tas norāda, ka senie kurši, kas dzīvojuši Sentalsu pili un pilsētā pie tās, bijuši krietni amatnieki ar augstvērtīgu darba prasmi. Par kuršu tirdznieciskiem sakariem ar Rietumeiropu atkal liecina atrastās 12. g. s. Anglijas sudraba monetas, 11. g. s. Ķelnes sudraba nauda. Pilskalna ārējā nogāzē atrada no kaula darinātus bultu galus.

Vienā no vecākiem (apm. 900 g. vecā) pilskalna slāņiem atraka kādu celtni, kuŗas sienas bijušas pārklātas ar kaļķu apmetumu, no kuŗa dažās vietās bijušas pat izveidotas skaistas dzegas! Te arī uzīta jauna veida krāsns, kas līdzīga vaļejām, neapsegtaim pavardam. Zem kādas istabas atrakts arī pagrabs, kas pārsegts ar daudzkārtīgi krustiem liktu koku segumu. Pilskalna izrakumi devuši arī negaidītus norādījumus, ka seniem kuršiem bez parastiem mājlopiem bijusi pazīstama arī vistkopība.

Talsu pilskalnā šovasar pavisam atraka piecus mītnes slāņus, apmēram 1 metru dziļumā, kas nozīmē, ka atrakti 5 pils apbūves posmi, apm. 300 gadus ilgam periodam. Pirmais slānis attiecas uz 13. gadsimtu, (14. g. s., kad Talsos uzcēla ordeņa pili, kuršu pilskalns palika neapdzīvots), otrs un trešais — 12. gadsimtu, ceturtais — 11. gadsimtu, un piektais — 10. g. s. (šai slāni atrasts, ka visas celtnes bijušas no ozola koka, aizsargsienās ozola baļķi bijuši pat 7 m garī). Visi tie attiecas uz kuršu laikmetu (pirms tam te dzīvojuši libji). Lai izpētītu visu, ko mūsu zemes klēpis šeit glabā, turpmāk vēl būs jāatrok vismaz 1 m dziļš mītnu slānis. Jau at-

rastie senatnes pieminekļi neapgāžami pierāda, ka Talsos jau sensenos laikos, pirms vācu ordeņa laikmeta, atradies ievērojams tirdzniecības centrs, stiprs cietoksnis un liela pilsēta. Pilsēta Sentalsi — atradusies pilskalna pakājē un aizņēmusi apm. vairāk kā 3 ha lielu zemes platību. Te atrastas priekšzīmīgas darbnīcas un dzelzs kausējamās krāsnis, kur kausējot purvu rūdu iegūta dzelzs. Talsu pilskalns visspilgtāk pauž mūsu senču varenās kultūras augsto līmeni, kādēļ ikviena inteliģenta latvja pienākums apmeklēt šo vietu, kur tiek rakstītas jaunas lapas puses mūsu tautas dižās senvēstures grāmatā, kur paceļas gaismā mūsu spožā un bagātā pagātne, kuŗa tika no svešām varām pārtraukta un iznīcināta.

2. Sudmalkalns pretim Pilskalnam, aiz Baznīckalna, pie Vilku muižas ezera, kur Rīmju chronika jau 13. g. s. min vācu mūŗa pili. Kad bruņnieku pils izpostīta, ziņu nav (chronikās ordeņa pils pēdejo reizi minēta 1636. g.). Pils kādreizējos vaļņos ierīkotas ielas; domā, ka atrokot zemes, varētu atrast pils atliekas. Ir norādījumi, ka ordeņa pils bijusi četrstūŗa veidā, ārējo mūŗu gaŗums bijis 46 assis, platums 31 ass, bet biežums 1 ass. Tagad redzams vairs tikai pils pamati, pagrabi un ķieģeļu gabali. Ordeņa pilskalnu sauc arī par Sudmal- jeb Dzirnnavkalnu, pēc vejdzirnnavām, kas te atraduŗās.

Kāda teika stāsta, ka sen pirms vācu pils uzcelŗanas ŗai kalnā atradusies otra kurŗu pils, kas bijusi savienota ar galveno pili ar apakŗzemes ejām.

3. **Vilkumuižas ezers** (apm. 1 km garš, 200 m plats, 3—15 m dziļš) — ievērojams kuršu senlietu glabātājs, kuŗa dienvidus galā kādreiz pacēlusies ordeņa pils (sk. Talsu plānu). Domā, ka Vilkumuižas ezers un Talsu ezers agrāk bijis viens kopīgs ezers. Vecās chronikās lasāms par plostu-pārceltuvi, kas atradies tagadējās Lielās ielas virzienā. Arī ģeoloģiski pētījumi norāda, ka abi ezeri reiz bijuši savienoti. Nami, kas atrodas kādreizejā lielā ezera gultnē, celti uz pāļiem, jo te pamats ir dūņains. Tagadējais pilsetas centrs — ap tag. Tirgus laukumu — reiz bijis ezera dibens. Pagājušā vasarā Vilkumuižas ezerā dažās dienās izzvejoja ap 80 kg dzelzs un bronzas senlietu (zobenus, kuršu ornamentiem aplātus cirvjus, šķēpus, dzelzs piešus, nažus, īlenus, šķiltavas, iemauktu dzelžus, krāšņas bronzas atslēgas, svariņus sudraba svēršanai, saktas, piekariņus, izrotājumiem bagātas bronzas aproces — izcils kuršu meistarū mākslas darbs, izstrādāti tik smalkā tehnikā, ka pat tagad tās var uzskatīt par augstvērtīgām rotas lietām) u. d. c., kas visas ir tipisku 12. un 13. g. s. kuršu uguns kapu atliekas, kas bija iegrimušas ap 1 pēdu dziļā dūņu kārtā. Ugunskaņi ir īpats kuršu apbedīšanas veids: nāves gadījumā sakrāva lielu sārta, uzlika mirušo, tam blakus viņa ieročus, rotas un darba rīkus, tos iepriekš salaužot, lai arī tie „nomirtu“ un nokļūtu viņā saulē. Izdegušā sārta atliekas nogremdēja ezerā. 1936. g. ezerā atrada sedlu kāpšļus, sudrabortus sedlu piešus, ornāmentētu cirvi, kaula sliidas gabalu un pat aizvēsturisku laivu, ar kuŗu grem-

deti aizgājuši piši, tā ir ozola koka vienkocha laiva, izcirsta ar cirvi (laivas garums ap 4 m, platums 57 cm). Ierosināts ezera līmeni par dažiem metriem pazemināt, lai pārliecinātos, kādā pirmatnējā stāvoklī isteni atrodas senlietas ezera dibenā, bet nav zināms, vai tas izdosies.

Interesanti atzīmēt kādā ceļā atrada bagātīgās senlietas Vilkumuižas ezera dibenā: 1928. g. ziemā kāds falsenietis bļitkojot pazaudējis savu bļitku. Lai atdabūtu savu „dārgo mantu”, uz kuņas ļoti labi kodusies asari, tas ar grābekli pārmeklējis ezera dibenu. Bļitku meklējot, tas ikreizes uz grābekļa zariem uzķēris pa bronzas vai dzelzs senlietai. Pieminekļu valde pirmos pētījumus ezerā izdarīja 1934. gadā. Pārskats par interesantiem atradumiem šai laikā publicēts „Senatnes un Mākslas” 2 burtnīcā.

Vilkumuižas ezera rietumu krastā redzama pilsetas latvju pamatskola, kuņā atrodas turistu mītne.

4. Romāņu stila **Talsu baznīca**, stāvajā Baznīckalnā (Lielā ielā, kalnā turistu ved 88 kāpes), kas celta katoļu laikos, 1403. g., pirmo reizi no koka. Baznīckalns jau sirmos senču laikos kalpojies kulta vajadzībām. Katoļu laikos baznīcā sprediķojuši divi poļu, vēlāk — luterāņu mācītāji. Pie baznīcas atradies kauna stabs, pie kuņa svētdienās pērti senču parašu turpinātāji un baznīcā nenācēji. (Pēc katra dievkāļpojuma muižas vagariem bija jāizsauc savi ļaudis, kas trīs reizes neieradies, pieslēgts pie kauna staba). Līdz 17. g. s. mirušie glabāti baznīcas pagrabos (zem grīdas), pēc kam, līdz 18. g. s. vidum, ap baznīcu līdz pat ezeram ierikota kapsēta. 19. g. s. otrā pusē te muižnieki svētdienās rikoja „tautas svētkus”.

Tagadējā mūra baznīca celta 1567. g. hercoga Ketlera laikā; tā vairākkārt panikusi muižniecības cīņās ar hercogu dēļ savām privilēģijām. Kamēr hercogs rūpējās arī par baznīcām, muižniecībai vienīgā doma bija pašlabuma meklēšana, tamdēļ arī nav jābrīnās, kad chronikās lasām, ka Talsu baznīca šai laikā bija tiktālu piemirsta, ka baznīcai vairākkārt nav bijis jumts un pat viņas zvaniem trūcis virvju to iezvanīšanai... Pēdējo reizi baznīca pārbūvēta 1888. g., kad tai sānos piebūvēja divus izvirzījumus, ar ko dievnams ieguva krustveidīgu izskatu. Lielāks remonts izvests arī 1926. g. 1905. g. nemieros baznīcas tornī (ezera pusē) ķēruši divi liulgabalu lādiņi. Starp Talsu latviešu draudzes mācītājiem atzīmējami: mācītājs Fresers (1637. g.), kuŗam par savas sievas nošaušanu konsistorijas tiesa lika pirmā hercogvalsts galvas pilsetā — Kuldīgā, zem hercoga logiem nocirst galvu, un mācītājs Kārlis Amenda (1802.—1836. g.), kas bijis Mocarta bērnu audzinātājs un Bēthovena vistuvākais draugs, jeb kā Bēthovens to dēvējis — „īstais un sirsnīgais, mīlais, labais, cēlais draugs“. Lielais komponists Amendam, kuŗš pats bijis teicams vijolnieks, kopīgās draudzības atmiņai dāvāja kvartētu Op. 18, Nr. 1. Dievnama sienās redzamas vairākas epitafijas (kapu uzraksti) smilšakmenī (piem. Fišeru ģimenes piemiņas plāksnē redzams, pie koka saļimis bruņnieks: 1794. g., kad pēdējais no šīs dzimtas — Evalds Fišers — pēc ilgas prombūtnes ārzemēs atgriezās mājās, to uz ceļa, netālu no Talsiem, nospeŗ zibens). Altāŗa glezna „Kristus debes-

braukšana“ Šēnherta ota (1876. g.) un pārvesta no Drēzdenes. Daļa baznīcas mākslas vērtības novietotas Talsu muzejā ģimnazijā (sk. tālāk). Interesanti vēl atzīmēt, ka viens no Talsu baznīcas trim zvaniem pirms Pasaules kara atradies vecā Ģertrūdes baznīcā Rigā (liets 1655. g.). Par Talsu baznīcu teika stāsta, ka 2 apakšzemes ejas saviņņojušas baznīcu ar senču pilskalnu (Klosterkalnu) un ordeņa pilskalnu (Sudmalkalnu).

5. Talsu vēsturiskais muzejs Talsu ģimnazijā. Dibinājis T. Dzintarkalns (sk. zemāk). Apskatāms ģimnazijas skaistais parks augstā kalnā (bij. Oktes muižas pils parks). Pils priekšā 2 veci lielgabali, kas agrāk atradušies Talsu ielās. Ģimnazija šeit mitinās ar 1923. g. Muzejs iekārtots 4 nodaļās: 1. — kara nodaļa (seno kuršu bruņu cepure, bruņas, 17. g. s. zviedru lielgabali, 1905. g. nemiernieku pašdarinātie ieroči u. d. c.); 2. — senlatvju kultūras nodaļa; 3. — senās Kursas nodaļa (kuršu senkapu inventārs, Vilkumuižas ezera atradumi u. c. arhαιoloģiski materiāli); 4. — kokgriezumi, Vecā Stendera u. c. rokraksti, starp citu arī Talsu baznīcas vecā altāra glezna „Kristus svēti bērņus“ (ap 1830. g., J. Grūnes ota), kuŗā it kā attēlots jau pieminētais (sk. 74. lpp.) māc. Amenda ar ģimeni.

6. T. Dzintarkalna latviskais un interesantais **namš** „Dzintari“ (netālu no ceļa, kas ved uz Suktura kapiem; jāiet pa Nurmuižas ceļu). Īpatnā celtnē ar uzlēcošās

saules simbolu torņa galā, ieturēta senlatviskā stilā — dievturu svētnīca. Latviskais žogs un visi pakšķi ornamentēti saulītēm un lietuvēnu krustiem. Pie vārtiem uzraksts „Šo sētu sauc Dzintari“ un „Debesu Tēvs, Zemes Māte sargi“. Dzīvojamās ēkas ārējā sienā, atkal lasām: „Debesis gavilē, zemīte skan, ai, kā šai pasaulē patīkas man“. Turistu sevišķu interesi izpelnas zāles zīmējumi, altāristaba un pasaku istaba. Mājas iekšienes izdaiļošanā strādājis viet. mākslinieks K. Sūniņš (ievērojamas freskas ar latviskiem mitoloģiskiem motīviem). Dārzā, pretim izejas durvīm, ozola Pērkoņa tēls, lapotnē redzams bruņnieku pils modelis. Arī sunītim sava „Ojara muiža“ — būda ar logiem un rotāta puķēm. Aiz dārza sākas tīrumi, pret kuņiem atkal paceļas uzraksts „Daba“. Dzintaru īpašnieks, pensionēts skolotājs T. Dzintarkalns, rosīgs sabiedrīks darbinieks un bij. Talsu pils. galva, klusi lolo cerību reiz uzbūvēt Talsu apkārtnē restaurētu senču pili.

Turistu maršruti Talsu apkārtnē.

1. Talsi jau iecienīti kā populārs izejas punkts jaukām turistu gaitām pa mežaino Kursu. Jau pati Talsu tuvākā apkārtnē krāšņiem kalniem un gleznainiem ezeriem bagāta (DA no Talsiem ap 15 ezeru!). Plaši skati. Labi ceļi. No Talsu tuvākās apkaimes silti ieteicama šāda gaŗāka pastaiga (1 dienas gaita: no rīta iziet, vakarā atgriezties pilsetā): Dzin-

tari (sk. 75. lpp.), Sukturkapi, (tipiskā „kapsēta tur kalna galā“, 1854. g. te apglabāts augstāks turku kavalerijas virsnieks Izabeks Šachs), Sirdsezers, Talsu mācītājmuiža (lielisks skats, skaidrā laikā var redzēt Engures ezeru un jūru), netālu no tās, kraujā, Bēthovena sirdsdrauga Amendas (sk. 74. lpp.) kaps, tuvumā, skaistā egļu mežā, lībiešu pilskalns — Milžu kalns ar zviedru skanstīm, un romantiskais, meža ieslēgtais Sapņu ezers. Tālāk — Vīnleja (hercoga laikos še bijuši plaši vīnu dārzi un arī laupītāju mītnes, kuŗām lai tiktu gaŗām ceļa braucēji Baznīckrogā, tag. Milenbacha ielā 4, par maksu līguši apbruņotus pavadoņus), Āžu kalns (pilsēta redzama dziļi lejā!), Ābelezers (iemīlotā peldu vieta), viscaur mežaina un kalnaina apkārtnē, Bezdubeņu ezers (sk. 82. lpp. par burvja tiesāšanu), Vanagu kalns (jauks skats), Kamparu jeb Krievu kalns (188 m, augstākā vieta visā Austrum- un Ziemeļkursā, tiešā ceļā 4 km no pilsētas), Mundīgu kalni, Čumalezers, un no otras puses atgriežamies pilsētā. Turistu grupām Talsu apkārtni ieteicams iepazīt pavadoņa vadībā.

2. Talsi — Kamparkalns — Mežītu pilskalns — Lībaga (10 km) — Strazde (7 km) — Kandava (15 km) — Sabile (pēc turistu maršr. 25 km, pa ceļu 14 km) — Renda (20 km) — Kuldīga (25 km) — Ēdole — Piltene (48 km) — Ventspils (22 km).

No Talsiem dodamies uz austrumiem, pa kalniem un lejām uz ipatniem Mundīgu kalniem (senču pils vieta, daudz ezeru), un tālāk gar ezeriem uz Kam-

parkalnu. Starp Kamparkalnu un Lībāgiem, pie Mežītu mājām, katrā ziņā jāapmeklē skaistais Mežītu jeb Mežapils pilskalns ar stāvām malām. Interesanti atzīmēt, ka Lībāgas Birzlejās dzīvo viens no vecākiem amatniekiem — misiņlējējs Ķirts Birzleja, kas no 1895. g. vada tēva amatniecību, izgatavodams bezmēnus, miezeņus u. c. Pirms pasaules kara daudz eksportējis uz Krieviju. Viņa darināti kroņlukturi grezno Nurmuižas, Strazdes u. c. baznīcas. Arī Mazlejās dzīvo misiņlējējs. Purgaļos (skaistākā saimniecība novadā) plašākā ādu ģērētava. Tālākais ceļš pēc jau apskatītiem Kandavas—Sabiles maršrutu aprakstiem.

3. Talsi — Pastende (5 km) — Spāre (18 km) — Usma (14 km līdz Apu mājām, laiva) — Renda (27 km); otra gaita Spāre — Mordanga — Renda — Sabile — Kandava (70 km).

Pastendi jau 1288. g. oktobrī ordeņmestrs Kuno izlēņojis „Albertam no Talsiem“ (lēņu grāmatās teikts: „zemi pie Pastendes upes“). 15. g. s. beigās slavenais ordeņmestrs Pletenbergas Valters Pastendi izlēņo Hāniem (Hānu dzimta Baltijā ieradusies no Meklenburgas jau 13. g. s., kā krustneši, iekāpot Igauniju). Interesanti atzīmēt, ka 17. g. s. beigās, kad Pastendes īpašnieks bijis iestidzis milzīgos parādos, tas vecā pili uzgājis paslēptu mantu. Ir nostāsts, ka muižkungam naktis sapņos pastāvīgi rādījusies kāda istaba, kuŗas sienā glabājosies zelts. Dievbijīgais muižnieks sapni uzskatījis par velna kārdinājumu un izsaucis biktstēvu grēku sūdzešanai. Bet ziņkārīgā sie-

va aiz durvīm gribējusi noklausīties vīra „lielo apgrēcību“. Izdzirdusi, kas par lietu, tā devusies uzlauzt noslēpumaino sienu, un tiešām tur atradusi apslēptu smagu 4 metrus gaļu zelta ķēdi... Kad 1812. gadā franču kaŗaspēks uzlika visai Kursai 2 milj. zelta franku lielu kontribuciju, ko sadalīja uz muižām, vērtīgo ķēdi nācies pārdot. Jaunā muižas dzīvojamā ēka uzcelta 18. g. s. sākumā (klasicisma stilā ar ampīra ietekmi) un Pastende izplētusies līdz pašām Talsu pilsētas robežām. Viens no vēlākiem Pastendes īpašniekiem bija hercoga pilskungs Kandavā, karsts hercoga Kārļa (sakšu prinča, sk. 51. lpp.) piekritējs, bet kad tronī no trimdas atgriezās hercogs Ernsts Bīrons, viņam nācās zaudēt amatu, pēc kam tas ar ģimeni pārnāk uz Pastendi un atkal te atrod lielāku apslēptu mantu. Pastendes īpašnieki ievērojami veicinājuši izglītības pacelšanu novadā un kā pirmie uzsākuši cīņu par kļaušu rentes atvietošanu Kursā ar naudas renti: 1840. g. Teodors Hāns ierosina landtagā atcelt zemnieku kļaušas, ko landtags noraida, bet tas nekavē viņu kā pirmo likvidēt savā muižā kļaušas. Pastendes muižā parasti notika visu apkārtējo muižnieku balles. Pastendes Dzelzciema (agr. Talsciema) Sudmalkalnā hercoga Jēkaba laikā ierīko dzelzs rūdas cepli (sk. 53. lpp.), kuŗu 1658. g. iznīcināja zviedri. Apskatīt skaisto Dzīrnāvgrāvu Dzelzciema purvā (200 ha). Tuvākā apkaimē senas kapeņnes, zviedru kaŗa kapeņnes, kalni un ezeri. Pastendes pag. „Cīruļos“ dzimis mūsu tautas pasaku un teiku krājējs rakstnieks Lerchs-Puškaitis (1859. g.). Viņa

pazīstamajā jaunatnes stāstā „Ojārs“ aprakstīts dzimtais pagasts.

Tālākā gaita **Spāre** — **Usma** u. t. jpr. jau aprakstīta iepriekšējos maršrutos (sk. 39. lpp.).

4. **Talsi** — **Spāre** (24 km) — **Usma** (8 km) — **Ugāle** (10 km) — **Ventspils** (37 km, sk. Sabiles maršrutos).

5. **Talsi** — **Odre** (7 km) — **Nurmuiža** (4 km) — **Dursupe** (10 km) — **Engure** (23 km) — **Mērsrags** (22 km) un pārējā Kursas jūrmalas piekraste: **Upesgrīva**, **Roja u. c.** (vai **Dursupe** — **Dzirciems** — **Tukums**; sk. **Kandavas** maršrutos 24. lpp.).

No pilsētas jāiet pa **Nurmuižas** ceļu gar apskates vērtiem **T. Dzintarkalna** „**Dzintariem**“ (1,4 km, sk. 75. lpp.). Tālāk, 3 km no **Talsiem**, egļu mežā kuršu pilskalns. **Milzu kalns** (apsk. **ziedru skanstis** — **kaņa** **nometnes** **apcietinājumus**) ar romantisko **Sapņu ezeru** pakājē un **Vīnleja** (sk. 77. lpp.). Pie **Odres** „**Buliņiem**“ „**velnakmens**“ (naktīs tē spokojoities; vecos laikos **akmens pušķots ziediem**).

Nākošā apstāja **Nurmuižā** (11 km no **Talsiem**), pa ceļam apskatot vēsturisko 1594. g. baznīcu, kas ir greznākā visā novadā. Sirmajā dievnamā, ko pilāri sadala trīs jomos, glabājas ievērojami baznīcas mākslas pieminekļi, sevišķi apskatāmi 17. g. s. jaukiem kokgriezumiem bagātais baroka altāris un kancele, ko rotā kokā griezti 12 apustuļu tēli (kokgriezumi **Ventspils** kokgriezēju rokdarbs; līdzīgi altāri redzami

Lestenes baznīcā, kas iekārtota pēc Nurmuižas baznīcas parauga, un Liepājas Sv. Annas baznīcā). Altāra vidusglezna „Krustā sistais“ darināta 19. g. s. beigās, bet mazās sānu glezniņas 17. g. s. Vecā altāra vidusglezna, 17. g. s. darbs, redzama tagad blakus kancelei. Ievēribu pelna arī pārējie gleznojumi (luktu margās un pie sienām), ar bībeliskiem sižetiem: tur redzams Noass, Abrāms, Lats, Jūдите u. t. t. Dievnama sienās piemiņas epitāfijas, klonā — kapakmeņi. Interesanti „baronu sēdekļi“. Pie griestiem veci, mākslinieciski lukturi u. d. c. 19. g. s. beigās šai baznīcā par mācītāju bija Rozēns, kas vēlāk, 1905. g. laikmetā, rediģējis „Dienas Lapu“ un uzstājies mītiņos. Par Nurmuižas baznīcu teika stāsta, ka tad, kad vecā liepa, kas aug pie baznīcas (redzama sastīpota) Ziemas svētku vakarā pārplis, dievnams nogrimšot. To pašu attiecina arī uz bērziņu, kas aug baznīcas jumtā: kad tas sasniegšot ratu ilkss resnumu, dievnams nogrimšot. Veci ļaudis runā, ka no baznīcas pagraba uz bij. muižas pili ved apakšzemes eja, kuņā glabājoties zviedru karaļa kronis un zelta rati. Viduslaiku beigās Nurmuižā vācu bruņnieku ordenis cēla pili, gan ne stratēģiskos nolūkos, bet kā saimniecisku centru. Savā laikā tā bija Kandavas fōgta vērtīgākā muiža. Pirms kuršu ienākšanas apvidū mitinājušies lībieši („nurm“ lībiski nozīmē lauku). Līdz ordeņa saimniecības pils celšanai, zeme izlēņota kuršiem. Pie Nurmuižas pils, kā tas parasts, bijusi arī baznīciņa — kapella, ar velvētiem griestiem. 1561. g. pēdējais ordeņa mestrs

Ketlers Nurmuižu izlēņo Hērdem, vēlākam hercoga maršalam, kas to jau pēc 5 gadiem pārdod tālāk Kuldīgas pilskungam un hercoga padomniekam Firkšam. Nurmuižas Firkšu dzimta devusi Kursai izcilus valsts vīrus: Kursas kancleru un hercoga Jekaba sūtņi pie Francijas ķēniņa Ludviķa XIV (Georgs Firkss hercoga Jekaba vārdā 1643. g. noslēdza tirdzniecības līgumu), pie Krievijas cara un Zviedrijas valdnieka. 1905. g. nemieros vienīgais nemieru notikums šai laikā norisinājās baznīcā: kad mācītājs aizlūdza par ķeizaru, dievnamā atskanēja saucieni: „Nost, nost!“.

Bezdubeņu ezerā pie Pļavu mājām, kā nostāsti min, mājō velns: kad uzsvelpj, tas nāk ārā līgt ar svilpotāja dvēseli. Šim nostāstam ir vēsturisks pamats: 1697. g. jūnijā Nurmuižā tiesa nolēmusi sadedzināt uz sārta vietējo zemnieku Šimani Sviķi par buršanu. Nabaga Šimanis, pēc nežēlīgas spīdzināšanas tiesai arī „atzinies“, ka tas tiešām no Bezdubeņu ezera ar svilpošanu izsaucis velnu Jāzēpu, kas parādījies „melnās vācu drēbēs“. Šimanis atdevis sevi velna kalpībā uz 20 gadiem, ko nolīguši sarokodamies.

No Nurmuižas turista tālākais ceļš ved caur **Dursupi** uz **Enguri**.

Dursupi ordenis izlēņojis saviem ļaudīm jau 1390. gadā. Starp Dursupes lēņu kungiem populārākie bijuši Altenbokumi. No šīs dzimtas cēlies vēlākais Kurzemes landmaršals un Tobago salas gubernātors (miris 1687. g. Tobago salā, viņa brāļa meita, kas bija poļu valdnieka Augusta Stīprā mīļākā, dabūja Teše-

nes princeses tituli). Viens no Dursupes muižkungiem — Jānis Altenbokums 1682. g. tika nodurts Kandavā uz vīna mucas (sk. K. Janševska vēsturisko romānu „Hercogs un Kursas meitene“). 19. g. s. vidū Dursupe pieder Krievijas sūtnim Holandē Malticem, kas to pārdod. Dursupes muižas bij. dzīvojamā ēkā tagad plaša izrikojuma zāle un skatuve. Dursupes baznīca celta 1517. g. Kam interesē lauku rūpniecība, lai uzkavējās Dursupes dzirnavās (chronikās jau minētas 1571. g.).

Tālākā gaita ved uz **Engurī**. Engure (44 km no Talsiem un 26 km no Tukuma) ir sena hercoga Jēkaba osta — Melnupītes galā. Lidz 17. g. s. beigām Engure bija pat bistama konkurente Rīgai, kad ostas darbību izbeidza zviedru kara flote. Hercogu laikos Engure piederēja pie Kandavas pilskunga novada. 1605. g. septembrī Pliēņu jūrmalā izceļas 4000 zviedru kareivji, kas padzen hercoga kara pulkus līdz pat Kandavai un iznīcina Tukumu (sk. „Turistu bibliotēku“ Nr. 2). Vēlāk Engures jūrmaļu kā peldvietu iecienīja Kursas muižnieki, sevišķi Pliēņu ciemu, kas jau 1738. g. izverties par daudzīnātu kūrvietu. 1808. g. Rīgas tirgotājs Kleins te pat ierīko viesnīcu ar 10 istabām. 1810. g. Pliēņu ciemā sešas nedēļas nodzīvo Krievijas valdnieka Aleksandra I sieva Elizabete, Koburgas hercogiene, kuŗu sagaidot vietējie zemnieki; uz kņaza Nariškina rīkojumu, izraka caur dziļajām smilšu kāpām labu ceļu. Ķeizarienei viesojoties Pliēņu ciemā, klusais zvejnieku ciems pārvēršas par skaļu kūrvietu ar lepniem svētkiem, ugu-

ņošanu u. tml. Muižnieki te pat uzcēla 17 m augstu torni, kur ķeizariene vakaros dzēra tēju. Augsto viešņu jūrā peldināt ikdienas veda Plunču māju divi saimnieces. 1837. g. Plienšos muižnieki uzcēla sev biedrības namu. Plienšos dzirnavu upīte un ezers, ko izmanto dzirnavām un koku zāģētavai, Plienšu ciemā koku destillācija „Kalnmeži“. Apkārtņē daudz ezeru, starp tiem arī lielākais Kursas ezers — Engures ezers 4434 ha; 44,34 kv. km (trešais lielākais ezers mūsu dzimtenē). Ezers atrodas apm 2 km no jūras, tas ir ļoti sekls (vidējais dziļums tikai 1 m), bet purvainš; bagāts zivīm, 18 km gaŗš, 4 km plats; 7 salas (133 ha kopplatībā, lielākās un skaistākās Lielā sala, Kazurāva un Apaŗrāva), īpatna veģetācija. Pavasaŗos un rudenšos iemiŗota atpūtas vieta putniem (dzērves, melnie stārķi, gulbji, zosis, ērgļi). Ezers ir brīvezers, katrs te var medīt un zvejot; ik gadus te nomedī ap 3000 piŗu. Tikai vietējie zin ezerā dziļākos ceļus, pa kuŗiem velk pāri plostus no ezera Z gala līdz kanālam. Ezera niedras (rietumkrastā lieli niedrāji) vietējie lietā izturīgiem jumtiem, bet vilku vālišu pūkas — spilveniem. Engure libiešu valodā nozīmē „zušu ezeru“. Turištiem ļoti interesanti novērojumi ezera zvejniekciemšos (tautas tipu studijas). Ezers cēlies no jūras, kāpām atdalot kādu lici. Agrāk ezeru vietējie sauca arī par Dzintarezeru, jo te bagātīgi atrasts dzintars — daži gabali pat vairāk kā puskilogramu smagi. Hercogu laikos Engurē pat atradusies sevišķa dzintara virpotava. Brīvā laikā ar dzintara lasišanu

nodarbojās visi apkaimes iedzīvotāji, baznīcas svētdienās palika tukšas, kādēļ, mācītāju sūdzību dēļ, dzintara lasīšanu aizliedza. 19. g. s. vidū valdība ezera krasta zemi sadalīja vairākos gabalos un iznomāja dzintāra meklētājiem: 1852. g. dzintara rakšanas tiesības vairāksolīšanā ieguva 2 žīdu sabiedrības, kas cerētās peļņas vietā cietušas tikai zaudējumus. Ezera ziemeļgalā 1843. g. rakts 2 km garš kanālis iztekai uz jūru (sk. Mērsraga aprakstu), bet dienvidgalā ezeram reiz bija dabīgs savienojums ar jūru. Ezera ziemeļgalā hercogu laikos (1679. g.) ierīkots viens no pirmajiem dzelzāmuriem Kursā (vēl tagad redzams sārņu kalns), ņemot nepieciešamo rūdu no apkaimes purviem. Engures mežu rūsu (rāvu) pat izveda cītiem, attālākiem ceļiem, jo tā deva labu sliekšņu dzelzi. 1688.—1710. g. Engures dzelzcepli līdz ar apkārtnes rūdas raktuvēm (Uguņciemā, Plieņu ciemā, Mērsragā u. c.) izrentēja zviedru inženierim Bengtam Strēmam. Engures dzelzsāmurs bija labākais visā Kursā. Pēc briesmīgās mēra sērgas 1710. g., kad apmīra vairāk kā divi trešdaļas no visas apkārtnes iedzīvotājiem (no Engures 150 saimniekiem dzīvi palika tikai 40), pagāja 7 gadi, iekams ceplis atkal atjaunoja savu darbību. Engures cepla ražojumus eksportēja arī uz ārzemēm (Vāciju un Holandi). 1762. g. lielo cepli pārcēla uz Uguņciemu, atstājot Engurē tikai dzelzs kaltuves naudai, enkuriem un naglām. Bez tam Engurē hercogu laikos atradās arī vēl citi uzņēmumi: zāģu gateris, mucinieku darbnīca, veltuve, salpetra vāritava, maltuve u. c. 1866.

gadā Engures jūrmalā būvēti jūras kuģi. 1875. g. šē nodibināta pāt jūrskola. Apskatāma Engures baznīca un mācītāja muiža (16. g. s., tag. koka baznīca celta 19. g. s. sākumā). Engures bij. muižas kungu namā pamatskola. Ievēribu pelna Engures zvejniekiems smilšu kapu vidū (54 km no Daugavas grīvas). Īpatna Kursas piekrastes jūrmala, kas no Engures līdz Rojai akmeņaina. No Engures regulāra tvaikoņu satiksme ar Rīgu. Engures apvidus mežains, meža kopplatība šai novadā pārsniedz 6000 ha!

No Engures sākas ļoti interesanti kājceļojumi pa Kursas jūrmalas piekrasti uz augšu vai uz leju (piem. Engure — Pliņņu ciems — Milzu kalns — Tukums). Rudens vētrās spēcīgās jūras straumes skalo Kursas piekrasti jūrā: daudzie zemes ragi, kas redzami šais ceļojumos, ir atliekas no jūrmalas sauszemes, ko jūra vēl nav aiznesusi, jo tos aizsargā akmeņu blukči, kuņu aizvēnī savukārt rodas krastmalas pieaugumi — sasērējumi.

Sevišķi ieteicams tūristiem no Engures kājceļojums pa plūdmali uz augšu uz daudzajiem raksturīgiem zvejniekiem — Abragciem, Bērzcīem, Lepstiem, līdz **Mērsragam**, lielākam Kursas jūrmalas zvejniekiem un ostai (20 km no Engures un 45 km no Talsiem). Senāk Mērsrags sastāvējis no 2 atsevišķiem ciemiem: Dižciema un Braņķu ciema, kuņu robežās savukārt izcēlušies jauni ciemi. Vecos rakstos lasām, ka agrāk Mērsrags it kā dēvēts par Mārgrubi (Mortgrube — nāves bedre), jo te, gar jūrmalu, dzīvojuši jūras laupītāji, kas vilinājuši krastā kuģus,

kuņus izlaupījuši, bet ļaudis nogalinājuši (sk. 117. lpp.). Ordeņa leņņa grāmatās Mērsrags saukts par Mergeru. Hercogu laikos Mērsragā strādājusi lielāka ziepju vāritava. Dokumenti stāsta, ka katrai zvejniekciema mājai bijis jādod baznīcas vajadzībām 2000 reņģu un 2 kāli plekstu gadā. 18. g. s. beigās Mērsragā dzīvojuši tikai 13 saimnieki, kuņiem katram ikgadus bija jādod savam muižkungam (Pūres baronam) nodevās: 4000 žāvētu reņģu, ceturtdaļmucas sālitu reņģu, 500 brētliņu, 330 mazās butes u. t. t. Mēsruga uzplaukšana sākās ar 1843. g., kad Engures ezera apkārtnes muižnieki pabeidza rakt 2 km garo kanāli ezera notekai uz jūru. 1919. g. aprīlī, pēc lielinieku varas neveiksmēm Kursā, komunisti Rīgā nodibināja Kretuļa bandu (sk. 61. lpp.), ko ar laivām, apm. 100 cilvēkus, labi apbruņotus un apgādātus ar naudu, izsēdināja Mērsragā. Banda sadalījās vairākās grupās pa Nurmuižas, Vandzenes, Strazdes un Matkules mežiem, kuņos ierīkoja pat blindāžas, un terrorizēja plašu apkārtni līdz pat 1920. g. Vēlāk no Kretuļu bandas atliekām nodibinājās teroristu-laupītāju grupas „Melnā roka“ un „Melnā lenta“, kuņas līdz 1921. g. iznīcināja Talsu pulka aizsargi. 1927. g. Mērsragā uzsāka ostas būvi zvejniecības un kuģniecības vajadzībām, izbūvējot jūrā 800 m un 790 m garus viļņu laužējus — moļus (valstij buve izmaksāja Ls 325.000,—). Pirms moļu izbūves osta ikgadus piesērējusi — pēc zvejnieku domām — Daugavas smiltīm, sagādājot zvejniekiem lielas nedienas. 1926. g. Mērsragu pievienoja šaursliežu dzelzceļa satiksmei. Mēsruga jūrmala līdz

pat Rojai pilna lielu akmeņu sablīvējumiem (daži varēni „Velna bluķi“) un sēklēm. Kopš 1932. g. te būvē zvejnieku ostas moļus. 4 km no Mērsraga ciema, uz paša Mērsraga, atrodas Mērsraga bāka (21,2 m). Apskatāma arī Mērsraga baznīca (skaists skats no plūdmales), kas celta 1809. g. no koka, pārbūvēta 1896. g. Pirmā baznīca Mērsragā jau celta ap 1590. g., kad tā sabrukusi, jaunu dievnamu 1700. g. uzcēlis Engures dzelzceplu nomnieks zviedru inž. B. Strēms (sk. 85. lpp.). Mērsraga kapsētā vēl tagad redzamas vecas kapu zīmes. Mērsraga jūrmalas stāvkrausti ar akmeņaino jūrmalu ir tūristu apciemojumu vērti. Arī Kursas jūrmalas zvejnieku ciemi paši par sevi tūristiem sniedz daudz interesanta etnogrāfiskā ziņā: mazturīgie zvejnieki turas pie tēvu tēvu tradīcijām, tamdēļ te var labi novērot senas ierašas, tautiskus ģērbus, vecas pūra lādes, seniem ornāmentiem rotātus skapjus u. t. t. Jāatzīmē arī, ka Mērsragā savā laikā pavisam uzbūvēti 22 jūras kuģi. „Dumbājos“ darbojas kolofoniņa (kalpijona) fabrika. Ķulciema baznīciņu 1915. g. sašāva krievu flote, bet vācu okupācijas vara viņā ierīkoja zivju sālitavu. No Mērsraga jauks jūras brauciens ar tvaikoni pa jūru līdz Rojai vai uz Rīgu.

Turpinot ceļu gar jūrmalu, sasniedzam lielāku zvejniekciemam **Upesgrīvu** (8 km no Mērsraga, taisnā ceļā 33 km no Talsiem) pie Šķedes grīvas, kas hercoga Jekaba dēla — hercoga Fridriha Kazimira laikā, tāpat kā Engure, bija bīstama konkurencosta Rīgai. 19. g. s. te bijusi lielāka kuģu būvētava, te

uzbūvēti 49 buŗu kuŗi lielāki par 100 netto tonnāŗa (9366 koptonnāŗa). Turistu uzmanību te saista īpatnais jūŗas krasts un Vanagkalna apkārtne. Vietejā pamatskola, 6 km no Talsu ceļā, izmaksājusi apm. Ls 58.000,—. Upesgrīvas pag. turistu aŗents, aizsargu nod. priekŗnieks Puriŗš dzīvo „Vildes“.

Tuvējā **Uguņciemā**, kur jau atradās labas rūdas raktuves, hercogs 1762. g. pārceļ no Engures dzelzstāmuru un ieriko tēraudlietuvī (sk. 85. lpp.), kas darbojās vairāk kā 20 gadus, pēc kam te, līdz Mersraga kanāļa izrakŗšanai, ierikoja maltuvī. Bez tam te hercogu laikos darbojās plaŗa salpetŗa vāŗitava. 19. g. s. beigās Uguņciemā uzbūvēti 12 lielāki koka burinieki. Līdz 18. g. s. sākumam ciemā bijusi arī luterāņu baznīca, tagad Uguņciemā vairs tikai baptistu lūŗŗanas nams, kuŗu vispār Kursas jūŗmalā daudz; Uguņciema baptistu draudzei pieder vadoŗā loma pārējo jūŗmalas baptistu draudŗu dzīvē.

Tālākā ceļā sasniedzam **Kaltenī** (12 km), kur apskatīt Kaltenes sv. Katrīnas baznīcu jūŗmalā, ko 1916. gadā saŗāva krievu mīnu kuŗis „Slava“, baznīca atjaunota 1926. g., altāŗa glezna M. Pola otas (1886. g.). Kaltenes pamatskola mitinas 1899. g. celtā baronu vasarnīcā, jo tai laikā arī Kaltenes jūŗmalu muiŗnieki bija iecienījuŗi kā atpūtas vietu. 19. g. s. Kaltenē uzbūvēti 36 burinieki. No rūpniecības iestādēm mināma Dambekalna konservu fabrika, kas nodarbina 12 pers. (lielāka par ŗo fabriku ir tikai Ģēģingera konservu fabrika Upesgrīvas Jaunpavāros). Kam laika gana, var apskatīt (apm. 2,5 km no jūŗ-

malas) mežā akmeņkalvi, lielus akmens blukus (izskalota morēna), kas rada somisku ainavu.

Nu dodamies ceļā uz senu Piltenes bīskāpijas Dundagas jūrmalas ciemu **Roju** (pa ceļam pie Ilmatiem apskatāma akmeņaina jūras nogāze): osta, dzelzceļa stacija, peldu vieta un zvejniekciems. Roja atrodas 47 jūras jūdzes vai 87 km no Daugavgrīvas. Pludmale raksturīga „zvejnieku pilsētiņas“ ainava: liedaga cieši saceltas zvejnieku būdas — sadums, kuņu sānos jo gaŗas vabu rindas ar tikliem. Rojas upe (60 km gaŗa, sākas Laidzes pag. purvos) savienota ar Sasmakas ezeru (koku pludināšana). Upesgrīvā, Kaltenē un Rojā hercogu laikos uzbūvēti 116 latvju kaŗa kuģi, bet 19. g. s. beigās Rojā uzbūvēti 26 koka burinieki ar 4827 n. t. Kad Krišjānis Valdemārs gāja Lubezeres skolā (sk. 103. lpp.), tas kādā skolas ekskursijā uz Roju te pirmo reizi redzēja jūru, kas uz viņu atstāja dziļu iespaidu. Šai izbraucienā Valdemārs ievēroja kādu zvejnieka laiviņu izmisušu cīnoties ar viļņiem, un zēnam radusies doma par ostu. Daudz gadus vēlāk, 1873. g., ar Valdemāra gādību Rojā nodibina sagraŗavošanas jūrskolu, ar pilsētas skolas tiesībām, kuņu beidzot varēja iestāties 1. šķiŗas jūrskolā. Vāciem iebrūkot Kursā, skolu pārceļa uz Ukrainu. Pa Rojas upi iespējams pādel laivas (smailītes) brauciens līdz Valdemārpilīj (sk. 96. lpp.). Hercogu laikos Roja ietilpa Piltenes bīskapvalsts Dundangas iecirknī. Dzimtenes ceļiniekus Rojā iepriecina akmeņainā jūrmala, stāvie upes krasti un jaukais priežu mežs. 1878. g. celto Rojas baznīcu 1916. g. sa-

šava krievu kuņa kuģis, tā atjaunota tikai 1923. g. Altārgleznu, tiešu kopiju no Pola altārgleznas Kaltenes baznīcā, pārzīmējusi 1890. g. vietējā barona meita. Tālāko ceļojumu gar Kursas jūrmalas piekrasti sk. Valdemārpils maršrutos (sk. 103. lpp.).

Interesanti vēl pieminēt, ka senos laikos šo Kursas piekrasti no Engures līdz pat Dundagai aplāja milzīgs mežs, pie kam visu mežaino apgabalu sauca par „Sarkano cirķeli“. No šīs piekrastes kurši veduši tirdzniecību ar jaundibināto Rīgu. Ir ziņas, ka taisni no šī apvidus 1210. g. jūlijā izbraukusi kuršu flote, lai iekāpotu Rīgu.

1210. g. kuršu uzbrukums Rīgai bijis ļoti nopietns. Vareni kuršu pulki laivās ielenca pilsētu un no Daugavas puses 3 dienas veltīgi centās to ieņemt. Rīgas aizstāvēšanā pret kuršiem pie ieročiem ķērās pat sievietes un garīdznieki. Baigi skanējis Doma baznīcas lielais zvans, kuņa dobjos sitienus kurši izbijušies uzskatījuši par kristīgo Dieva balsi, kas draud tos pazudināt. Rīdzinieki ceļos izkaisīja žuburainos dzelzsāķus, uz kuriem dzina kuršus, kas panikā atgriezās uz kuģiem. Atpūtušies un stiprinājušies maltītē, kurši cīņu atjaunojuši. Kad arī tad Rīgu tomēr nav izdevies ieņemt, tie sanesuši visapkārt pilsētas mūrēm žaģaru kūļus, lai tos aizdedzinātu un ienīsto pilsētu izkvēpinātu. Rīdzinieki no mūrēm sirdīgi apšaudīja uzbrucējus: kuņš kursis krita, tam savējie, saskaņā ar tā laika parašām, nocirta galvu. Kad Rīgai tuvojās palīgi, kurši Pārdaugavā sadedzināja kritušos tautas brāļus un vaimanādami aizbrauca mājup.

Cik vareni kaņotāji un jūras braucēji bijuši kurši, to liecina tas, ka jau pirms vācu ienākšanas, kurši kopā ar igauņiem devušies sīrot uz Zviedriju, kur 1187. g. ieņēma un pilnīgi izpostīja Viduszviedrijas bagātāko pilsētu Sigtnu (pie Melara ezera), kas savā laikā bija galvas pilsēta, kuņu pēc kuršu iebrukuma pārcēla uz Stokholmu. Bet arī pašu kuršu

zemi allaž piemeklēja svešo iekarotāju iebrukumu posts. Šādas nedienas vēl nerimās pat hercoģu laikos, kad Kursas piekrastes zvejniekiem apmeklēja sveši karotāji. Tā 1605. g. pie Plieņu ciema (sk. Engure, 83. lpp.) apstājās lielākā zviedru karaflote, kas te izsēdināja ap 4000 karavīrus, kas, visu postīdami, ielauzās zemē līdz pat Kandavai.

6. Talsi — Okte (25 km) — Vanadzene (8 km) — Upesgrīva (18 km) — Mersrags. No Talsiem uz Okti jāiet vai nu caur Nurmuižu (sk. 81. lpp.) vai caur Šķēdi un Garleni.

Okte (25 km no Talsiem, tuv. dz. stac. Okte 1,5 km) ierikota Valsts zirgu audzētavas ferma, ap 150 zirgu. Fermā audzē oldenburgas un ardeņu sugas zirgus (apm. 60 kumeļi). Te rūpīgi vēro zirgu audzēšanas gaitu, kumeļus ik pēc 10 dienām sveķ un mēri. Bez tam 50 galvu liels Latvijas brūno sugas lopu ganāmpulks un 20 Jorkširas sugas sivēnu mātes. Kokaudzētava. Chronikās Okte minēta arī 1424. g. 16. g. s. sākumā Okti iegūst Firksu dzimta, viens no Firksiem 17. g. s. ir dāņu ģenerālmajors un armijas virspavēlnieks Norvēģijā. Pa ceļam no Oktes uz Vandzeni var iegriesties Iģenes bij. muižā, kuņas kungu namā tagad mitinas nespējnieku patversme. Iģenes lūt. baznīca celta 1752. g.

Vandzenē (10 km no Oktes, ejot caur Sārceni. 20 km no Talsiem) apskatam bij. muižas skaisto parku, bij. pili — kungu māju (meistariska 19. g. s. celtne, ar jūtamu Kvarengi ietekmi, spilgts klasicisma piemērs, plašas kāpnes ar 4 kolonnu portiku, divi labi proporcionēti kavalieņu namiņi abās pu-

sēs rada monumentālas būves iespaidu) pagasta pašvaldība pārbūvē skolai. Pagasta spirta dedzinātava un alus brūzis. Pie Dārtas dzirnavām kuršu pilskalns Pilsaudze (Pilsgravas). Apskatāms arī jaunais Kultūras biedrības nams. Pagasta robežās 250 ha lielais Ploču purvs. Vandzenes vārds chronikās minēts tikai ar 17. g. s. 18. g. s. tā pieder Firksam, vēlākam Piltenes landrāta prezidentam, kuŗa mantinieki 1849. g. Vandzeni pārdod par 100.000 zelta rubļiem. 19. g. s. pie Vandzenes pieder arī lielais Kursas jūrmalas piekrastes mežainais apgabals tā sauc. „sarkanais cirķels“ (sk. 91. lpp.), kas Vandzenes baronam deva otru balsi landtāgā. Pagasta centrā, pie bij. Krepliņu kroga, Krepliņu dzelzceļa stacija, stērķeļu fabrika un liela koppienotava. Atkarībā no laika apskatāma arī Vandzenes baznīca, bijušā Dārtas muižā (4 km), ko cēluši Ninīves pilsoņi. Dārtas muižas vietā 17. g. s. atradusies ziedošā Ninīves pilsētiņa (Neištetčena; dibinājis Nogales muižkungs Brunovs), kas vēlāk izpostīta un no pilsētas atlikusies vairs tikai pašu pilsoņu celtā mūŗa baznīca, kuŗā līdz 1785. g. sprediķojis Sasmakas (tagadējās Valdemārpils) draudzes mācītājs. 1794. g. šī baznīca nodega negaisā; tag. mūŗa dievnams celts 1895. g., viņā sprediķojis Talsu mācītājs. Dažās chronikās gan minēts, ka Ninīves pilsētiņa iznīkusi Ziemeļu kaŗā un tai sekojošā mēŗa sēŗgā, tomēŗ ir citas ziņas, ka pilsētiņas iznīkšanai par iemeslu ir kādas muižnieces kaprīzais egoisms. 18. g. s. vidū Ninīve piederējusi baronam Firksam, kas mazo pilsētiņu, kur dzīvojuši brīvi ļau-

dis, gribējis padarīt par lielāku tirdzniecības centru, izrokot līdz jūrai 2 jūdzes gaŗu kuŗojamu kanāli. Lai veicinātu iedzīvotāju labklājības uzplaukšanu, Ninīves pilsoņi atsvabināti no nodokļiem un tiem piešķirtas dažādas privilēģijas, bet pilsētiņai dāvātas pašvaldības tiesības, kas nepaticis muižkundzei Dorotejai. Pēc barona nāves Dorotejai beidzot izdevies dabūt savās rokās vira izdotās privilēģijas rakstus un nomas līgumus, kuŗus tā sadedzinājusi un visus Ninīves pilsoņus padzinusi, bet ēkas nodedzinājusi. Nopostītās pilsētas drupās patmīligā Dārtas (Doroteja) ierīkojusi muižu, ko nosaukusi savā vārdā. Par kādreizējo pilsētiņu tagad liecina vairs tikai piemiņas akmens no 1600. g. Vandzenes baznīcas mūri, mazs priežu puduris, klajā laukā, uz Nogales pusi, kuŗā vēl atrodami Ninīves židu kapu kapakmeņi un kā sens pagātnes atspīdums — jauns uzraksts „Ninīves“ pie kalēja Miķelsona mājas, blakus bij. Dārtas muižas smēdei ar sarkano kārniņu jumtu.

7. Talsi — Laidze (9 km) — Poprags (7 km) — Valdemārpils (8 km) (isāka gaita: Talsi — Valgāle — Valdemārpils, 16 km).

Laidzes bij. muižas centrā lopkopības skola. Kad 1863. g. likums atļāva zemniekiem iegūt mājas par dzimtu, viena no pirmām vietām kur to verdzinātais zemnieks izmanto ir Laidzē. Skaists Laidzes-Šarceņes ezers (400 ha). Laidzes 6-kl. pamatskola. Apkārtne vairāki kalnāji. Ežkalnā pusnakti spokojojies, jo tur viduslaikos bijis koku stabs, pie kuŗa pērtas vietējās raganas un burvji. Laidzes Muceniekos skuju ekstrakta

fabrika, kas pag. gadā ražojusi skuju ekstraktu par vairākiem tūkstošiem latiem.

No Laidzes turpinot ceļu uz Valdemārpili sasniedzam gaŗo Sasmakas ezeru un **Popragu**. Popraga bij. muiža piederējusi jau pie Piltenes bīskapijas zemēm. Pēdējais Kursas bīskaps Jānis IV. 1552. g. Popragu izlēņo savam staļļmeistaram Mōsenam, kas tika dēvēts par „Kursas māršalu“, zem noteikuma, kas tas labi apiesies ar saviem zemniekiem un sargās robežu pret ordeņa ļaudīm (1559. g., kā zināms, bīskaps Jānis IV pārdeva visu bīskapiju dāņu ķēniņam Fridricham 2., kas to ieguva savam brālim Holšteinas hercogam Magnusam, vēlāki sauktam „Vidzemes ķēniņam“). Starp ordeņa un bīskapa novadiem valdīja asas attiecības un bieži izcēlās sadursmes. Mōsena mantinieki Popragu pārdod 1677. gadā. Par Valdemārpili sk. 96 lpp.

8. Talsi — Valdemārpils — Dundanga — šlītere (56 km).

Tikai 16 km gaŗš ceļa gabals šķiŗ Talsus no Valdemārpils. Ceļš uz Valdemārpili ved caur **Valdgāli**, kuŗas vārdā reiz nosauca arī pagastu (tag. Laidzes pag.). 1390. g. Valdgāli, tāpat kā citas kuŗšu zemes, ordeņa mestrs izlēņo kādam Neienhūsam. Valdgāles dzirnavas, tuv. dz. stac. Valdgāle (Valdgāle — Roja, Valdgāle — Mērsrags).

Tālākais maršruts no Valdemārpils uz Dundangu, šlīteres Ziliem kalniem, Kolku u. t. t. apskatīts Valdemārpils rajona turistu gaitās (sk. 107. lpp.).

4. VALDEMĀRPILS

1. **Safiksme:** Tuvākās dzelzceļu satcijas: Valdemārpils, 10 min. gājienā no pils centra, un stac. Cīruļi — 8 km. Tuvākās pilsētas Talsi 16 km, Ventspils 77 km. Safiksmes mezgls stac. Stende 30 km. Ātoturistiem Rīga 137 km. Pilsētā 1135 paštāvīgu iedzīvotāju (82 proc. latvju, 14 proc. žīdu un 1 proc. vācu).

2. **Āpmešanās un uzturs:** E. Mežs-Kukutis viesnīca-traktieris, Lielā ielā 17, tālr. 43 (22 istabas, Ls 2,— par dienakti). Pilsētā vairāki pārtikas preču veikali, maiznīcas un konditorejas. Nedēļas tirgi ik ceturtdienu.

3. **Turistu mītne:** Pilsētas valdes tūristu mītne, Ambrakas ielā 1. Pārnakšņojums 60 snt. Pārzine M. Priekule.

4. **Turistu aģents:** pilsētas valdes loceklis K. Freimanis, Ambrakas ielā 13. Informāciju tūristiem laipni sniedz arī pilsētas valde, Cunces ielā 1.

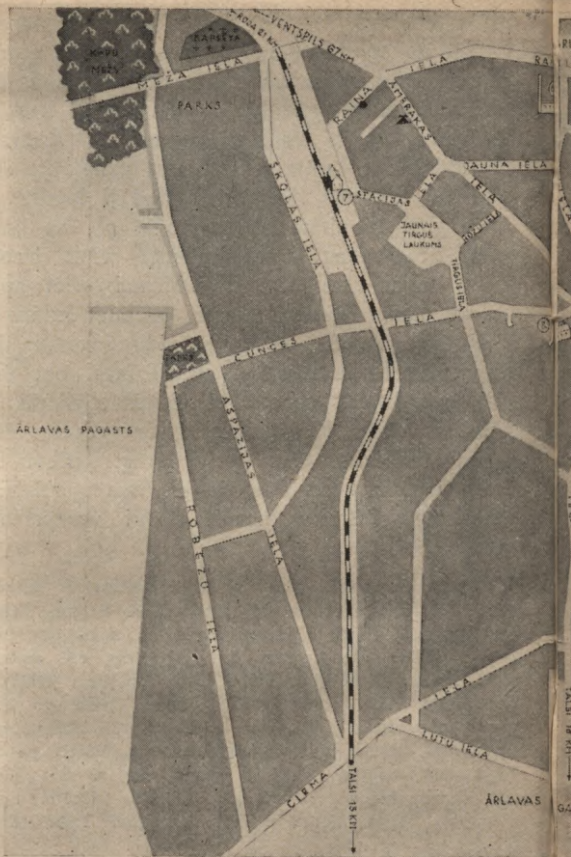
5. **Pasts un tēlegrafs:** Lielā ielā 14. Darbojas 24 stundas.

6. **Turistu ceļojumu kartes:** Ārmijas štāba kartes (1:75.000) 22. Ipp., P. Mantnieka „Lielās Latvijas kartes“ 2. un 1. Ipp., Šoseju un zemes ceļu departamenta „Latvijas kartes tūristam, 7. Ip.

Valdemārpils, agrākā Sasmaka, atrodas apm. pusceļā starp Talsiem un Dundangu, pie Sasmakas ezera. 1582. g. Piltenes bīskapijas nodevu sarakstā starp Ārlavas iecirkņa ciemiem minēta arī Sasmaka, kur 10 mājas bijušas izlēnotas kādam Sojem, bij. Ārlavas novada pārvaldniekam - amtmanim. Pirms vairāk kā 300 gadiem tagadējās pilsētas vietā bijusi vienīgi baznīca, kas celta 1610. g. (pēc citām ziņām 1646. g.) šīs baznīcas tuvumā, Sasmakas ezera krastā, vēlāk izcēlies zvejnieku ciems, kas 18. g. s. iznīcis, bet ap 1805. g. te no jauna radies miests (pirmie iedzīvotāji pāris žīdu tirgoņi). Ap 19. g. s. vidū Sasmakā ir gandrīz tikpat daudz iedzīvotāju cik Talsos, bet tie bezmaz visi ir žīdi (84 proc.). Lielais žīdu skaits izskaidrojams ar to, ka Kursas hercogistes pilsētās žīdiem tika atļauts nomesties tikai pēc 1799. g. (krievu laikā), bet Sasmakā, kas nepiedereja pie hercogvalsts, bet pie neatkarīgā Piltenes novada, žīdi varēja dzīvot jau agrāk.

Par Valdemārpils (Sasmakas) dibināšanu ir sekošs nostāsts: 17. g. s. Sasmakas muiža piederējusi kādam Kristapam Viġandam, kuŗš kādu dienu apmaldījies apkārtnes biežajos mežos. Tuvojies jau vakars, bet ceļu tas vēl arvien nav varējis atrast. Zaudējis cerību paša spēkiem izkļūt no meža, muižkungs sācis sirsnīgi lūgt Dievu izvest to iz biežokņa, par ko tas viņam par godu uzcelšot staltu dievnamu. Un raugi, pēc pāris desmit soļiem apmaldījušais iznācis uz kalniņa, no kuŗa tas varējis saredzēt savas mājas. Šai uzkalniņā — tag. Dzirnavaikalnā — tad arī Viġands uzcēlis apsollīto baznīcu, ap kuŗu, gadu maiņās, izaugusi tagadējā Valdemārpils.

Pilsētiņas uzplaukšanu ievērojami veicinājis tuvējais

bagātais Ārlavas pagasts, tāpat apkārtnes rostīgie ūdens ceļi: no Sasmakas ezera (7 km garš un 0,7 km plats) iztek Rojas upe, pa kuŗu varēja izvest vietējos ražojumus uz 25 km attālo Rojas ostu (sk. 90. lpp.). Tagad šo satiksmi pa ūdensceļu pārtraukušas Lubeš ūdensdzirnavas. Pirmās pilsētu (miesta) tiesības Valdemārpilij piešķirtas jau 1894. g. 1905. g. nemieri norit samērā mierīgi: kad nemiernieku bars dodas izdemolet degvīna tirgotavu un brūzi, to izklidina dragūni. 1926. g. Sasmakas pilsētā pārdēvēta par Valdemārpili, tā godinot latvju tautiskās kustības dižā vadītāja un latvju vēsturisko cīņu atjaunotāja pret vāciem Krišjāņa Valdemāra piemiņu, kuŗš dzimis Sasmakas tuvākā apkaimē (Ārlavas pagastā) un šai pilsētā, 11 gadus vecumā, īsu laiku gājis skolā, te arī pavadījis savu jaunību. Kad jau Kr. Valdemāram bijis 10 gadu viņa tēvs pārcēlās uz pastāvīgu dzīvi Sasmakā, uzceldams te mazu koka mājiņu (tag. Cunces ielā, namu Nr. 20 un 22 vietā). Pēc Lubezeres skolas beigšanas, pēc 1840. g. Kr. Valdemārs te 4 gadus skolojis žīdu bērnus, par 3 kap. stundā, rūpīgi krādams naudu turpmākai izglītībai. 1861. g. Valdemāra pilnvarā viņa māsa Marija Naumans-Medinska mājiņu pārdevusi. Talsu ielā Nr. 8 ir nams, kur Kr. Valdemāra māsa mācījusi žīdu bērnus (kambaros gar sienām iebūvētie soli liecina, ka te reiz ir bijusi skola). Interesanti vēl piezīmēt, ka Sasmakas patērētāju biedribā par pārdevēju reiz strādājis Andrejs Mūrnieks, tagad ievērojams lauksaimniecības profesors Kolumbijā, Amerikā.

Tagad Valdemārpils ir glīta dārzu pilsēta, viņas tuvākā apkārtne Dzirnavu (šeit svinīgos brīžos iedz dzīsārtus) un Dūputru kalni (turistu apmeklējumu vērti). Skaists ir Sasmakas ezers (ieteicams makšķerniekiem). Bij. Sasmakas muižas pilī (celta 1886. g.) atrodas Ārlavas pag. valde (pie pagasta nama milzu liepa). Ev.-lut. baznīcā, Lielā ielā, apskatāma Kr. Valdemāra piemiņas plāksne: „Šī piemiņas plāksne veltīta lielajam atmodas laika celmlauzim Krišjānim Valdemāram — 15. XI. 1825. — 25. XI. 1891.; un kā viņš te darbojās, tā lai viņa cēlais gars dzīvo mūžīgi mūsu pateicīgā atmiņā. „14. X. 1934.“ Dievnamā var vēl apskatīt renesanses stila kokgriezumiem bagāto altāri un kanceli, 17. g. s. vidus torņa zvanus, zem baznīcas velvēm liķu kambāri ar zārkiem (pagrabi aizberti 1927. g.).

TURISTU MARŠRUTI VALDEMĀRPILS APKĀRTNĒ:

1. Valdemārpils — Ārlava (3 km) — Popervāle (2 km) — Tingere (7 km) — Lube (vai Ārlava Lubezere — Lube, 8 km) — Roja (25 km) — Mērsrags (27 km) — Talsi (45 km, sk. Talsu maršrutos).

Pēc Valdemārpils apskates ieteicams gājiens pa stāviem Rojas krastiem, kas sevišķi gleznaini būs tālākā posmā, pie Lubes dzirnavām, kur mīkstā smilšakmeņu izrauta dziļa, romantiska grāva. (Roja tek ar nepilnu 1 m kritumu uz 1 km).

Ārlavas pag. „Vecjunkturos“ 1825. g. dzimis Krišjānis Valdemārs (no pilsētas jāiet uz Pūņu dzirnavu pusi un tālāk pa meža celiņu). Ārlavas un apkārtnes pagastos ieklausīties ipatno tāmnieku dialektu, ko vēsturnieki apzīmē par „kuršu valodu libiešu izloksnē“ (gāl-galva, ziergs-zirgs, cileks-cilvēks, tas meit, tas puik u. t. jpr.). Ārlavas bij. muižā sirupu un sterķelu fabrika. Daži senraksti un chronikas min, it kā Rojas labā krastā, pie tās iztekas no Ārlavas ezera, 13. g. s. sākumā bijusi Ārlavas (Arowella) pils, par kuŗu gan arī vairāk nekas nav zināms. Iespējams ka te reiz bijusi kuršu pils, jo 1231. g. 17. janvāŗa kuršu ķēniņa Lameķina ligumā ar Alnas Balduinu starp Kursas Vanēmijas valsts centriem minēta arī Ārlava. 1253. g. iebrucējiem savstarpēji sadalot iekaroto Kursu te izaug divi centri: bruņnieku ordeņa zemju centrs Kandavā un Kursas bīskapa zemju centrs Ārlavā. (Dundaga bija pilnīgi atsevišķs novads, padots Rīgas domkapitulam). Abi svešie zemes kungi savā starpā dzīvoja nesaticīgi, bieži viņu stridiņi pārgāja pat atklātās cīņās. Ārlavu šai laikā, pret nikniem kaimiņiem nocietinā ar mūri. 1383. g. Ārlavā uzcelta baznīca, kuŗā 1533. g. jau sprediķojis luterāņu mācītājs (baznīca atjaunota no koka 1665. g.). 1387. g. Ārlavā, ceļā uz Dundagu, Kursas bīskapa kaŗa kalpi sagūsta Rīgas domkapitula sūtņus. 15. g. s. Ārlavu pievieno Dundagas novadam, ko 1434. g. iegūst Kursas Piltenes bīskaps, samaksājot Rīgas domkapitulam „sāpju naudu“. Pēc pēdējā Kursas bīskapa Holšteinas hercoga Magnusa nāves Ārlava 1583. g. nāk poļu rokās, kamdeļ zviedru-

poļu kaņos, 17. g. s. otrā pusē, zviedru kaņa pulki caur Kandavu un Talsiem laupīdami dodas uz šo Polijai piederošo zemi. Tikai hercogs Jekabs 1656. g. pievieno Ārlavas novadu savai dižai hercogvalstij. Pēdējais hercogs Pēteris Bīrons 1795. g. Ārlavu un pārējo hercogistes latvju zemi pārdod Krievijai, kas to izrentē baroniem. Talsu apriņķim Ārlavu pievieno tikai 19. g. s., likvidējot Piltenes novadu. Vecos rakstos Ārlava minēta, kā labi pārticis apvidus: saimnieki uz baznīcu braukuši vienmēr orē ar diviem zirgiem, bet sievietes parasti jājušas īpatnos seglos. 1793. g. koka baznīcas vietā, uzcelts varens mūra dievnams, gūtiskā stilā, iesvētīts tikai 1863. g. 1785.—1930. g. Ārlavas draudzes mācītājs apkalpoja arī tuvējo Sasmakas draudzi. Ārlavas baznīcā reiz atradusies pazīstamā vācu gleznotāja Jūlija Rētermaņa altāra glezna „Kristus apraudāšana“ (1871. g.), kuŗa vēlāk pārdota Drēzdenes gleznu galerijai, tagad dievnamā redzama vairs tikai šī vērtīgā mākslas darba kopija (kāda Drēzdenes gleznotāja darbs). Ārlavā kā mācītājs 1814.—51. g. darbojies dzejnieks Kārlis Hugenberģers, vēlākais Latviešu draugu biedrības priekšnieks, kuŗš savos rakstos allaž slavējis latvju valodu. (Uzglabājies nostāsts, ka Hugenberģeram vajadzējis no Ārlavas aiziet tādēļ, ka tas reiz ceļā pieķēries nosprāgušam zirgam, pēc kam ļaudis vairs nav gribējuši no viņa rokām saņemt svēto vakarēdienu.) Jaukais Ārlavas lauksaimniecības Kr. Valdemāra nams celts 1934. g. (inž. Jirgena mets; mākslinieku sienas gleznojumi). Pie Ventspils — Rīgas ceļa redzama Sasmakas baptistu drau-

dzēs lūgšanas nams. Ārlavas „Mušiņu“ māju zeme 2 senkapi — „Velna laivas“ (vēlākā bronzas laikmeta). Kaņātavu kalns (pie mācītājmuižas), Bašķinkalns (stāvām nogāzēm), netālu Lubezeres ezers.

— No Ārlavas tālākais ceļš turistu aizved uz **Popervāli**. Popervāles bij. muižas dzīvojamā ēkā (1808. g. baroka celtne) mitinas Valdemārpils virsmežniecība. Popervāle, kā Ārlavas muižas ciems, arī piederējusi Kursas-Piltenes bīskapam, pēdējais no tiem — jau pieminētais hercogs Magnuss — Popervāli izlēvoja savam padomniekam Krideneram, kas 1580. g. bija Embūtes amtmanis. Krideners Popervāli pārdod Reķem, bet tas atrod šeit priekšā jau citu saimnieku — Sakenu, kas muižā iesēdies bez tiesībām, kamdēļ sākusies liela sūdžēšanās (1617. g.). 6-kl. pamatskolas nams celts 1902. g., pirms tam skola atradusies alus brūzī. Pirmais skolotājs bijis kāds skroderis. Interesantajā **Tingeres** bij. muižas dzīvojamā ēkā (apaļa priekšbūve ar kolonnām) ievietota pamatskola. 1935. g. vasarā ēkas augšējie stāvi izdeguši, tagad atjaunoti. Pie pamatskolas 17.000 kv. m. liels augļu dārzs un 30.300 kv. m. liels košumdārzs. Arī bij. muižas staļļi ieturēti arhitektoniskās formās. Tingere, kā Dundagas novada zeme, ar 1245. g. piederējusi Rīgas domkapitulam, kuņam 1434. g. līdz ar Dundagas pili viss novads bija jāatdod Kursas bīskapam (sk. Dundaga). Pēdējais bīskaps-hercogs Magnuss 1565. g. Tingeri izlēno savam rakstvedim, vēlākam padomniekam Vilkenam. 1793. g. Kandavas amtmanis Didriķis Manteifels Tingeri pārdod virsburggrafam Hovenam, kuņš

to 3 gadus vēlāk atkal pārdod Romas valsts ķeizarskam konsulam Rīgā Trompovskim, no kuŗa to savukārt nopērk Pēterpils bankieris Bachs, kas vēlāk nopērk sev muižnieka diplomu (šai laikā uzcelts kungu nams). Tingere tad bija skaistākā muiža visā Kursā: lielā ziemas dārzā ziedējuši apelsīni un citroni, siltumnīcās audzēti ananāsi u. c. siltzemiņu augļi.

Lubezeres bij. muižas centrā valsts sēklaudzētava un lauksaimniecības priekšstrādnieku skola; valsts fermā apskatāma arī Šropširas aitu audzētava, Oldenburgas zirgi, pomoloģiskais dārzs un spirta dedzinātavas darbība. 1710. g. mēra laikā Lubezerē mītinājusies zviedru komandantūra. 1838.-40. g. Lubezerē skolu apmeklēja Krišjānis Valdemārs, kuŗš kādā skolas ekskursijā uz Rojasciēmu, pirmoreizi mūžā redz jūru, kas atstāj uz viņu liktenīgu iespaidu. Lubezeres skolas nams celts 1913. g., pirmā skola 1837. g. atradusies pārbūvētā kūtī. 1884.-91. g. Lubezerē par skolotāju strādājis T. Zeiferts. Dienvidos Lubezeres ezers (151 ha, 5 km garš un 0,5 km plats) pie „Ozoliem“ Svētkalns, pie Bilavām — senkapi, tā sauc. Velna laivas. Lībes kalna grāvas rietumu nogāzē, kā teikas stāsta, esot bijusi latvju svētnīca. Apskatīt klinšainos Rojas krastus pie Lūrmaņa mežsarga mājām. Tālākā gaitā ieteicams apmeklēt Roju un citus zvejniekciemus (sk. 90. lpp.).

2. **Valdemārpils** — **Nogāle** (10 km) — **Uguņciems** (22 km) — **Upesgrīva** (5 km) — **Mērsrags** (8 km).

Nogāles bij. muižas kungu namā (1880. g., skaistas kolonnas dārza pusē) novietota 6-kl. pamatskola un pagasta valde. Pie skolas augļu dārzs (20.400 kv. m). Sākumā Nogāle piederējusi pie Kursas bīskapa Ārlavas novada zemēm, bet pēdējam bīskapam-hercogam Magnusam sadalot Ārlavas zemes atsevišķās vienībās un pret labu samaksu tās izlēņojot vai pārdodot, nodibinājusies Nogāle, kuŗas pirmais īpašnieks bijis Piltenes landrāts Brunovs. 3 km no bij. Nogāles muižas (17 km no Talsiem), pie Ķirpjiem, Baišķinkalna piļskalns. 1 km R no kalna, Lubezera Dgalā, pie Ozoliem Svētkalns.

Tiesu chronikās atrodams kāds 1798. g. Talsu pilstiesas protokols, kuŗš attēlo kādu prāvu, kas saistās ar **Nogāles** muižu. Tai laikā Nogāle piederējusi baronesei Koskulei, kas bijusi tālu pazīstama kā nežēlīga savu dzimtscilvēku spīdzinātāja. Muižas vaģars Miķelis tiesā liecinājis, ka tam ikdienas divas reizes nācies iet uz mežu pēc rīkstēm ar ko baronesei pārmācīt zemniekus. Arī apkārtnes mācītāji-vācieši liecinājuši, ka nav pagājusi neviena diena, kad Nogāles muižā nebūtu skanējušas nežēlīgi sisto baroneses upuru vaimanas. Muižā kā kalpone strādājusi kāda bārene — Judīte, ko mācītājs iemācījis lasīt arī vācu grāmatas. Čaklā un godīgā gaitniece izpelnījusies sevišķu baroneses nežēlastību un Judītei, kā vaģars tiesā liecinājis, bieži vakaros bijusi asiņaina mugura. Baronesē Judītei arī atņēmusi iemiļotās grāmatas un stingri noliegusi tai lasīt. Judīte tomēr slepus par naktīm, pie skala uģuns, lasījusi bībeli, sevišķi nodaļu par varonīgo Judīti un nežēlīgo Holofernu. Kad to uzzinājusi baronesē, tā pašrocīgi aptinusi jaunavai ap pirkstiem vairākas saujas linus, pēc kam tos aizdedzinājusi, tā sakropjodama nelaimīgai rokas. Judīte lielās sāpēs izskrējusi laukā, negaisā, kur, kā tā vēlāk mācītājam izteikusies, viņa dzirdējusi no debesīm saucienu: „Ātceries Judīti un Holofernu“. Šai brīdī tad viņai radies nodoms noga-

lināt baronesi, šo Holofernu sievietes veidā. Reiz, kad viņai kādu nakti vajadzējis apkopt baronesi, tā baroneses istabas durvju priekšā atradusi cirvi, ko laikam bijis aizmirsis kāds strādnieks, un viņa baronesi nogalināusi. Pēc **noziedzuma** Judīte sasaukusi muižas ļaudis un pavēstījusi, ka viņa atsvabinājusi tos no necilvēcīgās mocītājas. Vaģars Judīti licis sasiet un nodevis tiesai, bet tiesa, ievērojot visu liecinieku, arī vācisko mācītāju liecības par baroneses mežonībām, nelaimīgo jaunavu, kas nogalinājusi savu dzimtskundzi, sodījusi tikai ar miesas sodu un aizsūtīšanu uz Sibīriju. Tais laikos šāds spriedums tika uzskatīts par nedzirdētu žēlsirdību.

Vēl var atzīmēt, ka Nogāles barona Firksa dēls pēc **Garlība Merķeļa** grāmatas „Latvieši“ publicēšanas, 1804. g. Leipciģā izdod kādu brošūru pret Merķeļa darbu, kurā tēlo Kursas zemnieku dzīvi kā paradīzi, latvjī esot godīgi, čakli un darbīgi ļaudis, un „mīlot savus kungus tik ļoti, ka atdotu par tiem savu dzīvību“. Šo savu darbu „baronjaunskungs“ Talsos, Māras tirgus dienā, nolasījis visiem novada muižniekiem, kuri tāpat bijuši uztraukti par Merķeļa atklājumiem.

No Nogāles turistu tālākais ceļš aizved gar **Uguņciemu** un **Upesgrīvu** uz **Mērsragu**. Bet par šīm vietām jau minēts agrāk (sk. 87. lpp.).

3. Valdemārpils — Dundaga (26 km). — Šlītere (11 km) — Kolkasrags (40 km, caur Vidalu) — Mazirbe (18 km, pa dzelzceļu, vai kājām).

Noteikti ir vērts uzņemties tālo ceļu uz noslēgto un kluso dzimtās zemes mazpazīto stūrīti **Dundagu**. No pāvesta sūtņa Modenas Viļuma piešķirtām zemēm Kuršā. Rīgas bīskaps Nikolajs 1245. g. Dundagas daļu izlēņoja savam Domkapitulam, kas te, pie Dundagas ezera, 1249. g. uzcēla pili, kurā dzīvoja Domkapitula pārvaldnieks — fōgts. Pils celta pēc piekrastes piļu parauga, 22 asis plata, 31 asis gara, ar plašu pa-

galmu. Vēlāk pašas Kursas bīskapi, atbalstīti no Rīgas bīskapa nīknākā ienaīdnieka — bruņnieku ordeņa, sāka prasīt Dundagas novadu, kas bija it kā svešam piederošs strejgabals, sev, kamdēļ sākās strīdi. Tikai 1434. g. šķīrējtiesa nosprieda, ka Dundagas pils ar novadu nododama Kursas-Piltēnes bīskapam Jānim Tīrgartam, bet Rīgas bīskapa Domkapituls par to kompensācijā saņem „sāpju naudu“. Pēdējais Kursas bīskaps — pazīstamais hērcogs Magnuss, tā sauc. „Vīdzemes ķēniņš“ (sk. „Tūristu bibliotēku“ Nr. 5), 1582. gadā Dundagas pili kopā ar jau pa daļai agrāk iekīlāto novadu pārdeva poļu ķēniņa Stefana Batoriņa Septiņkalnes kancleram Mārtiņam Bersevičam, pēc kam Polija pasludināja Dundagas novadu par patstāvīgu, neatkarīgu zemi, kas padotas tieši Polijas valdniekam. 1588. g. Polijas kanclers Bersevičs pārdod savus īpašumus Kursā Brandenburgas markgrafa Georga Fridriha padomniekam Bilovam, no kuŗa Dundagu vēlāk, mantošanas ceļā, iegūst Piltēnes prezidents un faktiskais šīs muižnieku republikas galva Maidelis, pēc tam Piltēnes landrāts Osten-Sakens. Viens no Dundagas Osten-Sakeniem 1777. g. bija Polijas un Prūsijas ministrs, 1786. g. Romas valsts grāfs un prūšu firsts. Jau katoļu laikos pie Dundagas pils pastāvējusi pilsbaznīca, ko vēlāk, līdz 1631. g., izmantoja vācu dievkalpojumiem, pēc kam tā sabrukusi; 1666. g. baznīca atkal atjaunota un dievkalpojumi ilgāku laiku turēti pat divi reizes dienā. Latvju dievvardiem jau 17. g. s. ārpus pils uzcēla vēl otru baznīcu. Tag. baltā Dundagas mūŗa baznīca, ar smai-

lo torni (uzbūvēts 1897. gadā), celta 1766. gadā, šai laikā te sprediķojis pazīstamais mācītājs Jēkabs Bankavs, populārās latviešu sprediķu grāmatas autors. Dundagas baznīcā apskatīt: interesantos muižnieku tēlus, ērģeles, kuŗas 1859. gadā būvējis dundadznieks Ansis Dinsberģis, meistara Jāņa Rozentāla 1912. g. gleznoto altārgleznu „Kristus augšāmcelšanās“ un 1935. g. iesvētīto granīta piemiņas plāksni Latvijas atbrīvošanas cīņās un pasaules kaŗā kritušiem 42 varoņiem — dundadzniekiem ar patriotisko tekstu: „Tik tie, kas sevi ziedot prot, var tēvu zemi vaiņagot!“

Savā laikā Dundaga bija vislielākā muiža Baltijā — 728 kv. km jeb 65.000 ha, tā tad lielāka par 4 Eiropas valstīm, kuŗas jūŗas robežas vien 80 km gaŗas. Arī tagad Dundagas pagasts platības ziņā ir viens no prāvākiem — 853 kv. km, tas ir lielāks par Monako, S. Marino, Lichtenšteinas un Andoras valstīm

Pēc baznīcas apskates turistu uzmanību saista turpat esošā sirmā Dundagas pils (1249. g., sk. 107. lpp.), kas atgādina vācu bruņnieku pili, un izsauc atmiņā vēsturiskos viduslaikus (drūma ēka, 2—3 m bieziem mūŗiem, iežogota torņiem, pagalmiem, velvēm, moku kambāŗiem un mazām ejām). Ieeju pili sargā īpatnējs vārtu tornis (jauks skats no dienvidrietumiem), kuŗā augstu mūŗi vēl redzamas šaujamlūkas. Iekšpuse šim vārtu tornim sagŗuvusi. 18. g. s. pils tornis ieguva baroka cekulu. Kubiski veidotā pils

ietver pagalmu, no kuŗa vairākas ieejas (kungiem un kalpiem) ved pilī. Pie galvenām durvīm akmenī izcirsti bīskapa Alberta un kāda bruņnieka atteli.

Pārstaigājot Dundagas pils iekštelpas, turistu pārņem tāds senatnīgums, ka neviļus dzimst doma par šīs sirmās celtnes izmantošanu plašākām tūrisma vajadzībām. Ka minētais jau-tājums ir kļuvis jau diezgan aktuāls, par to liecina kāds ļoti interesants raksts „Brīvās Zemes” 194. numurā: „Ieejot seno bruņnieku piļu pagalmos, tā vien šķiet, ka pār akmeņu bruģi un tumšajām, stāvajām akmeņu kāpnēm vēl arvien skanētu tērauda bruņas, ko reizi nesa šo piļu īpašnieki. Šo sajūtu nevar aizdzīt pat tas, ka tagad šinīs pilīs rit jauna dzīvība. Pagātnei tomēr pieder pagātnes daļa. Un tad uzmācās pārdomas, vai jeb maz mums vajadzētu censties to pārveidot vai nometinot šē jaunās dzīves nesējas iestādes. Tā kā tā masīvie mūri neļaujas pārveidoties un katra pārveidošana nozīmētu sabojāšanu, neradot nekā labāka par esošo. Lai kādi arī būtu šie pagātnes liecinieki, viņi tomēr ir tie, kuŗu iespaidā cietis audzis un rūdijies latviešu tautas raksturs. Tikpat drūmas kā šīs pilis, ir mūsu tautas vēstures lapaspuses, kas saistītas ar tām. Un kādēļ gan tad iznīcināt, sabojāt acīm redzamos, apjaušamos un sajūtām viegli pieejamos vēstures apliecinātājus? Tā jau ir tautas bagātība un lepnums — dzīvot brīvu, spēcīgu gara un materiālās kultūras dzīvi tur, tanī zemē un tanī vietā, kur svešas vaŗas reiz cēluŗas tik izturīgas pilis, savos apspieŗanas centienos saprazdamās no Ēdoles līdz Dundagai, no Dundagas līdz Straupei un citiem mūsu zemes novadiem. Vai tādēļ nebūtu labāk atņemt atpakaļ šīs pilis skolām un pašvaldībām un restaurētu tās tāpat, kā viņas bijuŗas. Restaurēt, neatņemot tām neko no viņu īpatnības, nedz arī drūmuma. Lai pagātne arī tagadnei nostājas prefī tik pat spīlēti, kā tas bijis viņos tālajos gadu simtos.

Restaurētās pilis un viņās nodibināti mūzeji būtu liels tūristu pievilksanas spēks. Vēl vairāk, tās apmeklētājiem, pa-reizi pieejot mūsu pagātnei, būtu labas vēstures stundas. Tur

mūsu jaunatne, kas nezina pagātnes ciņas un grūtības, visai uzskatāmi varētu mācīties saprast vēsturi un izjust to vēstures valodu, ko tik neapšaubāmi runā ikviens cilvēku roku darināts senās dzīves liecinieks.“

Teikām un nostāstiem apvīto pili un baznīcu ieslēdz vecs parks ar simtgadiem kokiem, kas gleznaini atmirdz ezera-diķa ūdeņos. Diķī uz salas liepām apaudzis Kalna dārzs. Senāk pili ar Kalna dārzu savienojusi noslēpumaina eja. Cauri pils diķim tek skaiста Pāces upe, kas bagāta zivīm. Dundagas pils vairākkārt smagi cietusi lielākos ugunsgrēkos (1872. g., kad atkal atjaunota, un vēlāk). Arī 1905. g. nemieros pils nodedzināta (soda ekspedīcija par to nošāva divpadsmit cilvēkus, vairākus iepriekš spīdzinot) un atjaunota (izņemot rietum spārnu) tikai 1909. g. (būvdarbus vadīja Braunšveigas profesors Pfeifers). Tagad, kopš 1926. g. dižajā Dundagas pilī (300 istabas) mitinās pagasta pašvaldība. 1937. g. Dundagā atklāts aizsargu nams.

Kad krievu varas laikā mūsu zemē ievada 25-gadīgo kaŗa klausību un „rekrūšu ķeršanu“, pastāvēja iespēja par 100 rubļiem atpirkties no smagā dienesta. Dundagā dzejnieks Ernests Dinsberģis (apglabāts Dundagas kapos), tad nodibina sevišķu rekrūšu izpiršanas biedrību, kas izpirka visus pagasta rekrūšus. Dundagā dzīvojis arī Krišjānis Barons, kas 10 gadus vecumā gājis pie Dinsberģa Kubeles skolā; Krišjāņa Barona māsas vīrs bija šai laikā Dundagas Vecmuižā par vagaru. Pēc 2 gadiem, uz Dinsberģa ieteikumu, tas 12 g. veco Kr. Baronu nosūta izglītības tur-

pināšanai uz Ventspils elementārskolu. Dundagā (Ģibzdes pusmuižā) dzimis mūsu arķibiskapa tēvs — prof. Dr. T. Grīnbergs un atjaunotās Latvijas pirmais izglītības ministrs prof. Dr. L. Adamovičs. Dundagas darbiniekiem liela nozīme latviskās pašapziņas celšanā Talsu novadā, te nodibinājies pirmais latviešu vīru koris skolot. Dreiberģa vadībā, kas 1882. g. Talsos devis pirmo latviešu koncertu un arī vēlāk braucis labprāt skandināt latviešu dziesmas. Dundagas pamatskola celta 1873. g. Jāatzīmē šīs skolas mecenāts K. Sudmāls, kas skolai atstājis Ls 10.000,— lielu kapitālu.

Iepretim Dundagas pilij, ezera otrā krastā, starp ezeru un avotainu grāvu, pilskalns — senču pils vieta. Ezerā romantiska „Aizsargu saliņa“. Uz bij. Dundagas muižas centra zemes, gadu maiņās izaudzis Dundagas ciems, kuŗā tagad 361 pastāvīgu iedzīvotāju (90% latvji). Ciemā Hercenbergas viesnīca, stērķeļu fabrika un spirta dedzinātava. Tuv. dzelzceļa stacija Dundaga 500 m. Autotūristiem Rīga 165 km, Ventspils 65 km. Jāatzīmē, ka Dundagas novads ļoti mežains (meži ieņem 35.940 ha) un bagāts meža cūkām, kas apkārtnes lauksaimniekiem nodara lielu postu. Pieskatoties lauksaimniecībai, nevar nepieminēt tos neapskaužamos apstākļus, kādi valda apkārtnes pagastos. Lauksaimniecībā izšķirošā loma ir aŗamzemēm, bet Ventspils apriņķa pagastos tās ir vismazāk. Piemēram apceļotā Dundagas pagastā meži ieņem 46,95% no visas zemes kopplatības, purvi 11%, bet aŗamzeme — tikai 10,6%, turpretim Jelgavas apriņķa pagastos

aņamzeme caurmērā ir vairāk kā 50 proc. no kopplatības. „Bet tādās vietās, kur mazāk ir dots no dabas un Dieva, cilvēkam pašam vairāk jāpūlas, bet te cilvēks ir arī daudz atsaucīgāks un sirsnīgāks, gatavāks mācīties un paklausīt, tecēt un darīt!“ (Valsts prezidents Dr. K. Ulmanis, 1936. g. 28. oktobra runā par Ventpils apriņķa labklājības pacelšanu). Šos īpatnos saimnieciskos apstākļus turistam katrā ziņā jāievēro pa Dundagas un apkārtnes novadiem un līdz ar to apmešanās un uztura jautājumos neuzstādīt tādas prasības, kādas var pildīt bagātie Vidzemes un Zemgales apvidi.

Ceļojot pa šo novadu, ieteicams ieklausīties veco dundadznieku izloksnē. („Ozols un borviki lielšies viens āz otr, kuš lielāks izaugs, un pareiz, borvike izaudz tik liels, kā liela cēper uz gāl.“).

Dundagas apkārtnē pakalnaina. Kalnāji paceļas uz Šlīteres pusi, kurp arī jādodas dzimtenes ceļiniekam, kas grib apskatīt krāšņo Latvijas dabu. (15 km ceļa gabals, 9 km jāiet cauri jauktam mūža mežam un priežu mežam līdz Nevejas ciemam, un tālākie 6 km līdz Šlīterei). Pa ceļam, pie Šlīteres dzelzceļa stacijas, jauka dziļa grāva. Turisti Šlīteres vārdu daudzina „Zilo kalnu“ dēļ, kas ir kādreizējs Litorinas jūras stāvkrasts, kuŗu jūra veidojusi pēcledus laikmeta sākumā, kad bangas apskalojušas kraujas pamatu un nodrupinājušas to stāvu. Valsts prezidents Dr. K. Ulmanis par šo vietu saka sekošo: „Zilie kalni ir viena no skaistākām vietām Latvijā, — te ir tādas aizas un grāvas, kas atgādina Alpus „mazumā“

(1936. g. 28. X.). Un patiešām, Šlīteres „Zīlie kalni“ turistam sniedz daudz jauku iespaidu: stāvas kraujas, grāvas, devona sarkanā smilšakmens 8 km plato mežaino piejūras līdzenumu un dūmākā tīto jūru, pāri kurai labā laikā var saredzēt Runnu — Roņu salu (pa labi no Kolkas raga) un Sāmsalas — Saaremaa pussalu Svorbi — Cereļa ragu (pa kreisi no Kolkas bākas, apm. 35 km). Ar Šlīteres Zīliem kalniem (35 m virs j. l.) nobeidzas dzimtenes ģeografijā pazīstamā Ziemeļkursas augstiene. Mūža meža josla starp Zīliem kalniem un jūru ieskaitīta Šlīteres dabas rezervātā, kas ir 898 ha platībā un ietver arī pašu Zīlo kalnu nogāzi ar smiltsieža atsegumu — klintis un Dāvīda alu. Šai joslā klimats ar spēcīgām atlantiskā klimata iezīmēm, tālab arī Šlīteres mežos (18.262 ha) turisti redz retus, maigāka klimata Rietumeiropas augus, kas ieceļojuši mūsu dzimtenē jau siltajā atlantiskajā laikmetā, kā: efeju (pie Jaunlidumiem), ives (platpaegļus, šie sastopami arī vēl Rucavas mežos), miekšķi, cilvēka augstumā augstas milzu papardes u. c. atlantiskos elementus mūsu flōrā. Dabas rezervats reti bagāts dzīvniekiem, viegli te sastapt bukus, aļņus (53), stīrnas (to te pavisam ap 1500) u. c. meža zvērus.

Katrā ziņā jāapmeklē arī Šlīteres tornis (19. g. s., bij. jūras bāka, 116 m augsta), kas atrodas Zīlo kalnu kraujas augšmalā. Pa ceļam uz bāku var iegrieties viesmīlīgajā Šlīteres virsmežniecībā. Turistu grupām te iespējams salīgt pavadoni pa mūža meža džungļiem. Šlīteres meži dod ievērojamu koksnes vai-

rumu eksportam; pēdējos gados vidēji izmantots ap 65.000 kb. m gadā, lauku iedzīvotājiem par meža ciršanu un vešanu vien valsts izmaksā ap Ls 200.000,— gadā. Bākas laipnais un sirsnīgais sargs vecais Konrads, kas te izpilda mežu ugunsgrēku novērošanas posteņa dienestu, turistiem labprāt aizdod savu nolietoto tālskatu plašo tāļu tuvākai apskatei.

Tikai vienu kilometri Ziemeļos no Šlīteres bākas, grāvas nogāzē ir teiksmainā Dāvīda ala. Daudzi nostāsti vēsta, ka te uz klints, virs alas, reiz bijusi pils, kuŗā dzīvojis varonīgais jūras laupītājs Dāvīds. Pils vēlāk iegrimusi zemē. Veci ļaudis vēl tagad stāsta redzējuši pils vietā iedobumu — it kā skursteņa vietu — pa kuŗu iemests akmens tikai pēc ilga laika atsities pret kaut ko dzidri skanošu.

Zilo kalnu austrumu malā, 3 km no Kaļķu pusmuižas pie Ikeniekiem, atrodas Puišu kalns — senču pilsvieta, starp skaistām Kaļķupes un Mazupes grāvām (10 km no Dundagas, pie Ģipkas ceļa). Savu tag. nosaukumu šis pilskalns, kas atrodas uz 21 m augsta zemes raga ieguvis no akmens tēla, kas reiz stāvējis kalnā un izskatījies pēc puiša. Apkārtnes 14 mājas sauc par Puiškalna ciemu. Netālos Plaģos sarkanā smilšakmenī izgrauzti Svētmeitu kambari.

Tālākā turista gaita ved pāri Ziliem kalniem, cauri mūža mežam uz Dundagas jūrmaļu un pa to uz Kolkas ragu (labākais un ieteicamākais ceļš caur Viđalu) un tālāk, gar jūrmaļu uz lībiešu zvejniekciemiem Baltijas jūras piekrastē, kas sola daudz savdabīga

skaistuma, tautas dzīves, darba, valodas (tāmnieka dialekts) un rakstura ipatnības.

No Vidaldas uz jūrmalu (Melnšilu) ved smilšains ceļš. Pēc atpūtas Melnsilā, jādodas uz Kolkas ragu. Kursas pussala starp Rīgas jūras līci un Baltijas jūru beidzas ar asu zemes ragu — **Kolkas ragu** (lībiski nozīmē blēdis, stāsta, ka te lībji savus ienaidniekus vāļēm apsituši saucot Kolka rakors — mirsti blēdi), kuŗa turpinājums, kā sēkle, sniedzas tālu jūrā. Sekles galā, 5 km no krasta, uz mākslīgas salas, 1884. g. uzcelta Kolkas dzelzs bāka (19,5 m augsta), kuŗas signālugunis, kas iedegas ik 20 sekundēs, redzamas 9 jūras jūdzes tālu un brīdina kuģiniekus no bīstamiem sekļiem. Bakā tagad iekārtota arī radiobāka — pirmā Latvijā, kas darbojas tikai miglas laikā. Kolkas rags ir senā Domesnese. Sirmā senatnē parastais kuģu ceļš uz Zemgali gāja caur jūras šaurumu starp Sāmsalu un Domesnesi (Kolku). Domesnese lībiski nozīmē „baznīcas ragu“ un tiešām te katoļu misioņāri jau ap 1050. gadu, pēc dāņu ķēniņa Svena Estridona iebrukuma Kursā, uzcēluši katoļu baznīcu. Dienvidzvidrijā (Sedermanlandē), Nedervällā atrasts kāds 10. g. s. rūnu akmens kuŗā bijis sekošs uzraksts: „Šo akmeni uzcēla Zigrīda par piemiņu savam vīram Svenam, kuŗš ar bagātiem kuģiem brauca ap Domesnesi (um tumisnis) uz Zemgali (til semkala).“ Šo izlasot, lai neaizmirstam, ka arī varonīgie kurši jo bieži sirojuši pa Gotzemi, Dāniju un Zviedriju. Dāņi savā laikā pat baznīcās Dievu lūguši, lai tas pasargā viņus no kuršu iebrukumiem... Par vēl mig-

Iā tito senatni te liecina vairs tikai vecās Domesneses bākas atliekas Kolkasraga degunā, krastā, kuŗu līdz ar Kolkas baznīcu un ciemu 1855. g. sašāva angļu kaŗa kuģi. Vēlāk veco bāku gan atjaunoja, bet Pasaulles kaŗā tā atkal sagŗuvusi. Interesanti piezīmēt, ka Kolkas ragu pamazām pārņē m jūra, tā vecā bāka 1890. g. atradusies 200 m no jūras krasta, pirms 35 gadiem — 80 m, bet tagad — pašā krastā.

Ir nostāsti, ka jau sirmā senatnē Kolkas ragā par brīdinājumu jūrniekiem, dedzis ugunskurs. Bet jūrmalas mežos dzīvojošie laupītāji bieži ugunskuŗu pārnesuši uz tuvējiem Ziliem kalniem, lai maldinātu kuģiniekus. Kad kuģi uzbraukuši sēkļos, to baģatā krava nolaupīta un jūrnieki nogalināti. Sk. nostāstus par Mazirbi un Šlīteres Zilo kalnu Dāvida alu. Zviedru archīvos esot dokumenti par vikingu gaitām, kur rakstīts par laupītāju pilīm Kursas piekrastē un par to aplēptām mantām.

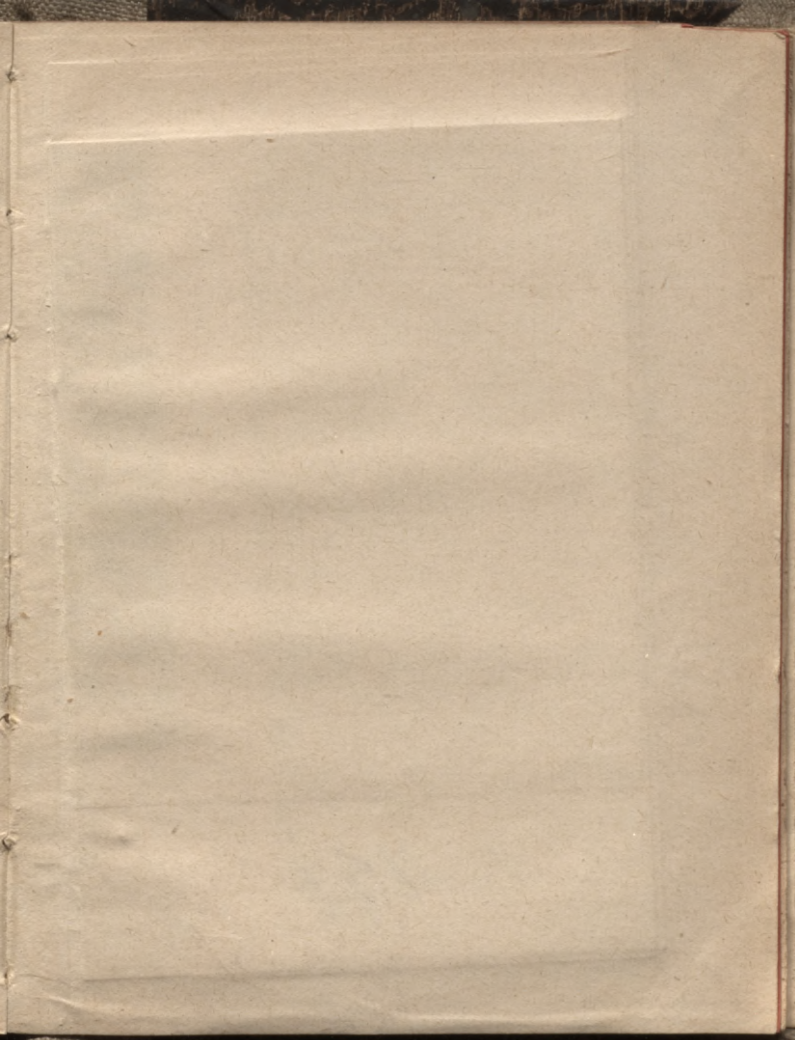
No Kolkas raga vērts doties tālāk gar pludmali uz zvejniecekiem (rietumos no Kolkas raga jauki stāvkrasti, kur jūra skalo augstās kāpas).

Dundagas jūrmalas ciemos (tādu 11), bet sevišķi Melnsilā, Saunagā, Pitragā, Košragciemā un Mazirbē mitīnas vairāk kā 1000 lībiešu, kuŗu tēvu tēvi sirmā senatnē bijuši mūsu zemes pirmiedzīvotāji (lībieši piederīgi pie somu-ugru cilts). Nesen zvejniece Dundagas jūrmalā atrada neparasti lielu enkuru (apm. 4,5 m gaŗu, enkura nagi ap 3,5 m gaŗi), pie Pitraga zvejas valguma, apm. 40 m no jūras. Vecie ļaudis zināja stāstīt, ka senos laikos reiz visa jūrmala no Pitraga līdz Sikragam bijusi kā nosēta noslīkušiem svešiem kaŗavīriem un zirgiem. Vēlāk Dundagas piekrastē izska-

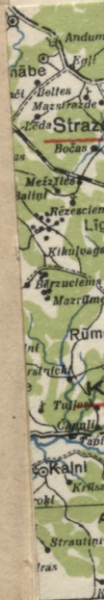
loti arī vairāki kaŗa kuŗi, itin kā angļu kuŗi (1 Pitragā un 2 kaŗa kuŗi Sikragā). Viens no kaŗa kuŗiem izmests krastā tur, kur tagad atrasts kāpās iepu-
tinātais milzu enkurs; jūŗa pa to laiku, kā redzams, te krietni atkāpusies.

Lielākais no šiem zvejniekiem ir **Mazirbe**, pie Mazirbes upītes grīvas, kur, pēc kādas 1589. g. chro-
nikas, jau sen atradusies bāka, kam bija jāpasargā kuŗinieki no drausmīgas avārijas. Ciemā 249 pastā-
vīgu iedzīvotāju (79,5% latvji) un 50 mājas. Vietējam zvejnieku kooperātvam te zivju sālītava un žāvētava. Tuv. dzelzceļa stacija Mazirbe, autotūristiem Dundaga 24 km. Vietējais tūristu aģents 6-kl. pamatskolas pār-
zinis L. Šics. Mazirbes Grabu māju pagalmā atrakts 17. g. s. kapulauks (ap 100 ģindeņi), vēlāk apbedītie apglabāti Mazirbes kapsētā. No Mazirbes tūristi var pa dzelzceļu, vai nu atgriezties atpakaļ uz Talsiem, vai arī doties uz Ventspili (mazais „bānītis“ visu laiku slīd gar jūŗas malu), vai arī kājām doties gar jūŗmalu uz Pizu, Miķelbāku, Lūŗņu (lielāks lībiešu ciems), Ovi-
šiem un tālāk uz ventīņu galvas pilsetu — Ventspili. Ja no Ventspils izdodas vēl atgriezties uz Rīgu pa jūŗu kādā preču tvaikonī, tad viss šis ceļojums būs turistam devis lieliskus pieredzējumus un brīnišķu atpūtu, ie-
pazīstinājis to ar skaistu un interesantu dzimtās zemes novadu un stiprinājis to dzimtās zemes mīlestībā.

L. 1191

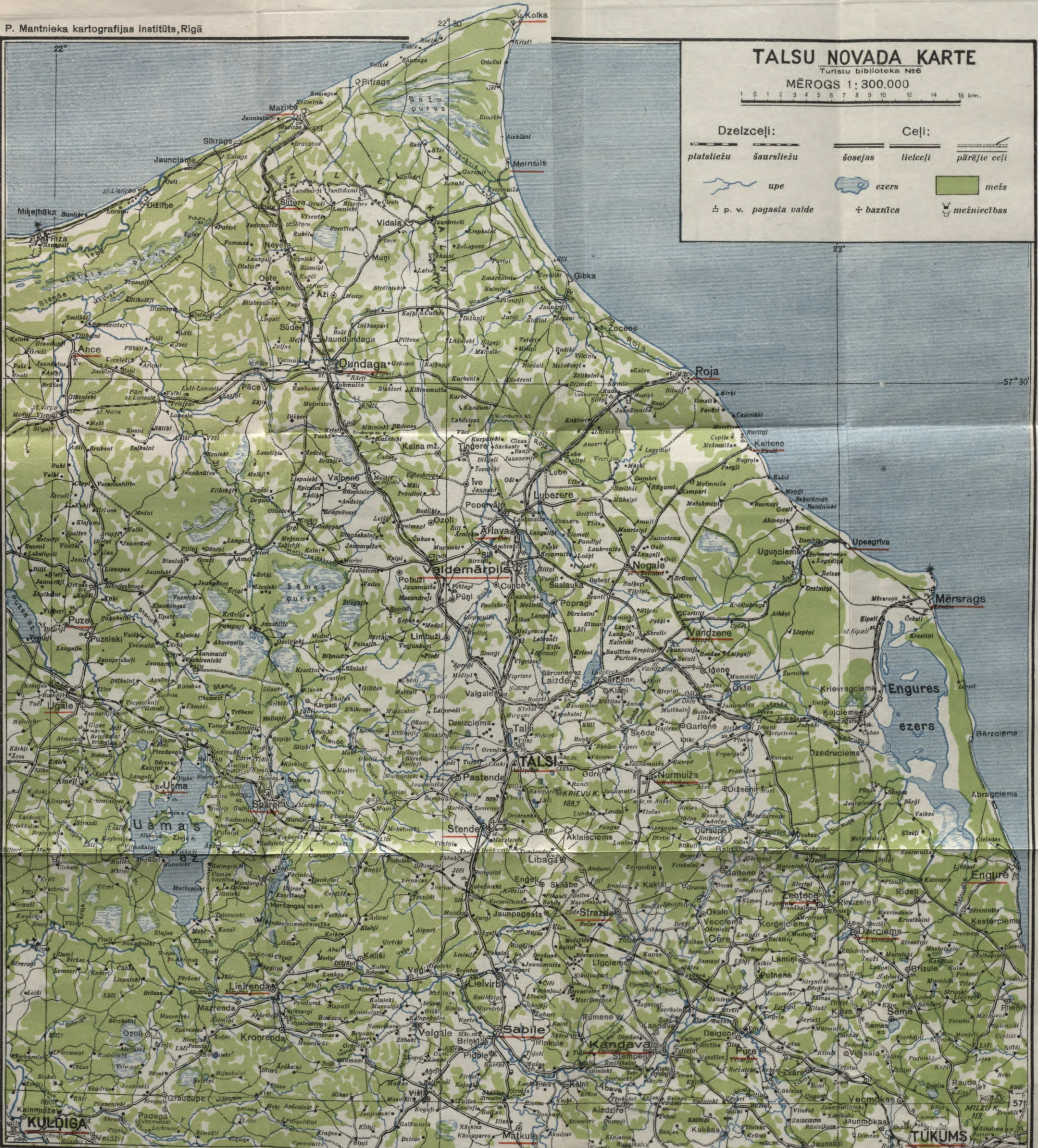
TALSU NOVADA KARTE

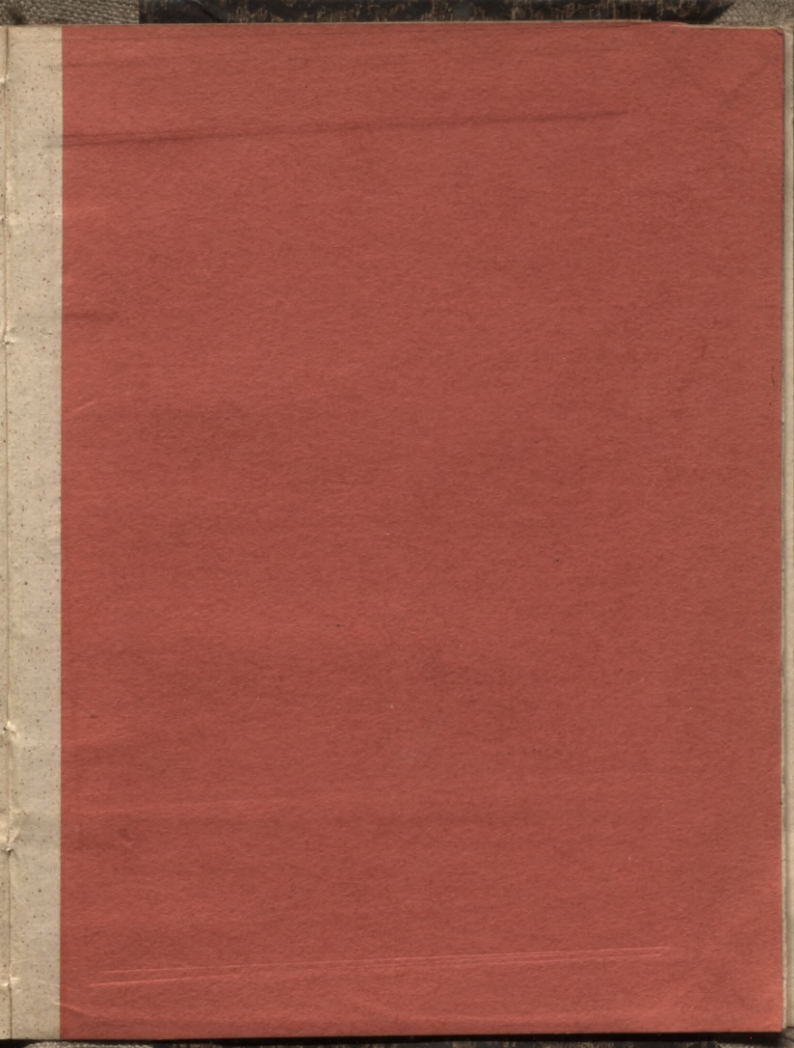
Turistu bibliotēka №6

MĒROGS 1:300,000

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 12 14 16 km.

Dzelzceļi:		Ceļi:		
platsliežu	šaursliežu	šosejas	lielceļi	pārējie ceļi
upe		ezers	mežs	
p. v. pagasta valde		baznīca	mežniecības	

TURISTU BIBLIOTĒKA

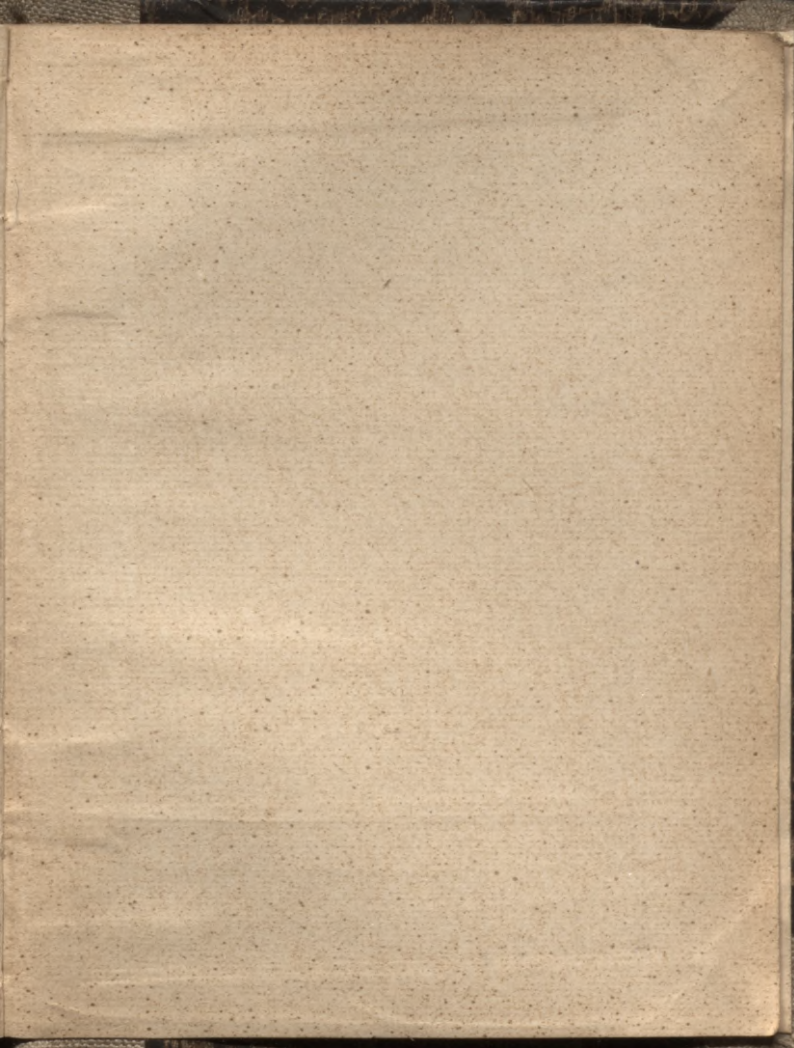
- Nr. 1. Pazīsti Rīgu! Ar daudzkrāšainu pilsētas situācijas plānu. Ls 0,45
- Nr. 2. Jelgava aicina! Vadonis pa Zemgales mētropoli ar turistu maršruti uz Tērveti, Mežotni, Rundāli, Bausku, Tukumu, Dobeli un Ložmetēju kalnu. Pieļikumā: Jelgavas plāns. Ls 0,50
- Nr. 3. Vadonis turistiem. Rokas grāmata dzimtenes apceļotājiem. Nacionālā turisma ideoloģija un prakse. Ls 0,80
- Nr. 4. Valmiera — Burtnieku ezers — Mazsalaca. Ar Valmieras novada karti un pilsētas plānu. Ls 0,45
- Nr. 5. Cēsis — Vidzemes sirds. Vadonis pa Cēsu novadu, ar karti un Cēsu plānu. Ls 0,55
- Nr. 6. Turistu maršruti Talsu novadā. Vadonis ceļojumiem uz Kandavu, Sabili un Talsiem ar plašu apkārtni. Ls 0,60
- Nr. 7. Rēzekne — Latgales sirds. Vadonis pa Rēzekni ar apkārtnes turistu maršruti, plānu un apriņķa karti krāsās. Ls 0,45
- Nr. 8. Vērosim varoņu pēdas. Rokas grāmata kalpakiešu ciņu vietu apmeklētājiem. Iespiešanā
- Nr. 9. Turistu maršrutu grāmata Latvijā. 1. daļa: Vidzeme — Latgale. Iespiešanā
- Turisma »Apskats«. Oficiāls mēnešraksts turisma kustības organizēšanas jautājumos. Gadā Ls 1.—
- Turistu apmetņu saraksts 1937. g. Ls 0,20

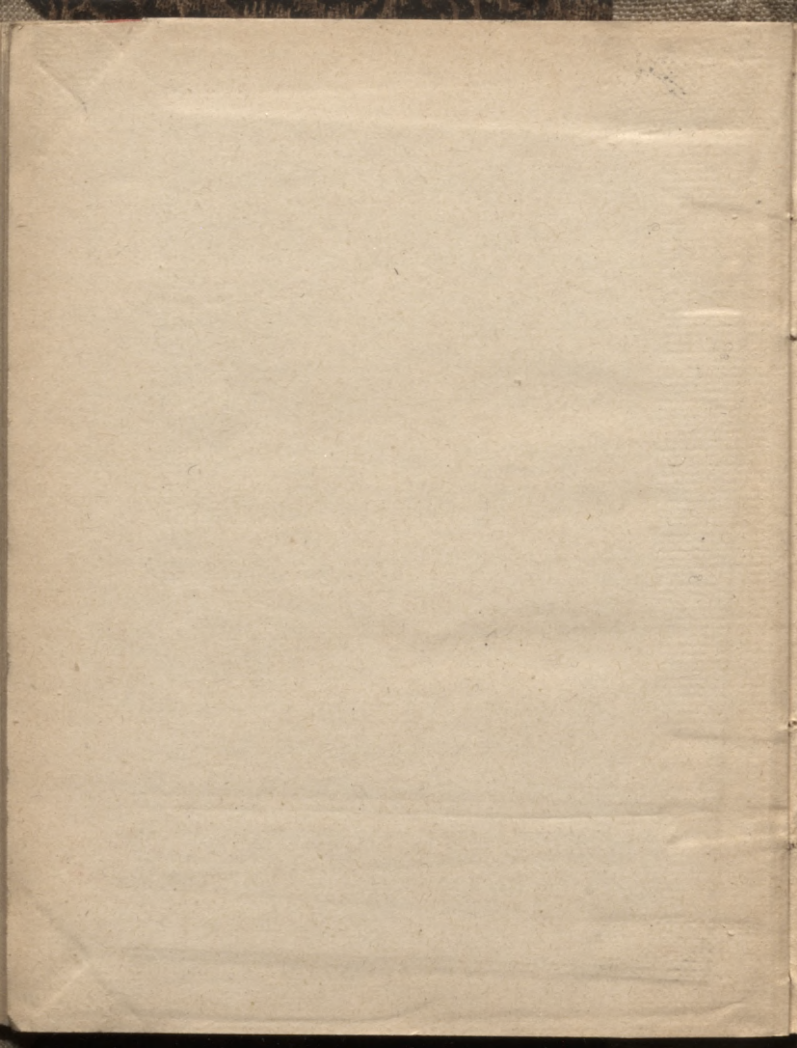
Lētas maršrutu pastkartes 5 snt. gab.

Kandava-Sabile, Koknese-Pļaviņas, Valmiera-Burtnieku ezers-Mazsalaca, Krāslava-Aglona, Cēsu apkārtnē, Rīgas apkārtnē, Kalnciems-Ložmetēju kalns, Bauska-Mežotne-Rundāle, Alūksnes apkārtnē, Piebalgas un Gaiziņkalna, Tukuma, Usmas ezera, Talsu, Dundagas, Grīvas, Saldus, Kuldīgas un Bernātu apkārtnes kartis

221191

2. JUNI 1937

30

12-1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306077185

Latv. A